ÕIGUSNORM JA TA STRUKTUUR.

8.XII 1943. Avamisaktud magister iuris kraadi taotlemiseks.

Ilmar TAMMELO.

ÕIGUSNORM JA TA STRUKTUUR.

Magistritöö.

Puhja 1943.

EESSÕNA.

Käesoleva töö teema arendus sunnib paratamatult kokku põrkuma õigusteaduse põhilisimate, raskeimate ja seni rahuldavat lahendust mitteleidnud probleemidega. Et ma noore õigusteadlasena ometi sõandasin hakata kirjutama teaduslikku tööd teemal Õigusnorm ja ta struktuur, seletub ühtalt mu filosoofiliste huvidega, teisalt mu veendumusega, et juriidilisi spetsiaalküsimusi saab teadlane edukalt ja põhjendatult alles siis lahendada, kui ta tegelikult on püüdnud saavutada endale mingisugust selgust juriidiliste põhiprobleemide suhtes. Kuivõrd ma käesolevas töös neid rahuldavalt lahendada olen suutnud, seda pole ma hetkel võimeline üle nägema. Ent usun, et ka siis, kui mu väited osutuvad ekslikeks ning arutluskäik vigaseks, käesolevale tööle jääb minu jaoks vähimalt baasi väärtus, millele võin rajada oma edaspidised vastavad ümberhinnangud, ümbersuundumised, mõttekäikude parandused ja täiendused.

Ühegi üld- ega õigusfilosoofilise mõttesuunaga ma pole liituda võinud. Juriidiliste probleemide lahendus alljärgnevas on seepärast rajatud teatavale iseseisvale omapärasele filosoofilisele lähtealusele, mille kujunemisel mind on mõjustanud mitmesugused moodsed filosoofilised voolud, kuid ka Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna juriidilis-filosoofiline maailmavaade, mis on väljendust

leidnud nii üksikute õppejõudude teostes kui ka nende loengutes. Vaatamata nii mõnelegi põhilisele arvamuste ja seisukohtade erinevusele, need ilmutavad - nulle tundub - ometi mingit ühist joont, mis laseb aimata, et Tartu Ülikooli õigusteadlaste vaimne looming võrsub samast vaimsest pinnast.

Käesoleva töö sisus eristuvad kaks osa: esiteks arutluskäik, teiseks väitluskäik. Viimane tahab olla progressiivne oma üldsuunalt. Arutluskäik seda pole ega saagi olla, arvesse võttes, et arutluste ülesandeks on võimaldada väidetes väidetute intuitiivset haaramist, milline haaramine ei saa rajaneda üksnes abstraktsele, vaid peab valdaval määral toetuma konkreetsele.

Töös on kasutatud mõningaid neologisme, mis on kas päris uued või kirjanduses seni võrdlemisi harva esinevad. Nende tarvituselevõttu olen pidanud hädavajalikuks mõtteküikude täpsema esitamise huvides.

Puhjas, 1943.a. augustikuul.

Ilmar Tammelo.

SISUKORD.

LÜHENDEID.

KrS - Kriminaalseadustik.

TsSE - Tsiviilseadustik,
Vab. Val. ettepanek
11. XII 1939.

NEOLOGISME.

aduma .....mõistma intuitiivse haaramise teel (saksakeelne vaste - verstehen - filosoofilise terminina).

hoomatav ....selle asemel senini kasutatavad ebatäpsed väljendusviisid: tähelepanuvääriv, tähtis, arvessetulev, tunduv (saksakeelsed vasted - beträchtlich, erheblich).

manulema ....juurde arvesse tulema.

meevimatu ...ligikaudselt: mis ei või puududa, ilmtingimatu (saksakeelne vaste - unentbehrlich).

peanduma ....ligikaudselt: pidama mitte looduslikust, vaid vaimsest sunnist tingituna (saksakeelne vaste - sollen).

ütt .....termin, mis tähistab predikatsioone, mis pole otsustused (näit. soov-, küsi-, käskütud.

Märkus: Ülal pole seletatud neologismide, nagu seik (= asjaolu), tuvastama (= kindlaks tegema, määrama) tähendusi. Need sõnad on eesti kirjanduses juba võrdlemisi laialt tarvitusel ja peaksid seetõttu olema üldiselt tuntud. Seletatud pole ka arusaadavaid sõnatuletisi, nagu seondus.

Esimene osa.

E E L P R O B L E E M E .

I ptk. Ontoloogilisi, tunnetusteoreetilisi ja teadusõppelisi märkmeid.

§ 1. OLEMINE, SELLE LIIGID JA KIHID.

Mistahes tunnetatav ese on olemise avaldusvormiks. Olles viimane, mille järele saab küsida, ei saa olla[1] olemise mõistel enam genus-mõistet, millest järgneb võimatus teda määratleda per genus proximum et per differentiam specificam. See võimatus ei tähenda aga, et siin oleks tegemist läbi-ja-läbi irratsionaalsega, tunnetamatuga. Olemist üldse on võimalik tunnetada oleva[2], s.o. olemise üksikute avaldusvormide läbi, mis on ligipääsetavad ka ratsionaalsele tunnetusele. Niivõrd kui mõnd olemise avaldusvormi on tunnetatud, on leidnud aset ka olemise osaline tunnetus. Niivõrd kui seda on suudetud ratsionaalselt haarata, on leidnud aset ka olemise osaline ratsionaalne haaramine.

Olemise avaldusvormide põhiliikidena esinevad reaalne ja ideaalne olemine[3]. Reaalse olemise liiki paigutuvad ajalisest sünnusest osavõtvad olemise avaldus-

---

1. Vt. A. KOORT, Sissejuhatus filosoofiasse, Tartu 1938, lk. 189.

2. Vt. ibid.

3. Reaalse ja ideaalse olemise kohta üldse vt. op. cit., lk. 189 jj.

vormid, kuna sellest mitteosavõtvad olemise avaldusvormid kuuluvad ideaalse olemise liiki. Reaalsel olemisel võib eristada järgmisi kihte[4]: a) füüsilis-materiaalsed esemed, b) orgaanilised esemed, c) psühhilised esemed, d) vaimsed esemed. Ühtalt a&b, teisalt c&d omavad isekeskis veel eritunnuseid, nimelt on esimeste alla paigutuvad esemed ruumiliselt lokaliseeritud, teiste alla paigutatud esemed aga ruumiliselt lokaliseerimata. Nii esinevad reaalse olemise alaliikidena 1) ruumiliselt lokaliseeritud esemed, 2) ruumiliselt lokaliseerimata esemed.

Ideaalne olemine liigitub 1) väärtusesemeiks, 2) oluesemeiks[5]. Väärtusesemete eritunnus seisneb selles, et nad on ideaalesemed, mis olema peanduvad[6], kuna oluesemed on idealiteedid, millede suhtes on vaid oluline, mis nad on. Väärtusesemed olemapeanduvate esemetena pole vastuasetatavad mitte üksnes oluesemeile kui idealiteedele, vaid ka reaalse olemise avaldusvor-

---

4. Reaalse olemise kihtide kohta vt. op. cit., lk. 199 jj.; - W. FREYMANN, Filosoofia peaküsimusi, Tartu 1939, lk. 66.

5. Nagu ilmneb, tarvitatakse siin ja all järgnevas mõistet ese äärmiselt avaras - kategoriaalses mahus. Eseme all mõistetakse mistahes x-i, mis võib olla tunnetusakti sisuks. Vt. Edmund HUSSERL, Logische Untersuchungen, Halle 1913, I, lk. 128 j.

6. Termin peanduma (saksakeelne vaste - sollen) on autori poolt loodud neologism. Ta ülesandeks on käesolevas töös täita üht eesti filosoofilise terminoloogia tühja kohta. Keelemeeste ülesandeks on anda tema asemel parem termin.

mele. Kummatagi on ka nemad olemise üheks avaldusvormiks, nemadki evivad olemist. Seega olemine ja peandumine[7] pole mingid erinaailmad, millede vahel puudub side, vaid peandumine moodustab tunnuse, millesabil väärtusesemed eristuvad olemise ühe erikujundina.

Olemise kihid ja liigid lasevad end teravalt eristada ainult mõisteliselt. Tegelikkuses esinevad nad tihedas põimuvuses, mida võiks iseloomustada järgmiselt: Reaalse olemise kihtide vahel valitseb hierarhhiline järjestus (füüsilis-materiaalsed esemed - orgaanilised esemed - psüühilised esemed - vaimsed esemed) sellesmõttes, et kõrgema kihi avaldusvormide olelu eeldab madalamate kihtide avaldusvormide olelut[8]. Reaalne olemine on läbi vormitud olusemeist, samuti on neist läbi vor-

---

7. Sein'i ja Sollen'i probleem on kujunenud keskseimaks saksa õigusefilosoofias. Teravat Sein'i ja Sollen'i eristamist rõhutas varemalt KELSEN, kuid ta on pidanud hiljem kriitika mõjul oma seisukohtadest loobuma ja kompromissvandendi omaks võtma. Sein'i ja Sollen'i suhtes vt. Immanuel KANT, Kritik der Urteilskraft, Leipzig (Reclam), lk. 287 jj.; - Hans KELSEN, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen 1923, lk. 7 jj.; 63 jj.; - Edmund MEZGER, Sein und Sollen im Recht, Tübingen 1920, lk. 2 jj.; - Hermann ISAY, Rechtsnorm und Entscheidung, Berlin 1929, lk. 47 jj.; - Felix KAUFMANN, Methodenlehre der Sozialwissenschaften, Wien 1936, lk. 169 jj.; - Arthur BAUMGARTEN, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, I, Tübingen 1920, lk. 37 jj.

8. Vt. Nicolai HARTMANN, Das Problem des geistigen Seins, Berlin-Leipzig 1933, lk. 15; - FREYMANN, op. cit., lk. 59 jj.

mitud väärtuseseemed[9]. Ideaalse olemise avaldusvormidest tunnetuse saavutamiseks on tavaliselt oluline võtta vaatluse alla reaalse olemise avaldusvorme, et nende kaudu avastada ideaalseid kujundeid. Kuid sellegi vaatamata sõltuv ideaalne olemine reaalsest pole, võides kaugelt üle ulatuda reaalse olemise sfäärist[10] (mõeldagu siin näit. matemaatilistele ja deontoloogilistele spekulatsioonidele). Iga realiteeti on võimalik vaadelda peandumise seisukohalt. Vastav väärtuseseemne ei ole olemist ka siis, kui on kujuteldamatu ta realiseerumisvõimalus. Näit. mitte tunnustades olevat maailma parimaks võimalikkudest maailmadest, võib ometi konstrueerida parima maailma idee kui väärtuseseme, mille teostumist naiivne oleks oodata ja loota, kuid mis ometi ei ole olemist väärtuseseemena. Väärtuste suhtes pole indiferentsed oluseemedki. Muidugi on mõttetu rääkida õiglasest kolmnurgast või ilusast võrrandist[11]. Küll saab hinnata oluseemeid näit. käsitusküllvulisuse-[12], lihtsuse- ja tõeväärtuseseisukohtadelt ja luua neilt seisukohtadelt täiuslikumate oluseemete ideesid.

---

9. Vrd. KOORT, op. cit., lk. 197.

10. Vt. ibid.

11. Mainitagu, et esteetiliselt seisukohalt on võimalik hinnata küll võrrandi väljendit.

12. Näit. EUKLEIDESe geomeetria on vähemotstarbekohane kosmiliste suuruste käsitamisel kui RIEMANNi geomeetria.

§ 2. MÕISTE.

Olemine oma mitmekesistes avaldusvormides oleleb sõltumatult sellest, kas oleleb tunnetussubjekte ja kas need teostavad tunnetusakte[13]. Inimesele on olemine tunnetatav vähemalt teataval määral[14]. Kui talle üldse poleks olemine tunnetatav, oleks võimatu mõista, kuidas inimene suudab orienteeruda teda ümbritsevas maailmas, näha selle sündmusi ette ja hoomatavalt muundada välismaailma vastavalt oma tahtele.

Tunnetusaktis olemise avaldusvormi tunnetades, tekib tunnetussubjekti teadvuses kogemusesemele ehk tunnetatavale vastav (kuivõrd täpselt vastav, see on isekküsimus[15]) tunnetusese ehk tunnetatu. See võib haaratud olla diferentseerumata tervikuna, olles sellisena (intuitiivsena) ratsionaalses vormis veel mittekujundunud (ehk küll juba adutud[16]), kuid tunnetusprotsessis võib tunnetussubjekt esineda tunnetuseseme suhtes aktiivse-

---

13. Tunnetusteoreetilise realismi suhtes vt. KOORT, op. cit., lk. 141 jj.; - FREYMANN, op. cit., lk. 52 jj.; - HARTMANN, op. cit., lk. 100 jj.

14. Vrd. Ferdinando D'ANTONIO, Su la Giurisprudenza pura, Crema 1935, lk. 4.

15. Vt. Norberto BOBBIO, L'indirizzo fenomenologico nella filosofia sociale e giuridica, Torino 1934, lk. 15 j.

16. Aduma on vaste saksa filosoofilisele terminile verstehen. Adumise kui intuitiivse protsessi suhtes vt. Hans FREYER, Theorie des objektiven Geistes, Leipzig-Berlin 1923, lk. 6j.; 36.

na, eritledes ta koostisosistena a, b, c, ...n, millede kaudu seab tunnetatu suhtesse varemtunnetatudega. Selliselt eritletud tunnetuseseme koostisosised või nende tervikuks seondatud kompleksid moodustavadki mõisted (vastavalt liht- ja liitmõisted[17])[18]. Niivõrd kui tunnetusese on saanud mõistelise kuju, on ta saanud ratsionaalse kuju. Intuitiivselt tunnetatule mõistelise kuju andmist nimetatakse ratsionaalseks järelkonstruktsiooniks[19]. Kuigi tunnetusese on juba haaratav ratsionaalselt, ei tähenda see veel, et on juba kujunenud tema kui terviku mõiste. Viimane on kujunenud alles siis, kui ratsionaalne järelkonstruktsioon on omandanud sellise täiuslikkuseastme, et tunnetusese laseb end ratsionaalselt täpselt eristada teistest tunnetuseseemetest. Niisugusest täpsest piiritlusest ei järgne aga veel, et tunnetuseseme suhtes oleks täielikult kadunud irratsionaalne jääk. See jääb püsima, kusjuures tunnetusese lubab enda suhtes uute tunnuste avastamist - ratsionaalse järelkonstruktsiooni jatkumist. Pole võimatu, et tunnetusese on piiritletav mitme erimõiste kaudu. Näit.

---

17. Nende kohta vt. W. FREYMANN, Loogika, Tartu 1936, lk. 19 j.

18. Mõiste mõiste deskriptsiooni suhtes vrd. Wilhelm SAUER, Juristische Methodenlehre, Stuttgart 1940, lk. 87 j.; - Heinrich RICKERT, Zur Lehre von der Definition, Tübingen 1915, lk. 53 jj.

19. Vrd. KAUFMANN, op. cit., lk. 15.

piiritlevad vastavat tunnetuseset täiesti muudest tunnetusesemetest mõisted võrdkülgne kolmnurk ja võrdnurkne kolmnurk.

Kui tunnetusaktis kogemusesemele kujundub vastav tunnetusese, siis siin on tegemist tunnetussubjektis toimuva psühhilise protsessiga, mis võtab osa ajalisest sündusest ja eviib seega reaalset olemist. Samuti kuulub reaalse olemise sfäärri tunnetussubjektis toimuva psühhilise protsessina ka tunnetuseseme ratsionaalse haaramise protsess. Tunnetuseseme ratsionaalse haaramise vormid - mõisted intersubjektiivseina ja intertemporaalseina eviivad aga ideaalset olemist[20]. Et see on nii, seda pole raske aduda üldmõistete suhtes. Kuid arusaadavaks muutub see ka üksikmõistete kohta, kui silmas pidada, et ehk küll ese, mida üksikmõiste haarab, oleleb hic et nunc, ta haaramisvormi on võimatu siduda mingi ruumiga või mingi ajaga (SOKRATES laseb end mõisteliselt haarata nüüd ja alati, kuigi teda meelelise kogemusesemena pole enam olemas).

Alljärgnevas pööratagu tähelepanu kahele mõistelisele, mis käesolevas töös osutuvad eriti olulisiks.

Formaalsed mõisted on mõisted on mõisted, mis pole seondatavad mingi erifaktitsiteediga, s.o. nad haaravad tunnetusesemeid, mida teadvus lahutamatult ei seonda mingi kaemusega. Formaalsete mõistete hulka kuuluvad

---

20. Vt. Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924, lk. 10.

formaalloogilised ja formaalontoloogilised (viimaste alla kuulub tühja midagi mõiste ja selle tuletised, n.n. tähenduskategooriad - üksus, paljus, suhe, hulk, seondus jne.[21]) mõisted. Need mõisted on tühivormid, mida on võimalik ühendada mistahes mõistetesüsteemi kuuluvate materiaalsete mõistetega ja niiviisi moodustada tuletistena uusi mõisteid[22].

Materiaalse mõisted on mõisted, mis haaravad mingi erifaktitsiteediga seondatavaid esemeid, kusjuures väljaspool oma faktitsiteeti ei saa neid mõisteid rakendada. Materiaalsete mõistete faktitsiteet võib omada nii reaalset kui ka ideaalset olemist.

Käesoleves töös eriti olulised on veel järgmised mõisteliigid:

Tingivad mõisted on mõisted, mis mingi mõistetesüsteemi oleluks on meevimatud. Tingitud mõisted on mõisted, millede olelu on teatava mõistetesüsteemi olelu suhtes indiferentne. Tingitud mõisted ei lase end teaduslikult käsitleda ilma vastava mõistetesüsteemi tingivate mõisteteta.

---

21. Vt. Edmund HUSSERL, Formale und transzendentale Logik, Halle 1929, eriti lk. 76 j.

22. Selles suhtes vt. n.n. "Prinzip der Verträglichkeit", mida formuleerib Felix KAUFMANN, Kriterien des Rechts, Tübingen 1924, lk. 11 j. Vt. ka Gustav Adolf WALZ, Kritik der phänomenologischen reinen Rechtslehre Felix Kaufmanns, Stuttgart 1928, lk. 10 j.

§ 3. VÄLJENDUSAKT.

Tunnetusese ei tarvitse jääda piirdunuks ainult tunnetussubjekti teadvusse, kus on aset leidnud vastav tunnetusakt. On võimalik tunnetatu teadustamine teistele tunnetussubjektidele - neis samalaadse tunnetuseseme tekitamine väljendusakti kaudu[23]. Väljendusaktil on eritletavad järgmised osised: 1) väljend, 2) tähendus, 3) eso, 4) kaemus.

Väljend on väljendusakti puhtväline, meeleliselt haaratav külg, võides seisneda häälikutekomplekais, tähtedeühendis, žestides, miimikas jne. Väljend iseenesest ei tarvitse vahendada veel mingit tunnetust, milpuhul ta on mõttetu (näit. väljend abracadabra). Üks ja sama väljend võib vahendada ka mitmeid tunnetuseseemeid, milpuhul ta on ekvivokatiivne (näit. tee, tuli, või).

Väljendusakti teiseks osiseks on tähendus. See on väljendi poolt vahendatud ratsionaalselt haaratud tunnetuseseme koostisosiste kompleks või ka lihtsalt väljendi poolt vahendatud mehaaniline kompleks mingeist ratsionaalselt haaratud tunnetuseseemete koostisosistest,

---

23. Väljendusakti ja ta osiste kohta vt. Edmund HUSSERL, Logische Untersuchungen, II,1, Halle 1928, lk. 23 jj.; 61 jj.; 108 jj.; - A.-T. KLIIMANN, Õiguskord, Tartu 1939, lk. 74 jj.; - SCHREIER, op. cit., lk. 10 j.; FREYER, op. cit., lk. 14 jj.; 51 j.

milledele ei vasta mingit tunnetuseset. Viimasel juhtumil on tegemist sisutute väljendite ja tähendustega (näit. nelinurkne sõõr, helisev vaikus). Sama tunnetuseseme haaramisele erimõistete läbi, vastab väljendusaktis ta vahendamine eritähenduste läbi (näit. Prantsusmaa esimene keiser - Jena lahingu võitja - Vaterloo lahingu kaotaja - Napoleon I). Ekvivokatiivsuse mõiste on rakendatav ka tähenduste suhtes. Ekvivokatiivsete tähendustega on tegemist siis, kui tähendus ei oma sellist täpsust, et talle vastaks ainult üks kindel ese (näit. tähendus minu raamat võib tähistada minu raamatut a või b või c või ...n).

Niivõrd kui väljend ja sellele vastav tähendus on mõttekas ja sisukas, konstitueerub väljendusaktis ta ese, mis on väljendusakti kolmas koostisosis. See ese on kogemuseseme ja tunnetuseseme vasto väljendusaktis.

Mõttekat ja sisukat väljendit retsipeerivas subjektis kujundub väljendusakti esemele vastav retsiptsiooniakti ese ja viimasele vastav kaudne tunnetusese. Viimane on mitmekordselt kaudne vasto kogemuseseme, sest retsipeeriv subjekt tunnetab seda vahendatuna kogemuseset vahetult tunnetanud subjekti tunnetusaktist, väljendusaktist ja väljendusakti retsiptsiooniaktist. Kaudse tunnetuseseme adekvaatuseaste kogemuseseme suhtes sõltub sellest, kuivõrd tõiuslikult on toimunud 1) kogemuseseme tunnetusakt, 2) väljendusakt, 3) väljendus-

akti retsiptsiooniakt.

Väljendusakti neljas koostisosis on kaemus. Kaemus on väljendusakti esemo seos faktitsiteedi, tõelikkusega. Kui see seos puudub, siis on väljendusakti ese, tähendus ja väljend pinnatu (näit. kentaur, vaim). See tähendab, et vastav ese võib olla vaid kujutletud, objektiivne olelu tal puudub.

§ 4. PREDIKATSIOON JA LAUSE.

Kui tunnetuseseme suhtes on toimunud ratsionaalne järelkonstruktsioon kas või ainult niivõrd, et temast võib ratsionaalselt haarata üksnes tunnust a, on võimalik ta suhtes predikatsioonide moodustamine, milles tunnetusese asetatakse relatsiooni vastava tunnusega (kui on tunnetatud ka b, c jne., siis resp. tunnustega) ja selle (resp. nende) kaudu muude tunnetuseemetega. Need relatsiooniasetatud tunnetuseemed võivad muidugi olla ka mõisted. Predikatsiooni liikideks on otsustus ja ütt[24], millede eristavaks tunnuseks on see, kas vastava predikatsiooni suhtes saab asetada (otsustus) tõeküsimust või mitte (ütt). Ütu liikidest käesoleva käsitluse tarvis eriti oluline on peandusütt ehk norm.

Otsustuseliigest ovib teaduses suurt tähtsust definitsioon[25]. Definitsiooniga on tegemist siis, kui otsustuses konstitueerub tunnetuseseme implikatsioonisuhe tunnustekompleksiga, mis on meevimatu ja küllaldane teda täpselt teisist tunnetuseemeist piiritlema. Implikatsioonisuhe on niisugusel juhtumil sümmeetriline. s.o. tunnetusese implitseerib teda piiritleva tunnustekomp-

---

24. Termin ütt on autori poolt loodud neologism. Täitku temagi eesti filosoofilises terminoloogias tühja kohta, kuni leitakse parem termin.

25. Definitsiooni suhtes vt. RICKERT, op. cit., eriti lk. 18 jj.: 37 jj.; vrd. L. KUTJURA /COUTURAT/, Filosofskie printsipõ matematiki, SPB 1913, lk. 35.

leksi ja vastupidi - tunnetuseset piiritlev tunnustekompleks implitseerib tunnetuseseme.

Oleleb tunnetuseseme id, millede suhtes ei saa kujundada definitsioone ranges mõttes, sest nende suhtes pole võimalik leida neid täpselt piiritlevaid tunnustekomplekse võimatuse või ülepäämatu raskuse tõttu leida tunnuseid, mis mainitud tunnustekompleksid moodustamiseks on vajalikud. Niisugused tunnused on 1) genustunnus, millekaudu tunnetusese implikansina asetatakse ebasümmeetrilisse implikatsioonisuhtesse suuremat abstraktsust, kuid siiski teatavaid piire eviva tunnetuseseme ga; 2) individuaalsusetunnus, mis määrab tunnetuseseme ainulaadsuse ja ainukordsuse. Genus-tunnust on võimatu leida teaduste mitmete põhimõistete suhtes (näit. geomeetria alal mõiste punkt), sest pole võimalik määrata vajalikku suurema abstraktsusega mõistet, mis oleks rohkem kui tühivorm. Individuaalsusetunnust, kus see tarvilik, ei saa leida sellepärast, et ei ole võimalik leida mingit kaaluvat põhjendust, et see ja see tunnus on küllaldane määrama tunnetuseseme ainulaadsust ja ainukordsust ja et ta ei või esineda enam muude tunnetuseseme te tunnusena (milpuhul tunnetusese ei saaks enam olla määratletud kui individuaalne).

Tunnetuseseme te, millede suhtes ei saa moodustada definitsioone ranges mõttes, piiritlemist muist tunnetuseseme ist taotletakse anda deskriptsioonimenetluses.

Tunnetusesseme deskriptsioon moodustub tema kohta kujundatud või temaga määratletud suhtes olevate mõnde tunnetusesemete kohta kujundatud otsustuste kogumist (tõstetagu neist esile tarbe-[26] ja geneetilisi definitsioone), milledest üksi pole küll tunnetusesseme defintsioon ranges mõttes, kuid mis kõik kokku teevad ta ratsionaalselt niivõrd haaratavaks, et ta laseb end küllaldase selgusega eristada teisest tunnetusesemeist.

Nagu mõiste, nii võib vahenduda teistele tunnetussubjektidele väljendusakti kaudu ka predikatsioon. Predikatsiooni sõnalist (seisnegu sõnad hüüdlikute- või tõhtodekompleksis) väljendit nimetatakse lauseks. Predikatsiooni väljendiks võib olla ka mittelause, näit. žestikulatsioon, signalisatsioon jne. Väljendeina esivad lausedki tähendust, eset ja kaemust. Nadki võivad olla mõttetud, sisutud ja pinnatud. Sõõrased laused tekivad 1) kui lauseks ühendatakse mõttetud, sisutud või pinnatud osaväljendid, 2) kui mõttekad, sisukad või kaemustõidetud osaväljendid ühendatakse viisil, mis annavad mõttetud, sisutud või pinnatud laused.

Mistahes määral on toimunud ratsionaalne järelkonstruktsioon, osutub vajalikuks, kui tunnetusesseme suhtes kujundatud predikatsioone tahetakse väljendada lauseis,

---

26. Vt. Carl G. HEMPEL/ Paul OPPENHEIM, Der Typusbegriff im Lichte der neuen Logik, Leiden 1936, lk. 14.

tunnetuseseme kuidagiviisi tähistamine. Tunnetuseseme tähistist väljendusaktis nimetatakse terminiks. Kui ratsionaalne järelkonstruktsioon on saavutanud sellise astme, et on välja kujunenud tunnetuseseme mõiste, siis on teda tähistav termin ühtlasi ta mõiste tähistis. Termini tähendus ei tarvitse midagi avaldada tähistatu olemuse kohta. Seetõttu võivad neiks olla sümbolid, nagu x, D25', GrS jne.[27]. Teaduslikuks ideaaliks on omada iga tunnetuseseme tähistamiseks eriterminit[28].

Tunnetuseset tähistava termini seondus teda täpselt piiritleva tunnustekompleksi väljendiga ekvivalentsusesuhet väljendava väljendi "on" läbi või mõne muu viimasega ekvivalentse väljendi läbi, moodustab definitsioonilause. Viimase osa, mis sisaldab defineeritavat tunnetuseset tähistavat terminit, nimetatakse definiendum'iks, kuna tunnetuseset piiritleva tunnustekompleksi väljendit nimetatakse definiens'iks. On selge, et tunnetuseseme tähistisena võib kasutada ka definiens'i väljendit[29]. See on aga raskepärane nende väljendite

---

27. Vt. Rudolf CARNAP, Logische Syntax der Sprache, Wien 1934.

28. Teaduslikku terminoloogia reeglite kohta vt. A.I. VVEDENSKI, Logika kak tõast teorii poznanija, Petrograd 1917, lk. 289 j.

29. Vt. KAUFMANN, Methodenlehre, lk. 48 j.

suhtelise suuruse ja kohmakuse tõttu. Oma lühikese vormi abil võimaldavad terminid mõtlemisökonoomiat, millest seisneb nende suur väärtus tunnetusesemete teadusliku käsitluse alal.

§ 5. TUNNETUSESEME TÕEPÄRASUS JA TÕEPÄRASUSKRITEERIUMID.

Kogemusese on täiuslikult tunnetatud, kui tunnetussubjekti teadvuses on kujunenud talle niivõrd täpselt vastav tunnetusese, et kogemuseseme punduvad momendid, mis võiksid veel tunnetatud saada[30]. Sääraseks täiuslikuks tunnetuseks võimeline olla saaks ainult absoluutne vaim, mitte inimvaim.

Täiuslikust tunnetusest tuleb eristada absoluutselt tõest tunnetust. Viimane esineb siis, kui tunnetusese piirides, millistes ta kogemuseseme vastab, on sellele täielikult vastav, kuigi kogemusese ja tunnetusese täiesti ei kattu[31].

Sest et tunnetussubjekti teadvuses võib olla ainult tunnetusese, kuna kogemusese jääb temast väljapoole (kogemuseseme pole isegi subjekti enese peõõhilised elamused ta tunnetusele immanentsed), ei saa tunnetuseset vastu asetada kogemuseseme enesega ja tunnetuseset kogemuseseme võrrelda, et tuvastada tunnetuse täiuslikkust ja absoluutset tõesust. See tähendab - tunnetussubjekti jaoks ei saa olla transtsendentse tõe kriteeriume.

---

30. Ei tule arvata, nagu näitaks SAUERi "kolmekülje-teooria" (vt. ta op. cit., lk 38 j.) tee täiuslikule tunnetusele. Sisu, meetodi ja regulatiivse idee kaudu võib konstitueeruda küll eseme terviklikkus, kuid eseme terviklikku tunnetuse saavutamine on hoovutamine.

31. Tõemõiste suhtes vt. KOORT, op. cit., lk. 163 j.

Transtsendentse tõe kriteeriumide pundumisest ei järgne aga tõeste tunnetuste võimalikkuse eitamine. Uskudes võimatusse saavutada tõeseid tunnetusesemeid, oleks arusaamatu, kuidas inimene suudab orienteeruda teda ümbritsevas maailmas, õigesti ette näha ja ette määrata selle sündmusi, seda alistada oma tahtele, hoomatavalt seda muundades oma tahtele vastavalt.

Tuleb tunnustada, et tõeste tunnetusesemete saavutamisvõimalus on olemas. Kas aga antud tunnetusese on absoluutselt tõene või mitte, seda absoluutse eksimatusega tuvastada ei saa. Suab püstitada väiteid ainult antud tunnetusesome tõepärasuse, s.o. tema tõesuse tõenäosuse kohta. Selle väite vastu võib väita, et vastava lause kaudu konstitueerub tunnetusese, mille nagu iga tunnetusesome tõesus pole kindel, vaid ainult tõenäone[32]. Tähendatagu, et kõneallolev väide ei tahagi pretendeerida absoluutsele tõesusele - muidugi ka tema on vaid tõenäoselt tõene, kuigi ta tõepärasusastet tuleb pidada väga kõrgeks. Sellises seisukohas ei peitu mingi tunnetusteoreetiline pessimism, sest tõenäoselt tõeste

---

32. Siinkohal olgu juhitud tähelepanu RUSSELi circulus vitiosuse printsiibile ja sellest veast hoidumise tema poolt antud lahendusele. Tekstis esitatud väidete taolistel väidetel on oht circulus vitiosus'esse sattuda, sest sellesse vikka satutakse, kui väide on niivõrd üldine, et ta väidab ka iseenda kohta, s.o. haarab ka iseennast. Veast hoidutakse väidete käsitamisel piiratud mahus. Vt. Bertrand RUSSEL/ Alfred North WHITEHEAD, Einführung in die Mathematische Logik, München-Berlin 1932, lk. 55 jj.

tunnetuste saavutamise võimalikkuse eeldamine lubab tõiel määral uskuda, et inimene suudab tunnetada tõde. Ent sellest seisukohast järgneb inimese ja inimteaduse igavene ülesanne tunnetatu taastunnetamiseks, ka ümberlükkamatuiks tõdedeks peetuis kahtlemiseks[33], nende kontrollile allutamiseks, kusjuures pole kunagi liigne tõepärasusotsustuste tarvis uusi argumente otsida.

Mis puutub tunnetuseseme tõesuse tõenäosusse, siis see võib olla vähem või suurem, s.t. tunnetuseseme tõepärasus on astmeline. Millised on need kriteeriumid, millede alusel saab otsustada tunnetuseseme tõepärasuse üle?

Tähtsaim tõepärasuskriteerium on vasturäkimatus[34]. Et olla vasturäkimatu, peab tunnetusese olema kokkukõlas vastava kogemuseseme kohta käivate muude tunnetuseemetega, olgu viimased antud tunnetusesemest abstraktsemad või konkreetsemad, olgu nad intuitiivselt või ratsionaalselt haaratud.

Teiseks tõepärasuskriteeriumiks on evidents[35], mil-

---

33. Sajandeid peeti ümberlükkamatuks tõeks ARISTOTELESe loogikat. Kaasaegne teadus ei saa sellele loogikale enam anda niisugust kõrget väärtust. Vt. Heinrich SCHOLZ, Geschichte der Logik, Berlin 1931, lk. 22 jj.

34. Vt. KOORT, op. cit., lk. 167 jj.

35. Vt. op. cit., lk. 170 jj.; - HUSSERL, Form. u. tr. Logik, lk. 49 jj.; 111; 139 jj.; - DESCARTES, Discours de la méthode, Paris (Libraire Germer Bailliére et Cie), lk. 8; 93 j.

le all mõistetakse tunnetuseseme suhtes läbielatavat kindlust, et see on tõene. Evidentsi kaal tõepärasuskriteeriumina oleneb järgnisist seigust: 1) evidentsielamust omava isiku omadusist (ta üldine intelligents, ta erioskused ja võimed tunnetatava ala käsitamisel), 2) evidentsielamuse kordumisest sama kogemuseseme taastunnetamisel, 3) tunnetusesemete tuletiste, s.o. tunnetuseseme alusel kujundatud uute tunnetusesemete evidentsusest, 4) tunnetuseseme struktuuri lihtsusest, mille kohta käib evidentsielamus. Viimase asjaolu tõttu on evidentsi tähtsus[36] tõepärasuskriteeriumina formaalloogiliste, formaalontoloogiliste ja matemaatiliste tunnetusesemete suhtes hoomatavalt suur.

Kolmandaks tõepärasuskriteeriumiks on tunnetuseseme pragmaatiline verifitseerumine. Tunnetusese on pragmaatiliselt verifitseeruv, kui tema abil saab edukalt haarata ja valitseda empiirilist materjali ja edukalt lahendada tegelikkusest võrsuvaid probleeme.

Neljandaks tõepärasuskriteeriumiks on tunnetuseseme viljakus. Viimase all mõistetakse võimalikkust tunnetuseseme abil saavutada rohkelt uusi küllaldast tõepärasust evivaid tunnetusesemeid, näit. mingist abstraktsest valemist või seadusest lähtudes tuletada edukalt konkreetsemaid valemeid või seadusi.

---

36. Evidentsi väärtuse suhtes tõepärasuskriteeriumina vt. BOBBIO, op. cit., lk. 22.

Tõepärasust, kuigi nullile lõpmatult ligidast, tuleb tunnetusesemele omistada ka siis, kui ta on täiesti vasturäkiv, pragmaatiliselt mitteverifitseeruv, viljatu ja ebaevidentne. Tõene saaks see tunnetusese olla muidugi vaid eeldusel (mille paikapidavust küll ei saa uskuda), näit. et kõik senitunnetatu on ebatõene, et evidentsielamuse saavutamiseks on olnud väliseid takistusi, et pragmaatilise verifikatsiooni teostamisel pole osutatud küllaldast hoolt, et tunnetusese edaspidi veel võib osutuda viljakaks, kui teadlaste vaimuvõimed arenevad ja tunnetuseseme ratsionaalse haaramise protsess süveneb, ning lõppeks - et kõik ülalnimetatud tõepärasuskriteeriumid on valed. Suurimat tõepärasust tuleb omistada tunnetusesemele siis, kui tema suhtes on rakendatavad kõik neli tõepärasuskriteeriumi täiel määral (vasturäkimatus ja pragmaatiline verifitseerumine), täies kaalus (evidents) ja kõrgeimas astmes (viljakus). Küllaldast tõepärasust tuleb omistada tunnetusesemele siis, kui tema suhtes on rakendatav vasturäkimatuse-kriteerium ning lisaks veel üks ülejäänud kolmest tõepärasuskriteeriumist. Küllaldane tõepärasus tähendab, et seda omav tunnetusese on kõlvuline olema liige teaduslikus süsteemis. Ta ei tähenda aga seda, et vastava tunnetuseseme suhtes oleksid tarbetud edasised tõepärasusetuvastamisele suunatud uurimised ja mõtisklused. Teadusliku tegevuse esemeiks võivad olla ka küllaldast

tõepärasust mitteevivad tunnetusesemed, kusjuures teaduslik tegevus püüab neile seda anda, luues eeldused nende suhtes eelkõige vasturäkimatusekriteeriumi rakendamiseks (ta püüab tõestada, et nendele vasturäkivatele tunnetusesemetele tuleb omistada madalamat tõepärasust kui vastavaile senini küllaldast tõepärasust mitteevinud tunnetusesemeile).

Nagu ülal näidatud, ei saa olla transtsendentse tõe kriteeriume. Küll peab olema immanentse tõe[37] kriteeriume, s.o. kriteeriume, mis määravad antud tunnetuseseme tõeseks või ebatõeseks muude tunnetusesemete suhtes, sest siin on tunnetusesemed ise (kui tunnetussubjekti teadvusele immanentsed esemed), millede suhtes toimub ja on täiesti võimalik võrdlemine ja vastuseta-mine. Immanentse tõe kriteeriumiks on vasturäkimatus. Immanentset tõesust on võimalik omistada ka mittekülla-dast tõepärasust evivaile tunnetusesemeile, kui nad lasevad enda suhtes rakendada vasturäkimatust kui tõepärasuskriteeriumi, teisi kriteeriume aga mitte.

Tunnetuseseme ratsionaalse haaramise vorme - mõisteid ja otsustusi - on võimalik vastu asetada 1) kaudselt kogemusesemeile, nimelt nende poolt haaratud tunnetuseseme kaudu, 2) intuitiivselt haaratud tunnetusesemeile, 3) üksteisele. Kahel viimasel juhtumil võib räh-

---

37. Vt. KOORT, op. cit., lk. 164 j.

kida mõistete või otsustuste immanentsest tõesusest, resp. ebatõesusest.

Mõiste või otsustus on immanentselt tõene vastava intuitiivselt haaratud tunnetuseseme suhtes või teiste antud mõistete või otsustuste suhtes, kui mõistel või otsustusel puudub vasturäkivus nendega. Mõiste või otsustus on õige, kui mõiste või otsustuse poolt haaratud tunnetusese evib küllaldast tõepärasust. Vastasel korral on mõiste või otsustus vale.

§ 6. TEADUS, TEADUSHARUD JA -DISTSIPLIINID.

Teadus staatilises ehk objektiivses mõttes on ratsionaalselt haaratud küllaldast tõepärasust evivate tunnetusesemete korrastatud kogum. Et tõepärasusküsimus saab kerkida ainult mõistete ja otsustuste, mitte aga üttude suhtes, siis võib ekvivalentselt öelda: teadus staatilises mõttes on õigete mõistete ja otsustuste süsteem. Viimasest väitest järgneb a fortiori - teadust moodustavad mõisted ja otsustused peavad olema immanentselt tõesed.

Teadus dünaamilises ehk subjektiivses mõttes ehk teaduslik tegevus on tegevus, mis on suunatud staatilises mõttes teaduse kujundamisele[38].

Teadus universaalses mõttes haarab kõiki võimalikke tunnetusesemeid nende kõikides võimalikkudes aspektides. S.t. ta on kõikide võimalikkude õigete mõistete ja otsustuste kogum. Sellist universaalset teadust pole aga võimeline käsitama ega käsitlema inimvaim. Tingitult teadlase vaimsete võimete piiratusest ja ta tõõvõimelisuseea mitteküllaldasest pikkusest, on paratamatu teaduste diferentseerumine[39] teadusharudeks ja -distsiplii-

---

38. Vrd. HUSSERL, Form. u. tr. Logik, lk. 13.

39. Teaduste diferentseerumine ajaloolise nähtusena areneb järjest kaugemale. Objektiivsetest momentidest määravad teaduste diferentseerumist seigad, kuivõrd suur ja mitmekesine on teaduslikule käsitlusele allutatud kogemusesemete hulk ja kuivõrd sügavalt on toimunud või toimumas vastavate tunnetusesemete ratsionaalne haaramine.

nideks.

Teadus diferentseerub teadusharudeks teaduse käsitlusesemete - milledeks on teaduslikule käsitlusele allutatud tunnetusesemed - alusel. Universaalses mõttes teaduse käsitlusesemeks oleks kogu tegelikkus kui universaaltunnetusese. Teadusharude käsitlusesemeiks on aga tegelikkuse kui terviku osad, aspektid spetsiaaltunnetusesemeina. Universaaltunnetuseseme partitsioon spetsiaaltunnetusesemeiks võib tingitud olla objektiivseist momendest (näit. anorgaaniline ja orgaaniline loodus), kuid siin võib valitseda teadlasele ka teatavapiiriline vabadus (näit. on võimalik õigusnormile kui tunnetusesemele anda suurem või väiksem avarus).

Teadusharud diferentseeruvad teadusdistsipliineks vastava teadusharu eseme suhtes rakendatud ja rakendatavate erimeetodite alusel[40]. Erimeetodi alusel on õigusteadusest kui teadusharust diferentseerunud eridistsipliinidena näit. õigusefilosoofia, õiguseajalugu, õiguspoliitika jne.

Teadusdistsipliinis eristuvad ühtalt selle tingivad ehk transtsendentsed mõisted, teisalt selle tingitud ehk immanentsed mõisted. Tingivate mõistete ühe liigi moodustavad teadusdistsipliini põhimõisted, mis on materiaalsed mõisted, sest nad seonduvad lahutamatult

---

40. Vrd. BOBBIO, op. cit., lk. 16.

vastavale teadusdistsipliinile omase faktitsiteediga. Immanentsed mõisted lasevad end subsumeerida vastava distsipliini põhimõisteile, põhimõisteid saab aga subsumeerida ainult sellest distsipliinist, mille põhimõisted nad on, abstraktsuselt kõrgema distsipliini (või kõrgemate distsipliinide) immanentseile ja põhimõisteile. Eelnevast selgub, et ükenes ta immanentsete, mitte ta põhimõistete defineerimine võib toimuda antud teadusdistsipliini piires[41]. Viimaste defineerimine jääb selle eeldistsipliinide[42] kui kõrgema abstraktsusega distsipliinide hooleks. Põhimõistete kõrval teadusdistsipliini tingivate mõistetena esinevad formaalloogilised ja formaalontoloogilised mõisted kui tühivormid, mis on tarvilikud antud teadusdistsipliini mõistete ja otsustuste kujundamisel. Nende mõistete käsitelu kuulub formaalloogika ja formaalontoloogia[43] ülesandeisse. Et viimaste suhtes ei olele enam kõrgema abstraktsusega distsipliine, peab toimuma nende põhimõistete määratlus deskriptsioonimenetluses vastavate distsipliinide enese piires.

---

41. Vt. Felix KAUFMANN, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922, lk. 104.

42. Vt. Alfred TARSKI, Einführung in die mathematische Logik und in die Methodologie der Mathematik, Wien 1937, lk. 79 j.

43. Formaalontoloogia suhtes vt. HUSSERL, Form. u. tr. Logik, eriti lk. 127 jj.

Alljärgnevas visandatagu mingi tunnetuseseme teadusliku käsitluse käik: 1) algul intuitiivselt tunnetatud eseme suhtes teostatakse ratsionaalne järelkonstruktsioon, niivõrd kui see on võimalik; 2) ratsionaalselt järelkonstrueeritud tunnetuseseemete, s.o. mõistete ja otsustuste paigutamiseks leitakse - kui seda pole olemas, siis kujundatakse või kui on pundulikult välja arenenud, siis kujundatakse välja - teadusdistsipliin; 3) leitud, kujundatud või väljakujundatud teadusdistsipliinis määratakse käsitluseseme koht super-, ko- ja subordineeritud mõistete seas, millelläbi vastava tunnetuseseme ratsionaalne haaramine süveneb; 4) saavutatud tulemusi rakendatakse üksikjuhtumite käsitlusel, milledes vastav tunnetusese leiab kohastust. Nii osutatakse inimese praktilisele tegevusele teeneid, sellele suurema selguse - teadusliku valgustuse andmisega. Teadus ise aga võidab siin seelläbi, et ikka ja jälle proovitakse tunnetuseseme, millest lähtutud, samuti muude tunnetuseseemete, milledel on sellega kokkupuuteid - tõepärasust (pragmaatilist verifitseerumist ja viljakust). Samuti proovitakse vastavate mõistete ja otsustuste õigsust. Tunnetuseseme tõepärasuse uurimine algab juba sellest hetkest, mil ta allutatakse teaduslikule käsitlusele, ja siit edasi on tõepärasuse tuvastamine igavene ülesanne, mis kestab senikaua kui teaduslik tegevus tema suhtes.

II ptk. Eelarutlusi õigusnormi ja ta struktuuri kohta.

§ 7. ÕIGUSNORMI JA TA STRUKTUURI KUI TUNNETUSESEMETE ÜLDISI JOONI.

Meelelisele kogemusele on õigusnorm antud mitmesuguste ajas ja ruumis toimuvate väljendusaktide kaudu, kusjuures vastavaiks väljendeiks on peamiselt kirjutatud või hääldatud (näit. suulised korraldised) sõnadekogumid. Ent õigusnorm võib leida väljendust muulgi teel, näit. žestide, miimika, signaalide[44] jne. läbi. Õigusnormi väljendusakti toimumise ajast ja kohast ja seda teostavaist isikuist tingitult kannavad vastavate väljendite tähendused kõikuvat, okkasionaalset laadi[45], kuid juhulist laadi tähendusmomentide taga konstitueerub selgelt ja objektiivselt õigusnorm kui vastava väljendusakti ese.

Õigusnormi sünnimoment ei tarvitse ajaliselt kokku langeda ta väljendusakti teostamismomendiga. Nimelt antud väljendusaktides leiavad väga sageli juba olemasolevad õigusnormid vaid taasavaldamist (näit. uues seadustekoguväljaandes, kohtuniku poolt mingi normi ettelugemisel jne.) Õigusnorm tekib õigusnormi loomisaktis. Loo-

---

44. Vt. A.-T. KLIIMANN, Õiguskord, Tartu 1939, lk. 210 j.

45. Vt. Edmund HUSSERL, Logische Untersuchungen, II,1, Halle 1928, lk. 77 jj.

misaktis. Loomisakt geneetilise momendina ei evi aga tähtsust õigusnormi olemuse suhtes. Õigusnorm on tunnetatav ka, kui pole mingit võimalust selgust saada ta tekkimise kohta (näit. on see nii iidsetest aegadest pölvnevate tavaõiguslikkude normide puhul). Kuid needki õigusnormid, millede algus on tume ja millede autor tundmatu, on evinud algust ja autorit. Iga hic et nunc esinev ehk empiiriline õigusnorm on ta autori vaimse loomingu saadus - nad omavad reaalset, nimelt vaimset olemist[46] (pole ruumiliselt lokaliseeritavad, kuid ajaline sündus tuleb nende suhtes arvesse, sest nad on evinud ajalist algust).

Üksik empiiriline õigusnorm on reaalse olemise avaldusvorm, reaalse olemise avaldusvormina esineb ka kõikide empiiriliste õigusnormide kogum. Kõikidel hic et nunc olelevail õigusnormel on midagi ühist, midagi mis tingib, et igaüks neist on õigusnorm. See midagi on õigusnorm üldse - õigusnorm kui ideaalne ühik.

Õigusnormi struktuur on õigusnormi algelementide ja nendevaheliste suhete kogum. Õigusnormi struktuur tunnetusesemena fundeerub[47] õigusnormil kui tunnetus-

---

46. Vt. Nicolai HARTMANN, Das Problem des geistigen Seins, Berlin-Leipzig 1933, lk. 235 jj.

47. Fundeerimisnähiste suhtes vt. HUSSERL, op. cit., lk. 240; 261; - Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924, lk. 97 jj.; - Felix KAUFMANN, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922, lk. 27.

esemel. S.t. ta on iseseisvuseta, ta laseb end tunnetada vaid niivõrd, kui on tunnetuslikult haaratud õigusnorm, mille struktuur ta on, terviktuna. Hic et nunc esinev õigusnorm evib oma eristruktuuri, õigusnorm ideaalse ühikuna evib aga ideaalset struktuuri, mida võib nimetada õigusnormi põhistruktuuriks.

§ 8. ÕIGUSNORMI KÄSITLEMAIST TEADUSDISTSIPLIINIST.

Õigusnormi struktuur tunnetusesemena on õigusnormi kui tunnetusesseme üks eriaspekt. Kui mitte tahta omistada sellele aspektile eritunnetusesseme väärtust ning moodustada õigusnormi struktuuri kohta eriteadusharu (sellist teadusharu senini pole olemas), kuulub õigusnormi struktuuri käsitelu teadusharru, millle esemeks või esemeid on õigusnorm. Sõõrane teadusharu on tõepoolest olemas. Üldtunnustust pole suutnud võita normativistide seisukoht, mis tahab vastavat teadusharu konstrueerida nii, et õigusnorm oleks selle põhitunnetusesemeks. Traditsiooniline õigusnormi käsitelu eriesemena teadusharus, millle põhikäsitlusesemeks on õigus kui haaravam tervik, laseb end tänapäevalgi filosoofiliselt põhjendada ja väärib eelistust seetõttu, et ta koondab ühte teadusharru tegelikkuses tihedas põimuvuses olevad nähtused (õigusnorm, objektiivne õigus, õigussuhe, subjektiivne õigus), mida õigusnormi tuletistena vaadelda oleks kas võimatu, liiga kunstlik või sügavamat tunnetust mittevõimaldav.

Teadusharus, millle käsitlusesemeid on õigusnorm ja ta struktuur, eristuvad eridistsipliinid rakendatavate meetodite alusel. Neiks meetodeiks on 1) filosoofiline, 2) dogmaatiline, 3) ajalooline, 4) võrdlev, 5) sotsioloogiline, 6) õiguspoliitiline meetod. Nimeta-

tud meetodid[48] vaatlevad õigusnormi igaüks eriseisukohtadelt. Ükski neist pole suuteline võimaldama õigusnormi totaalset tunnetamist. Mainitud õiguse eridistsipliinid pole niivõrd lahutatavad, et neil puuduks vastastikune sõltuvus. See on isegi väga tihe, millest eriti tõstetagu esile kaht asjaolu: 1) õiguse filosoofiline käsitelu on muile eelduseks[49], sest tema annab õiguslikkude nähtuste üldmõisted, mis on õiguse mittefilosoofilistele eridistsipliinidele põhimõisteiks; 2) õigusnormi geneesise ja sotsiaalsete toimete uurimiseks, samuti õigusnormide kritiseerimiseks ning paremate õigusnormide leidmiseks on vajalik tunda teataval ajal ja kohal kehtivaid õigusnorme - seega on õiguse dogmaatiline käsitelu eelduseks ta ajaloolisele, sotsioloogilisele, võrdlevale ja õiguspoliitilisele käsitlusele. Edasi on meetod (3) eelduseks meetodeile (4), (5) ja (6); meetod (4) meetodeile (5) ja (6); meetod (5) meetodile (6). Ei saa nimetamata jätta, et esineb ka vastassuunalist sõltuvust, näit. mõnikord osutub vajalikuks kasutada teataval ajal ja kohal kehtiva õigusnormi tuvastamiseks ja tunnetamiseks ajaloolist meetodit;

---

48. Õigusteaduses rakendatavate meetodite kohta vt. Juhan VAABEL, Sissejuhatus finantsõigusteadusse, Tartu 1939, lk. 124 jj. ja sealosundatud kirjandus. Vt. ka Artur-Tõeleid KLIIMANN, Administratiivakti teooria, Tartu 1932, lk. 22 j.

49. Vt. Giorgio DEL VECCHIO, Lezioni di filosofia del diritto, Roma 1936, lk. 2.

õiguse filosoofilisel käsitlusel on vaja tunda empiirilisi õigusnorme, milletarvis tuleb kasutada dogmaatilist ja ajaloolist meetodit.

Teadusdistsipliini, mis õiguslikkude nähtuste käsitluses rakendab filosoofilist meetodit, nimetatakse õigusefilosoofiaks[50]. Õigusefilosoofia asetab õiguslikud nähtused suhtesse kõiksusega, taotledes anda nende sügavaimat tunnetuslikku haaramist. Õiguse filosoofilisel käsitlusel toimub regress inimese tunnetusvõime ning ratsionaalse haaramisvõime viimaste piirideni või piirideni, milledest edasi regressi inimese tunnetusvõime ning ratsionaalse haaramisvõime viimaste piirideni toimetab mõni muu filosoofia eridistsipliin õigusefilosoofia eeldistsipliinina. Õigusefilosoofia ülesandeks pole käsitella õiguslikke nähtusi mitte ainult oluesemeina ja taotleda anda õiguslikkude nähtuste suhtes üksnes olumõisteid ja oluotsustusi, vaid ta ülesandeks on ka õiguslikkude nähtuste deontoloogiline vaatlus, s.o. õiguse käsitelu väärtusesemena. Õigusefilosoofia kitsama eridistsipliini moodustab õiguse üldteooria, mis vaatleb õigust üksnes oluesemena. Käesoleva töö konstruktiivses osas kujundatakse õiguse üldteooria alale kuuluvad mõisted nii, et õiguse üldteooria eeldistsiplii-

---

50. Õigusefilosoofia teadusliku iseloomu kohta vt. Felix SOMLÓ, Juristische Grundlehre, Leipzig 1927, lk. 13 jj.

nideks on 1) formaalontoloogia, 2) formaalloogika, 3) materiaalne üldontoloogia (siia kuuluvad mõisted, nagu olemine, vaimne olemine, ideaalse ehk idealiteet jne.), 4) väärtusteontoloogia (siia kuuluvad mõisted, nagu peandumine, ilu, hüve jne.).

Käesoleva uurimus põhisihiks on 1) ratsionaalselt haarata õigusnormi kui ideaalset ühikut, s.o. tuletada õigusnormi üldmõiste; 2) ratsionaalselt haarata õigusnormi kui ideaalse ühiku struktuuri ehk põhistruktuuri; 3) ratsionaalselt haarata õiguslikus tegelikkuses suurt tähtsust evivate õigusnormide liikide struktuuri erinähtusi, mis õigusnormi põhistruktuuri suhtes esinevad küll vaid eventualiteetidena. Oma uurimusesemete deontoloogilise vaatlusega käesolev töö ei tegele, kandes puht õigusteoreetilist iseloomu.

§ 9. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE MOODUSTAMISE MENETLUSI.

Õigusnormi üldmõiste moodustamiseks leiavad kasutamist deduktiivne ja induktiivne menetlus[51].

Et õigusnormi kui ideaalse ühiku mõistet moodustada deduktiivsel teel, selleks võetakse mõiste (n.n. summum genus[52]), mida enam ei saa vaadelda õiguse üldteooria mõistetesüsteemi kuuluva mingi kõrgema mõiste liigimõistena, ja moodustatakse sellele teatava ühtlase printsiibi alusel eritunnuseid lisades, selle kõikvõimalikud esimeseastme liigimõisted. Viimastest otsitakse sõõrane mõiste, mis on õigusnormi üldmõistele superordineeritud, ja moodustatakse sellest kõikvõimalikud teiseastme liigimõisted. Viimastest otsitakse taas mõiste, mis on superordineeritud õigusnormi mõistele jne., kuni saavutatakse n-astme liigimõiste, mis vastab õigusnormi üldmõistele.

---

51. Õigusefiloseofia meetodi suhtes vt. Rudolf STAMMLER, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, Berlin -Leipzig 1922, lk. 9 jj. STAMMLERi n.n. kriitiline meetod pole aga ainuvõimalik õigusefiloseofia meetod. Nagu üldfiloseofias nii on õigusefiloseofiaski põhimõtteliselt võimalik induktiivse menetluse rakendamine. Induktiivse menetluse rakendatavuse suhtes näit. metafüüsikas vt. A. KOORT, Sissejuhatus filosoofiasse, Tartu 1938, lk. 181 jj.; - J. HESSEN, Die Methode der Metaphysik, Berlin -Bonn 1932, lk. 27 jj.

52. Vt. Benno ERDMANN, Logik, Berlin-Leipzig 1923, lk. 224 jj.

Et õigusnormi kui ideaalse ühiku mõistet moodustada induktiivsel teel, selleks võetakse vaatluse alla empiirilised õigusnormid ja eritletakse normi A puhul tunnused a,b,c,d; normi B puhul tunnused c,d,e,f; normi C puhul tunnused c,d,e,g; normi N puhul tunnused c, d,m,n jne. Tunnused, mis ei esine kõikide õigusnormide juures, välistatakse, kuna tunnustest, mis kõikide õigusnormide juures esinevad, moodustatakse kompleks, mis peabki olema õigusnormi üldmõiste.

Induktiivse menetluse suhtes, nagu see ülal kirjeldatud, võib tuua järgmisi vastuväiteid: 1) pole teostatav kõikide hic et nunc esinevate õigusnormide vaatluse alla võtmine, arvestades ühtalt nende tohutut hulka, teisalt seika, et neist paljud jäävad induktsioonitoimetajale paratamatult tundmatuiks (näit. kaugete maade või kauge mineviku õigusnormid). Kui kõik olelevad empiirilised õigusnormid pole võetud vaatluse alla, on võimalik, et mittevaadelduist mõnedel puudub senivaadelduile kõigile omaneolev tunnus c, milline asjaolu toob kaasa tuletatud õigusnormi üldmõiste ebaadekvaatsuse; 2) pärast õigusnormi üldmõiste tuletamist loodud empiiriliste õigusnormides võib puududa kõikidele senioolelevaile empiirilisile õigusnormele omaneolev tunnus c. Seega saaks olla induktiivselt moodustatud õigusnormi üldmõiste adekvaateus kindel ainult antud ajamomendil. Järgmisel hetkel oleks juba tarvilik selle tuvasta-

mine uue induktsiooni läbi; 3) õiguse üldmõiste induktiivne tuletamine näib paratamatult sisaldavat circulus vitiosus't[53], sest selle mõiste saavutamiseks peab olema antud empiiriliste õigusnormide kogum. Müüramaks kindlaks, et hic et nunc esinev õigusnorm kuulub materjali hulka, mille suhtes tuleb rakendada õigusnormi üldmõiste tuletamisele suunatud induktsioonimenetlust, peab juba olemas olema õigusnormi üldmõiste. Seega oleks tegemist õigusnormi üldmõiste määratlemisega õigusnormi üldmõiste enese kaudu.

Õigusnormi üldmõiste määratlemine deduktiivse menetluse teel, kui see ei toetu empiirilisele materjalile, on kõlbmatu järgmistel põhjustel: 1) samadel motiividel, mis esitatud induktiivse menetluse kohta, esineb circulus vitiosus deduktiivsegi menetluse juures, sest võimaks väita, et x-astme liigimõiste on või ei ole superordineeritud, resp. on või ei ole adekvaatne õigusnormi üldmõistele, peab juba olema antud õigusnormi üldmõiste; 2) kui mõiste tuletamisel empiirilisi õigusnorme mitte arvesse võtta, tekib vastamatu küsimus - kuidas on võimalik, et deduktiivses menetluses saavutatud õigusnormi üldmõiste laseb end siduda empiiri-

---

53. Analoogiliselt õigusnormi üldmõiste induktiivsele määratlusele esineb circulus vitiosus'e ühvardus mistahes üldmõiste induktiivse määratluse juures. Circulus vitiosus'e probleemi kohta filosoofia mõiste määratlemisel vt. KOORT, op. cit., lk. 2.

liste õigusnormidega, end nende käsitusel ja käsitlusel rakendada?

I peatükis § 5.-s toodud arutlusest ilmneb, et põhimõtteliselt pole üldse võimalik saavutada mõisteid, millede tõesus oleks absoluutselt kindel; on võimalik saavutada ainult õigeid, s.o. küllaldast tõepärasust evivaid mõisteid. Kui induktsiooniks on arvesse võetud suurt ja mitmekesist materjali, siis tuleb omistada induktsioonimenetluses moodustatud õigusnormi üldmõistele küllaldast tõepärasust (ta on vasturääkimatu laiapiirirllise empiirilise materjali suhtes ja verifitseerub selle suhtes ka pragmaatiliselt, haarates ja valitsedes seda). Mis puutub induktsioonimenetluses esinevasse circulus vitiosus'esse, siis tõeliselt seda pole olemas. Induktsiooniks vajalik materjal koondatakse õigusnormi kui ideaalse ühiku intuitiivse tunnetuse alusel. Siin tuleb eelkõige arvesse induktsiooniteostaja enese teadvuses olev intuitiivselt haaratud tunnetusese, kuid ka teiste teadlaste ja praktikute sellekohased intuitsioonid. Viimased objektiveeruvad nende väidetes: A, B, C, ...N on õigusnormid. Indukteioonimaterjali koondamisel tuleb uurijale arvesse orienteeruniseks veel õigusnormi populaarmõiste (s.o. õigusnormi üldmõiste sõnarases sisustuses, nagu ta seda omab üldises keeletarvituses), samuti teiste teadlaste poolt antud õigusnormi üldmõiste määratlused. Niiviisi võimaldunud induktsioo-

ni teel loodud õigusnormi üldmõiste allub nagu iga mõiste alati kriitikale tõepärasuskriteeriumide alusel. Kui ta tõepärasus osutub puudulikuks, tuleb ta ümber kujundada, nii et ta tõepärasus kujuneks suuremaks, võttes arvesse induktsiooniks uut materjali või jättes arvestamata osa induktsioonimaterjali, mis on takistuseks, et õigusnormi üldmõiste tõepärasus saaks võimalikult suur.

Olemasoleva materjali alusel moodustatud ning tõepärasusekriitikat taluvad õigusnormi üldmõistele antakse kindlus per definitionem, s.t. et mistahes hic et nunc olelevale normile, mis ei mahu õigusnormi üldmõiste alla, keeldutakse andmast õigusnormi kvaliteeti, ka kui teatavail kaalutlusil võiks öelda, et ta seda peaks omama. Kui põhjendused, et senise õigusnormi üldmõiste mahust väljajäävad normideliigid on siiski õigusnormid, omavad nii suurt kaalu, et on ilmne, et neid väljajäävaid normideliike enda mahtu haarav uus õigusnormi üldmõiste evib suuremat tõepärasust kui senine - siis osutub paratamatuks uut materjali arvestava uue õigusnormi üldmõiste moodustamine[54], millele antakse taas kindlus per definitionem. Analoogiline nähtus esineb, kui suure kaaluga põhjendused tingivad teatava normideliigi väljajätmist õigusnormi üldmõiste mahust. Siin tuleb jälle

54. Vrd. Heinrich RICKERT, Zur Lehre von der Definition, Tübingen 1915, lk. 53 jj.

moodustada uue õigusnormi üldmõiste, mis on vastav uuele materjalikoostisele.

Deduktiivset menetlust on võimalik muuta tõisväärtuslikuks õigusnormi üldmõiste moodustamiseks, kui teda siduda empiirilise materjaliga. On selge, et ei summum genus't ega õigusnormi üldmõistele superordineeritud liigimõistete liigitunnuseid ei saa võtta õhust, vaid empiirilise materjali analüüsi läbi. Milline empiirilisest materjalist avastatud tunnus võtta summum genus'eks, milline liikemääravaks tunnuseks, selles valitseb teatav vabadus, mis on analoogiline aktsioomide ja põhimõistete valimise vabadusele matemaatikas ja logistikas[55]. Menetlusjuhtnöörid summum genus'e ja liikemäärravate tunnuste tuvastamiseks oleksid järgmised: Summum genus'eks valitagu tunnus, mis on omane, võrreldes teiste tunnustega, kõige suuremale hulgale tunnetusesemeile. Valiku alal tekib teatavapiiriline vabadus, kui see võrdlus pole läbi viidav puhtalt, s.t. kui mitu tunnust tulevad samaväärseina kõne alla. Madalama astme liiki määravaks tunnuseks võetagu tunnus, mis on omane, võrreldes teiste tunnustega, väiksemale hulgale tunnetusesemeile. Kõik mis ülal öeldud circulus vitiosus'e probleemi kohta induktiivse menetluse juures, kehtib tõiel

---

55. Vt. Alfred TARSKI, Einführung in die mathematische Logik und in die Methodologie der Mathematik, Wien 1937, lk. 87 jj.

määral ka siin. Siingi empiiriline materjal koondatakse õigusnormi kui ideaalse ühiku intuitiivse tunnetuse alusel.

Õigusnormi üldmõiste tuletamisel deduktiivsel teel toimub ühtlasi ka ta suhtesseasetamine temale superordineeritud ja temaga koordineeritud mõistetega, millest tingituna saavutatud tulemused on kohe selged ja ülevaatlikud, mida ei saa aga öelda induktsiooni teel saavutatud tulemuste kohta, mis nõuavad selguse ja ülevaatlikkuse omandamiseks veel inordinatsiooni läbiviimist. Teine deduktiivse menetluse eelis seisneb selles, et ta menetluskäik on tunduvalt lühem induktiivse menetluse omast. Induktsiooni puhul menetluse areng aeglustub seeläbi, et siin ei pääse mööda, nende välistamist teostada tahtes, empiiriliste õigusnormide juures esinevatest, kuid õigusnormi üldmõiste suhtes ebaolulistest tunnustest, milledest deduktiivse menetluse puhul saab n.ö. üle vaadata. Mainitud kaalutlusil kasutataksegi alljärgnevas õigusnormi üldmõiste tuletamisel deduktiivset menetlust, ja nimelt empiirilist materjali arvesse võtvat deduktiivset menetlust.

§ 10. ÕIGUSNORMI STRUKTUURI KÄSITLUSE PÕHIJOONI.

Kui on moodustatud õige õigusnormi üldmõiste, on ratsionaalselt haaratud õigusnorm kui ideaalne ühik. Nüüd osutub võimalikuks, kartmata, et võidaks vaadelda õigusnormi suhtes heterogeenseid esemeid, õigusnormi paljudele erimomentidele (ta genees isele, ta toimetele, ta väärtusele, ta struktuurile jne.) tähelepanu juhtimine - ka niisugustele momentidele, mis õigusnormi üldmõiste määratlemisel jäid kõrvale.

Õigusnormi kui ideaalse ühiku ratsionaalne järelkonstruktsioon kristalliseerub õigusnormi üldmõiste definitsioonis. Õigusnormi põhistruktuuri ratsionaalne järelkonstruktsioon kristalliseerub vastavas valemis, kus tähistuvad õigusnormi kui ideaalse ühiku põhi- ja algelemendid ning nende vahelised suhted. Tee, mis õigusnormi mõiste juurest viib õigusnormi valemi juurde on logistika. Õigusnormi üldmõiste definitsioon lahustub reaks elementaarväideteks, millede sisu on formuleeritav logistiliste võtete abil. Nimetatud elementaarväidete ja nende logistiliste formulatsioonide läbi saabutaksegi käesoleva töö konstruktiivses osas õigusnormi üldmõistele vastava õigusnormi põhistruktuuri juurde. Õigusnormi põhistruktuur tähistub õigusnormi lihtvalemis - see on õigusnormi üldmõiste definitsioonis väidetu logistiline formulatsioon. Nimetatud formu-

latsiooni osiste - tähendusühikute kaudu konstitueeruvad õigusnormi kui ideaalse ühiku põhi- ja algelemendid esemeina.

Teine osa.

KÄIBIVAID VAADENDEID ÕIGUS-NORMIST JA TA STRUKTUURIST.

III ptk. Kõibivaid vaadendeid õigusnormist.

§ 11. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE MÄÄRATLUSE SUHE ÕIGUSE, OBJEKTIIVSE ÕIGUSE JA SUBJEKTIIVSE ÕIGUSE MÕISTETE MÄÄRATLUSISSE.

Eesti keeles nagu muudes kultuurkeelteski esineb väljend õigus ekvivokatsioonina, kusjuures tal võib siin olla vähimalt viis eritähendust[56]. Osa neist omavad esemeid, mis ei kuulu juriidiliste nähtuste valda. Õigusnormi üldmõiste määratluse suhet neile esemeile vastavate mõistete määratlusisse vaadeldagu on olulise tähtsuseta. Õigusteaduse esemeina tulevad arvesse väljendi õigus need esemed, mis konstitueeruvad tähendustes: objektiivne õigus, subjektiivne õigus ja õigus üldse. Kuidas õigusteaduses käsitatakse mainitud esemeile vastavate mõistete suhteid õigusnormi üldmõistesse, sellele pööratagugi alljärgnevas tähelepanu.

---

56. 1) õigus objektiivse õigusena, 2) õigus subjektiivse õigusena, 3) õigus väärtusprintsiibina ("Ta on mees, kes võitleb tõe ja õiguse eest."), 4) õigus tõesuse tähenduses ("Jah, sul on õigus."), 5) õigus metafüüsilise kategooriana, millest näit. õigusnorm ja õigussuhe on vaid eriavaldusvormid.
Väljendi õigus kui ekvivokatsiooni kohta vt. saksa keeles - Karl BERGBOHM, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, I, Leipzig 1892, lk. 43 j.; - Max SCHWABE, Die erkenntnistheoretischen Grundlagen der Rechtswissenschaft, I, Basel 1936, lk. 96; - prantsuse keeles - Claude DU PASQUIER, Introduction à la théorie générale et à la philosophie du Droit, Paris-Neuchatel 1937, lk. 9 jj.; - itaalia keeles - Francesco INVREA, La parte generale del diritto, Padova 1934, lk. 1 jj.; - inglise keeles - Thomas Erskine HOLLAND, The Elements of Jurisprudence, Oxford 1937, lk. 14.

Objektiivse õiguse mõiste määratlemine põhialuseks võetud õigusnormi üldmõiste kaudu esineb õigusteaduses võrdlemisi erandlikuna. Seda põhjusel, et õigusteaduse põhikäsitlusesemena tahetakse näha tavaliselt mitte õigusnormi, vaid õigust kui muid õigusteaduse käsitlusesemeid haaravat suurust, mida püütakse otseselt defineerida mõõdudes ta avaldusvormide eelmäratlusist[57], kusjuures õigusnormi, objektiivse õiguse jt. mõisted defineeritakse õigusemõisteet lähtudes, andes esimeste määratlusis õiguse avaldusvormidele üksteise suhtes eventuaalselt ainult teisejärgulise tähtsuse.

Autoreist, kes lähtub õigusnormi üldmõiste määratlusest ja määratletud õigusnormi üldmõiste alusel defineerib objektiivse õiguse mõistet, nimetatagu itaalia romanisti BETTIt. BETTI mõistab õigusnormide all norme, mis a) organiseerivad püsival viisil sotsiaalse kujundi elule tarvilikuks või kasulikuks peetavat funktsiooni, b) lahendavad õigluse alusel võimalikke üksikute ühiskonnaliikmete vahelisi huvide konflikte, millede vältimine on ka ühiskondlik vajadus[58]. Objektiivne õi-

---

57. Vt. Norberto BOBBIO, L'indirizzo fenomenologico nella filosofia sociale e giuridica, Torino 1934, lk. 145 j.

58. Vt. Emilio BETTI, Diritto romano, I, Padova 1935, lk. 2: "...a) quello di organizzare in modo permanente una funzione ritenuta necessaria o utile alla vita del corpo sociale;...b) quello di comporre secondo giustizia, fra i singoli consociati, un possibile conflitto d'interessi la cui prevenzione sia sentito anch' essa come un bisogno sociale."

gus BETTI järgi on antud ühiskonnas kehtivusel olev õigusnormide kompleks[59]. BETTI ja teistes analoogilistes teooriates kujutab objektiivne õigus õigusnormi suhtes kogumõistet[60]. Esimese mõiste suhtub õigusnormi mõistesse nagu laevastiku mõiste laeva mõistesse.

Arvestades seda, et viimatinimetatud formaalset suhet tuleb tunnustada tõepoolest õigeks, sünnitab õigusnormi mõiste määratlemine objektiivse õiguse mõiste kaudu hoomatavaid raskusi. Siin esineb samasuguseid raskusi, millega põrkutaks kokku laeva mõiste määratlemisel laevastiku mõiste alusel või puu mõiste määratlemisel metsa mõiste alusel. Niisuguseid määratlusi ähvardab circulus vitiosus. Nimelt inimese diskursiivne-analüütiline mõttekäik kaldub kogum-terviku määratlemisel ikka võtma vastava mõiste konstitutiivse tunnusena selle terviku koostisosise mõistet, mida tahetakse alles defineerida mainitud kogum-terviku mõiste põhjal. Circulus vitiosus't saab vältida vaid kogum-terviku mõistet tunnuste abil defineerides, mis ei rajane mingil moel vastava kogum-terviku mõiste kaudu määratleda tahetavale koostisosise mõistele. Nimetatud nõudega on täiesti kokkukõlas BAUMGARTENi objektiivse õiguse määratlus: õigus on kõl-

---

59. Vt. op. cit., lk. 1: "Si dice diritto obbiettivo di una data società un certo complesso di norme (norme giuridiche) che in essa ha vigore."

60. Vt. W. FREYMANN, Loogika, Tartu 1936, lk. 20 j.

belist sihti teeniv, positiivne, kehtiv, paljusid alasid haarav inimliku kooselu kord[61]. Õigusnormi mõistet defineerib BAUMGARTEN järgmiselt: õigusnorm on seadusandja üksikväljendis, milledest õiguskord koosneb[62].

Õigusnormi üldmõiste määratlemise puhul objektiivse õiguse mõiste alusel kehtib sõltuvus: kui õigusnorm, siis objektiivne õigus. Sõltuvuse kehtivus tähendab, et mõlemail mõisteil peab olema ühiseid tunnuseid. Objektiivse õiguse mõiste tunnustest ei saa tulla õigusnormi üldmõiste tunnustena arvesse need, mis määravad objektiivse õiguse kogum-terviku kvaliteedi. Selle nendingu alusel on võimalik käsitada tähtsat osa sellest, mida vastavad autorid on väitnud objektiivse õiguse kohta, kui õigusnormi kohta väidetut.

Peaaegu kõik väljapaistvad subjektiivse õiguse teooriad on subjektiivse õiguse mõiste määratlusel võtnud konstitutiivseks tunnuseks objektiivse õiguse mõiste ning ühel või teisel määral lähtunud kaudselt ka õigusnormi mõistest. Nii teevad seda WINDSCHEIDi tahteteooria, IHERINGi huvideteooria, samuti JELLINEKi tahte ja huvi-

---

61. Vt. Arthur BAUMGARTEN, Grundzüge der juristischen Methodenlehre, Bern 1939, lk. 17: "Das Recht ist eine dem sittlichen Ziel dienende, positive, geltende, die verschiedensten Gebiete umfassende Ordnung des menschlichen Zusammenlebens."

62. Vt. Arthur BAUMGARTEN, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, I, Tübingen 1920, lk. 304: "Die Rechtssätze sind die einzelnen gesetzgeberischen Aussprüche, aus denen die Rechtsordnung besteht."

deteooria kombinatsiooniteooria[63]. Otseselt õigusnormi mõistest tuletatakse subjektiivse õiguse mõiste KELSENi normativistlikus teoorias[64]. Vastupidist nähtust - objektiivse õiguse ja õigusnormi mõistete defineerimist subjektiivse õiguse mõiste alusel võib kohata õigusteaduses vaid erandlikuna. Sellisena esineb näit. INVREA teooria, kus õigusnormi all mõistetakse norme, mis määravad subjektiivse õiguse tiitleid[65]. Subjektiivne õigus on INVREA järgi eetiline jõud, mis on omistatud titulaarile antud objekti suhtes ja määratud talle kindlustama otseselt või kaudselt isandust vastava objekti suhtes[66].

---

63. Vt. vastavalt Bernhard WINDSCHEID, Lehrbuch des Pandektenrechts, I, Düsseldorf 1873, lk. 86 j.; - Rudolph IHERING, Geist des römischen Rechts, III,1, Leipzig 1906, lk. 327 jj.; - Georg JELLINEK, System der subjektiven öffentlichen Rechte, Tübingen 1919, lk. 44. Vt. ka Heinrich DERNBURG, Pandekten, Berlin 1884, lk. 86.

64. Vt. Hans KELSEN, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen 1923, lk. 625: "Das subjektive Recht ist ...der Rechtssatz in seinem Verhältnis zu derjenigen Person, von deren Verfügung die Realisierung des im Rechtsatze ausgesprochenen Willens des Staates zur Unrechtsfolge abhängig gemacht ist."

65. Vt. INVREA, op. cit., lk. 129: "Per brevità di linguaggio alle norme determinative dei titoli di diritto soggetivo daremo il nome di norme di diritto."

66. Vt. op. cit., lk. 27: "Diritto [nel senso soggetivo] è una forza etica, attribuita al titolare, in ordine ad un dato oggetto, diretta ad assicurargli, direttamente o indirettamente, la signoria sull' oggetto stesso."

Autoreid, kes määratlevad eelkõige õiguse mõiste ja alles sellest lähtudes objektiivse õiguse, subjektiivse õiguse ja õigusnormi mõisted, on STAMMLER. STAMMLERi järgi subjektiivse ja objektiivse õiguse mõisted moodustavad õiguse mõiste liigimõisted[67]. Mõistet õigus defineerib ta: õigus on rikkumatult iseisandlikult siduv tahtmine[68]. Seejuures õigus on subjektiivne või objektiivne õigus vastavalt sellele, kas õigusliik tahtmine on määratud õigusallumuslikkuse või õigusülimuslikkuse järgi[69]. Süvenenud nimetatud mõistete sisusse ta teoorias, ilmneb, et selliselt määratletuna on eriti subjektiivse õiguse mõiste midagi hoopis erinevat sellest, millisena ta leiab üldist tarvitust õigusteaduses. Osaliselt möönab seda ka STAMMLER ise, väites, et subjektiivse õiguse mõiste leiab kasutust erinevas sisus, kui see on antud tema poolt[70]. Nimetatud seiga põhjus seisneb

---

67. Vt. Rudolf STAMMLER, Theorie der Rechtswissenschaft, Halle 1911, lk. 380: "Die Begriffe objektives und subjektives Recht dagegen setzen das Vorhandensein von rechtlichem Wollen bereits voraus; sie teilen dieses wieder in zwei allgemeingültige Klassen."

68. Vt. op. cit., lk. 109: "Das Recht: das unverletzbar selbstherrlich verbindendes Wollen."
Sama tüüpi, kuhu kuulub STAMMLERi oma, tuleb arvata ka näit. LEVY-ULLMANNi, samuti KANTi õiguse mõiste määratlused. Vt. LEVY-ULLMANN, Elements d' Introduction générale a l'etude des sciences juridiques, I, Paris 1917, lk. 165; - Immanuel KANT, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, i. Kant's gesammelte Schriften, VI, herausgegeben von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1902, lk. 230.

69. Vt. Rudolf STAMMLER, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, Berlin-Leipzig 1922, lk. 274. Õigusülimus-

võimatuses käsitada õigusteaduses üldiselt kasutatavaid objektiivse ja subjektiivse õiguse mõisteid koordinatsioonisuhtes olevate liigimõistetena, millistena neid tahab näha STAMMLER. Õigusnormi mõistab STAMMLER otsustusena, mis õigusliku tahtmise kujutlust edasi annab, milline tahtmine õiguslikule alusele kui eeldusele tagajärjena seondub.[71]

Õigusnormi üldmõiste määratlemise puhul õiguse mõiste kaudu kehtib sõltuvus: kui õigusnorm, siis õigus. S.t. - mõlemail mõisteil peab olema ühiseid tunnuseid. Selle nendingu alusel on võimalik käsitada seda, mida vastavad autorid on väitnud õiguse kohta, kui õigusnormi kohta väidetut. See on võimalik muidugi ainult niivõrd, kuivõrd õiguse mõiste on tõepoolest sisustatud õigusnormi üldmõistele superordineerituna.

Hinnates kriitiliselt õigusnormi üldmõiste määratluse esitatud suhteid õiguse, objektiivse õiguse ja subjektiivse õiguse mõistete määratlusisse, tuleb tunnustada, et loogiliselt on võimalikud kõik need suhted.

---

likkuse ja õigusallumuslikkuse suhtes vt. id., Theorie, lk. 208 jj.

70. Vt. op. cit., lk. 379.

71. Vt. op. cit., lk. 311: "Der Rechtsatz ist ein Urteil. Er gibt die Vorstellung eines rechtlichen Wollens wieder, das an eine Voraussetzung, im begrifflichen Sinne des Rechtsgrundes, als Folge sich anknüpft."

Millist suhet eelistada, see sõltub peamiselt õigusteoreetilise süsteemi lihtsa ja otstarbekohase ülesehituse ning ta käsitluskõlvulisuse kaalutlusist. Lihtne ja ülevaatlik oleks süsteem, kus kõigepealt määratletakse õiguse mõiste ja seejärele õigusnormi, objektiivse õiguse jt. mõisted temale subordineerituina. Siin põrkutakse aga kokku hoomatavate rakustega, nagu ilmneb STAMMLERigi ebaõnnestunuks pidada tulevast katsest. Nimelt ei suudeta vastavaid mõisteid rahuldavalt defineerida. Kui määratlused on formaalselt laitmatud, siis ei suudeta konealloleva tele mõistetele anda sisu, umbkaudugi millises nad leiavad tegelikku kasutust õigusteaduses. Arvestades seda, et õigusteadusele pole praktiliselt oluline niivõrd õiguse mõiste üldse kui õigusnormi, objektiivse õiguse, õigussuhte ja subjektiivse õiguse mõisted, möödutakse käesolevas töös õiguse mõiste määratlemisest, püüdes ratsionaalselt haarata otseselt õigusnormi ja õigussuhte (nende kaudu ka objektiivse ja subjektiivse õiguse mõisteid defineerides) olemust, kuigi tüüel määral tunnustatakse õiguse kui teisi õiguslikke nähtusi haarava terviku olelut.

§ 12. ÕIGUSNORMI MÕISTE FORMAALSE MÕISTENA.

Mitmed autorid, kes on määratlenud õigusnormi, resp. õiguse mõisteid, tavatsevad nimetada neid oma määratletud mõisteid formaalseiks. Nagu üldfilosoofias ja üldse teaduses, nii ka õigusteoorias valitseb mõiste formaalne sisu suhtes hoomatavaid lahkuminekuid[72] (võiks isegi väita, et selle mõiste suhtes valitseb üldiselt suur ebaselgus). Millised need lahkuminekud on, seda vaadelda siin on olulise tähtsuseta. Tarvis on vaid näidata, kas formaalseks nimetatud õigusnormi, resp. õiguse mõisted on formaalsed selles mõttes, nagu on sisustatud formaalne mõiste käesolevas töös[73].

STAMMLERi õiguse mõistet, kuigi ta käsitab seda mõtetemaailma korrastamise puhta vormina[74], takistab ranges mõttes formaalseks pidamast eelkõige temale antud tunnus - tahtmine. STAMMLER soovib tahtmistki mõista formaalsena - teadvuse formaalse summana[75], kuid te-

---

72. Vt. STAMMLER, Theorie, lk. 10 jj.; -LEVY-ULLMANN, op. cit., lk. 127 j.; formaalse mõiste suhtes näit. sotsioloogia alal vt. Georg SIMMEL, Soziologie, Leipzig 1908, lk. 9 jj.; - id., Grundfragen der Soziologie, Berlin-Leipzig 1920, lk. 28 jj.

73. Vt. supra, lk. 13 j.

74. Vt. STAMMLER, Lehrbuch, lk. 89.

75. Vt. id., Theorie, lk. 50; - id., Lehrbuch, lk. 148; 55 j.

gelikult annab ta tahtmisele psühholoogilise (s.o. kahtlematult materiaalse) sisu, kuidas teisiti see poleks ka mõeldav. Mõiste materiaalne konstitutiivne tunnus muudab aga materiaalseks aga kogu mõiste.

Materiaalseks tuleb pidada ka LEVY-ULLMANNi õiguse mõistet[76] (ehk küll ta arvab olevat annud õiguse formaalse definitsiooni[77]), sest vastavas definitsioonis sisalduvad tunnustena inimene ja jõud, mis meevimatult on seondatud erilaadseto faktitsiteetidega. Analoogilistel motiividel ei saa olla formaalne ka ROGUINi õiguse mõiste[78]. Takistuseks on siin õigusnormi mõistmine tahteväljendusena, samuti õiguse definitsiooni toodud tunnus - füüsiline sundus.

Vaadeldes käibivaid määratlusi, ilmneb, et ei leidu

---

76. Vt. LEVY-ULLMANN, op. cit., lk 165: "Nous définirons donc le droit: la délimitation de ce que les hommes et leur groupements ont la liberté de faire et de ne pas faire, sans encourir une condamnation, une saisie, une mise en jeu particulière de la force."

77. Vt. op. cit., lk. 127.

78. Vt. Ernest ROGUIN, La science juridique pure, I, Paris-Lausanne, 1923, lk. 102: "La règle de droit peut donc se définir l'expression de la volonté qu' un certain fait social soit suivi forcément d'un certain effet social." Vt. ka lk. 122, kus ROGUIN oma õiguse mõiste definitsiooni lõpposas toob: "... avec application prescrite de la contrainte physique à certains anneux de cet enchaînement."

ühtki sellist, mis oleks määratlenud õigust, resp. õigusnormi ranges mõttes formaalse mõistena[79]. Siit tekib küsimus, kas ongi vastavad mõisted formaalsete mõistetena põhimõtteliselt võimalikud. Jaatavat seisukohta kaitseb SCHREIER, kes usub olevat teostuva üles ehitada puhast õiguseõpetust loogika osana, kusjuures sellesse kuuluvaist mõisteist oleks eemaldatud igasugune kaemus ja sinna ei jääks üle muud kui vaid puhas vorm[80]. Et olla õiguseõpetus, peab ka SCHREIERi puhas õiguseõpetus kuidagiviisi ikka olema seondatud õigusega. Seega on see teadus ikkagi teatava eriregiooni teadus, kusjuures talle eriomased mõisted peavad olema seondatud teatava erilaadse faktitsiteediga. Puhtformaalsete mõistetena poleks õiguse ja õigusnormi mõisted muud kui tühivormid, mis laseksid end rakendada mistahes alal. Sellist absurdsust jaatada suudaks vaevalt küll keegi. Üeldust juba piisab väitmaks, et formaalne õigusnormi mõiste on võimatu. Seetõttu pole keegi pääsenud mõõda õigusnormi ja õiguse mõistete juures materiaalsust evivaist tunnustest. Ka SCHREIER ise mitte, kelle õiguslausevormis sisaldub peandumise mõiste, mis on materiaalne ja kuulub väärtusteontoloogia valda.

---

79. STAMMLERi õiguse mõiste formaalsust eitab ka Karl LARENZ, Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart, Berlin 1935, lk. 32.

80. Vt. Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924, lk. 80 jj.

§ 13. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE MAHT KÄIBIVAIS TEOORIAIS.

Vaatamata sellele, et möödunud sajandi keskpaiku täiel rindel võidule pääsenud juriidiline positivism on pidanud hakkama loodusõiguse renessansi[81] tõttu taganema oma positsioonelt juba alates nimetatud sajandi lõpust, omab kaasajalgi hoomatavalt suurt levikut vaadend, millejärgi õigusnorm võib olla üksnes positiivõiguslik norm[82;83]. Õigusnormi kui positiivõiguslikku normi mõiste mahtu käsitatakse selle vaadendi piirides kord kitsamana, kord avaramana, vastavalt sellele, kas riiki mitteinkorporeerunud poliitiliste ühikute norme arvestatakse õigusnormidena või ei arvestata. Viimasel juhtumil oleksid õigusnormid ainult riigi poolt loodud või tunnustatud normid. Niisugust positivistliku vaadendi erisuunda esindab näit. SOMLO[84], kes ei pea rah-

---

81. Loodusõiguse renessans väljendub järgmisis teoseis, millede esimesed väljaanded ilmusid möödunud sajandi lõpul: Ch. BEUDANT, Le droit individuel et l'état, Paris 1920; - Francois GENY, Science et Technique en Droit privé positif, II, Paris 1915, vt. eriti lk. 381 jj.

82. Seda vaadendit kaitses omal ajal energiliselt BERGBOHM. Vt. ta op. cit., lk. 49: "Die Prädizierung des Rechts als "geltendes" oder "positives" enthält ohne Zweifel einen Pleonasmus..."

83. Mingit ligikaudseltki ammendavat loetelu käesoleva sajandi juriidilise positivismi esindajaist anda pole siin võimalik. Näitena nimetatagu: Felix SOMLO, Juristische Grundlehre, Leipzig 1927; - Leon DUGUIT, Traité de droit constitutionnel, I, Paris 1921; - DU PASQUIER, op. cit. jt.

84. Vt. SOMLO, op. cit., lk. 153 j.

vusvahelise õiguse ja kirikuõiguse norme mingeiks tõelisiks õigusnormeks. Taolise vaatesuuna esindajaid on HELLER[85].

Õigusnormi üldmõiste maht avardub, kui sellest mõistest välja jätta positiivsuse tunnus. Selle mahtu positiivõiguslikkude normide kõrval ka-kuuluvad mittepositiivõiguslikud normid võivad olla nii loodusõiguslikud normid kui ka positiivseiks veel mitte saanud (näit. Eesti Tsiviilseadustiku Eelnõu) või positiivsuse kaotanud normid (näit. rooma õigus)[86].

Mahus, mis haarab mittepositiivõiguslikkegi norme, käsitab õigusnormi üldmõistet KLIIMANN, kes õigust defineerib pretensioosse imperatiivina[87]. Selle määratluse alusel subsumeeruvad õigusnormi mõistele nii ekstraetatistlikud õigusnormid[88] kui ka loodusõiguslikud ja muud mittepositiivõiguslikud normid. KLIIMANNi õigusnormi üldmõiste mahuga võrdseks tuleb pidada ka STAMMLERi õigusnormi üldmõiste mahtu, kes vaatleb positiivse õiguse (mis liigitub kehtivaks ja mittekehtivaks õi-

---

85. Hermann HELLER, Staatslehre, Leiden 1934, lk. 265 jj.; 194; 250; 234.

86. Positiivne tarvitatakse siin samas mõttes kehtiv'aga.

87. Vt. A.-T. KLIIMANN, Õiguskord, Tartu 1939, lk. 127.

88. Vt. op. cit., lk. 110: "Ekstraetatistlikkude ühikutena tuleks mõista kõiki neid, mis oma elu korraldavad riiklikust õigusest erineva õiguse alusel..."

guseks ja tähendab tal tingitud õiguslikku tahtmist[89]) ja mittepositiivse õiguse mõisteid haaravama õiguse mõiste liikidena[90]. Kuigi STAMMLER eitab ideaalõiguse (s.o. loodusõiguse) võimalikkust[91], ei anna igatahes ta õiguse mõiste definitsioon pidepunkte, et see mõiste loodusõigust ei võiks haarata.

Õigusteoorias on teadlaste pingutused suunatud õigusnormi teistest sotsiaalsetest normidest mõistelisele piiritlemisele. Selliseid vaadendeid, millede järgi õigusnormi üldmõiste mahtu peakoid kuuluma ka kõlblus-, kombe- ja usunormid terves nende ulatuses, tänapäeval ei esine[92]. Õigusteaduses käibib küll vaadendeid, mis õigusnormi üldmõiste määratlusse tooved kõlblusnormi mõistele omaseid tunnuseid, millelõbi muidugi kitsendub õigusnormi üldmõiste maht. On õigusteoreetikuid[93], kes ei saa leppida sellega, et õigusnormeks nimetatakse niisuguseid norme, mis on vastuolus moraaliprintsiipidega. Muidugi mitte kõik moraalipõhimõtted

---

89. Vt. STAMMLER, Theorie, lk. 120.

90. Vt. op. cit., lk. 120 jj.; 581 jj.; - id., Lehrbuch, lk. 94 jj.; 144 j.

91. Vt. op. cit., lk. 7 j.

92. Moraali paigutas õiguse mõiste alla laiemas mõttes LEIBNIZ. Vt. Giorgio DEL VECCHIO, Lezioni di filosofia di diritto, Roma 1936, lk. 75.

93. Vt. BAUMGARTEN, Grundzüge, lk. 17.

pole nende autorite arvates õigusnormi üldmõiste suhtes relevantsed. Viimase mahtu piiravana tõstavad nad esile eriti üht väärtusprintsiipi, nimelt õiglusepriintsiipi[94].

Õigusnormi mõiste maht on kitsam või avaram vastavalt sellele, kas õigusnormide all mõeldakse üksnes inimeste käitumist korraldavaid norme või ka norme, mis adresseeruvad mitteinimestelegi, näit. jumalatele ja loomadele. Sõnaselgelt toimub õigusnormi üldmõiste mahu piiramine tunnuse inimõigussubjekt läbi BAUMGARTENi[95] õiguse definitsiooni alusel. Mitteinimesi võimalikkudeks õigussubjektideks väidab olevat PETRAŽITSKI[96].

Traditsioonilise vaadendi järgi on õigusnormi üldmõiste mahtu piiravaks tunnuseks õigusnormi generaalsus, abstraktsus, s.t. et õigusnormidena käsitletakse ainult norme, mis määratlevad käitumist üldjuhtudena[97]. Tra-

---

94. Vt. Gustav RADBRUCH, Rechtsphilosophie, Leipzig 1932, lk. 32: "... /das Recht ist/ die Wirklichkeit ..., die den Sinn hat, die Gerechtigkeit zu dienen." Eriti tuliseid moraliseerivaid õigusteoreetikuid on Rudolf LAUN. Vt. ta Recht und Sittlichkeit, Berlin 1935, eriti lk. 28: "Das Recht ist die Sittlichkeit, das Recht ist in den Herzen der Menschen." Vt. ka Fr. DRAMSTAEDTER, Recht und Rechtsordnung, Berlin-Grunewald 1925.

95. Vt. BAUMGARTEN, Grundzüge, lk. 17. Vt. ka LEVY-ULLMANN, op. cit., lk. 165.

96. Vt. L.I. PETRAŽITSKI, Teorija prava, I, S.-Peterburg 1909, lk. 85 jj.

97. Vt. KLIIMANN, op. cit., lk. 237 j.

ditsioonilise vaadendi järgi pole seetõttu administratiivkorraldised, kohtuotsused ja eratehingud õigusnormid[98]. Normativistliku koolkonna mõjul on aga seisukoht, et ka üksiknormid kuuluvad õigusnormi üldmõiste mahtu, võitmas ikka enam ja enam pinda, nii et tänapäeva õigusteaduses tohiks pidada viimast vaadendit prevaleerivaks.

Õigusnormi üldmõiste mahu suhtes märgitagu kriitiliselt järgmist: Õigusteadus kuulub nende teaduste hulka, millede eseme valiku suhtes valitseb teatav vabadus. Õigusteaduse käsitlusesemest on võimalik saavutada õigeid mõisteid ja otsustusi vaatamata sellele, kas teda käsitatakse laiema või kitsama haardeulatusega, s.o. õiguse, resp. õigusnormi mõistele antakse kas avaram või piiratum maht. Millises mahus õigusnormi üldmõistet määratleda, selles evib otsustavat tähtsust pragmaatilise verifitseerumise[99] ja metodoloogilise kapatsiteedi[100] põhimõte. Kui õigusteaduse ese kujundada liiga kitsana, siis kujuneksid õigusteaduse mõisted

---

98. Seda vaadendit esindab näit. BAUMGARTEN, vt. ta Wissenschaft vom Recht, lk. 202: "Die konkreten, auf Grund der Gesetze ergehenden Verfügungen der Behörden werden jedenfalls nicht als Rechtssätze anzusehen sein."

99. Vt. supra, lk. 26.

100. Metodoloogilise kapatsiteedi põhimõte seisneb selles, et eriteaduse eset ei või kujundada nii laiena, et seelläbi liigselt suureneks teaduse on-

ebaotstarbekohaseiks - neid ei saaks rakendada normide käsitlemisel, mis õigusteaduslikku käsitelu tingimata nõuavad. Näit. on seaduste ja seadustekogude ettepanekute õigusteaduslik läbitöötamine niisamuti oluline, nagu seda on kehtivate õigusnormistikkude juriidiline läbitöötamine. Kui õigusteaduse käsitlusese kujundada aga liiga laiana, siis see koormab õigusteadust liiga suure ja ülenähtamatu empiirilise materjaliga ja teeb paratamatuks õigusteaduses liigselt paljude erimeetodite rakendamise, mis teeb võimatuks või raskendab õigusteadlasel omandada vajalikult sügavalt ja haaravalt oma teadust.

---

piiriline materjal ja muutuks paratamatuks temas liiga paljude erimeetodite rakendamine, mis teeks raskeks teadusliku tegevuse vastaval alal. Vrd. BAUMGARTEN, op. cit., lk. 33 j.

§ 14. ÕIGUSNORME MUIST SOTSIAALSEIST NORMEST ERISTAVAID VAADENDEID.

Kui tänapäevalgi veel pole suudetud saavutada[101] õiguse ja õigusnormi mõistete üldtunnustatud definitsioone, siis on see peamiselt tingitud raskusist, mida tekitab õigusnormide eristamine muist sotsiaalseist normest. Õigusteooria on suurima tähelepanu pööranud, suurimad pingutused suunanud õigusnormide eristamisele moraalinormest. Arvestades siinesinevaid ohte sattuda vastavate määratlustega karile, nimetab DEL VECCHIO õigus- ja moraalinormide vaheteoküsimust tabavalt õigusteaduse Cape Horn'iks[102]. Kuid ei saa väita, et väiksemate raskustega põrkutaks kokku õigusnormide eristamisel konventsionaalnormest[103] (eestikeelne termin kombenorm pole ekvivokatiivsuse tõttu küllalt kohane). RADBRUCH arvab koguni tõestada võivat võimatust tõmmata mõistelisi piire õigus- ja konventsionaalnormide vahele, kusjuures tema vaate järgi komblus ei seisa õiguse ja moraaliga

---

101. Praegugi kehtib KANTi ütlus: "Noch suchen die Juristen eine Definition zu ihrem Begriffe von Recht." Vt. Immanuel KANT, Kritik der reinen Vernunft, Leipzig (Reclam), lk. 560, nota.

102. Vt. DEL VECCHIO, op. cit., lk. 203.

103. Konventsionaalnormide jaoks kasutab ebakohast terminit - rules of positive morality - AUSTIN. Termini põhjenduse suhtes vt. John AUSTIN, Lectures on Jurisprudence, I, London 1911, lk. 171 j.

mitte süstemaatilises, vaid ajaloolises vahekorras[104]. Kis puutub religiooninormide eristamisse õigusnormest, siis tuleb tunnustada, et seegi pole mingi lihtne ülesanne.

KANTi järgi seisneb õiguse ja moraali erinevus selles, et moraal nõuab moraliteeti, kuna õigus nõuab legaliteeti. Moraliteedi all mõistab ta normipärast meelsust, legaliteedi all aga normipärast (välist) käitumist[105]. Vahetegu pärinevana mittejuristilt, ilmutab et ta autor on kas mitte tunnud seika või unustanud, et paljude õigusnormidegi juures ka normipärane meelsus esineb relevantsena (normivastase käitumise tahtlus kriminaalõiguse alal, bona fides erilise normipärase käitumise meelsuse kvaliteedina tsiviilõiguse alal)[106]. Edasi on vaieldav, kas kuritahtlik meelsus ainukesi on küllaldane subjekti taunimaks moraali seisukohalt. Oluline on just mainitud meelsuse realiseerumine käitumises[107]. Viimase probleemi lahendus sõltub sellest, kuivõrd avaralt piiritleda moraali mõiste mahtu. Kui

---

104. Vt. RADBRUCH, op. cit., lk. 46 j.

105. Vt. Immanuel KANT, Kritik der praktischen Vernunft, Leipzig (Reclam), lk. 98 j.; - id., Grundzüge der Metaphysik der Sitten, Leipzig (Reclam), lk. 69 jj.

106. Vt. RADBRUCH, op. cit., lk. 37.

107. Vt. ibid.

moraali suhtes pidada küllaldaseks meelsust, siis meelsuse realiseerumist võiks moraali alal arvesse võtta teatava sekundaarse momendina, nimelt ta oleks kriteerium otsustamaks kas subjekt on korda saatnud lunastada tuleva patu või mitte.

Õigus- ja moraalinormide erinevust on tahetud näha teiseks selles, et õigusnormid on heteronoomsed normid, s.o. normid, mis pärinevad mingilt välisautoriteedilt, kuna moraalinormid on autonoomsed normid, s.o. normid, mida kujundab normisubjekt ise kõlbelise iseiksusena[108]. Nimetatud vaadend piiritleb moraalinormide mõistet liiga kitsana, sest ainult osale normest, mida üldiselt käsitatakse moraalinormidena, saab omistada autonoomsuse kvaliteeti. Sõõraste normidena tulevad arvesse n.n. individuaalmoraali normid, kuna sotsiaalse moraali normide (näit. norm, mis keelab valetamise) suhtes on väga tavaline ja omane heteronoomsuse moment, sest nad tulenevad, ehk küll enamasti anonüümselt, välisautoriteedilt, kellede poolt määratletud käitumisprintsiibele normisubjekti omatahe võib autonoomselt liituda.

LAUN on püüdnud näidata, et ka õigusnorm, selleks et väljendada peandumist, peab paratamatult olema autonoomne. Heteronoomsena väljendaks ta pidamist (Müssen),

---

108. Vt. ib. ja SOMLÓ, op. cit., lk. 67 jj.

millest ei saa võrsuda mingit kohustust[109]. Selline seisukoht on tingitud LAUNi erilisest kohustuse mõiste käsitusest, mida ta sisustab subjektiivsete momentide abil[110]. Kohustuse mõiste subjektiivne sisustus pole aga mingi paratamatus. LAUNi teooria viib (eriti õigusnormi üldmõiste mahu ebakohase kitsuse tõttu) problemaatilisisse konsekventsidesse[111], millestõttu ta on jäänud õigusteaduses üsna viljatuks.

Õigusnormide ja moraalinormide erinevust on kolmandaks nähtud selles, et esimesed olevat sanktsioneeritud normid, kuna teised seda polevat[112]. Ei ole kahtlust, et moraalinormidki, kui mitte kõik, siis vähemalt osaliselt, on sanktsiooni evida võivad normid. Moraalinormest üleastumisega seotud sanktsioonina tulevad eelkõige arvesse üleastunu südametunnistusepiinad ja kahetsustunne, kuid sellena võivad esineda ka vastava sotsiaalse miljöö põlguseavaldused. Õigusnorme moraalinormest eristada oleks küll mõeldav õigusliku sanktsiooni kui sanktsiooni alusel, mis evib moraalialalise sanktsioo-

---

109. Vt. LAUN, op. cit., lk. 3 jj. LAUNi vaatekohasse suhtub pooldavalt RADBRUCH. Vt. ta op. cit., lk. 42.

110. Vt. LAUN, loc. cit.

111. Vrd. supra, lk. 64 j.

112. Vt. näit. KLIIMANNi õigusnormi tarbedefinitsiooni ta op. cit., lk. 128: "...kui norm x on sanktsioneeritud norm, siis norm x on õigusnorm." - Vt. ka DU PASQUIER, op. cit., lk. 261 j.

niga võrreldes eritunnuseid[113], kuid selgi moel ei saaks jõuda rahuldavaile tulemusile, sest oleleb õigusnorme (täpsemalt - norme, mida oleks põhjendamatu käsitada mitteõigusnormidena), mis ei võimalda olla sanktsioneeritud kui vahest ainult moraalialeliste sanktsioonidega. Need normid on riigi kõrgema võimu käitumist määratlevad õigusnormid.

Neljandaks SOMLÓ vaate järgi on õigusnorme moraalinormest eristavaks tunnuseks viimaste absoluutsus. S.t. moraalinormid on vahenditult evidentsed, tuletamatud reeglid, milledele kui viimastele antustele ollakse vastu asetatud[114]. Säiraste absoluutsete normide olelut moraalinormidena ei saa eitada, kuid pole võimalik pooldada moraalinormide mõistele nii kitsa mahu andmist, et need normid piirduksid ainult absoluutsete normidega. Viimastena võiksid tulla arvesse vahest ainult individuaalmoraali normid. Niivõrd kui on võimalik rääkida sotsiaalsest moraalist, pole absoluutsus enam mingi moraalinorme laitmatult piiritlev tunnus, sest ühiskondliku moraali normid ei esine sugugi viimaste antustena, vaid nad tuleturvad maailmavaatest; nende suhtes on võimalikud erihinnangud, vastavalt sellele, kas

---

113. Õigusliku sanktsiooni suhtes vt. Ernest ROGUIN, La science juridique pure, II, Paris-Lausanne 1923, lk. 219 jj.

114. Vt. SOMLÓ, op. cit., lk. 58 jj.

võetakse omaks individualistlik või kollektivistlik ideoloogia. Igal juhul on absoluutsuse tunnuse rakendamine moraalinormide eristamisel praktiliselt väga raske, sest on kerge eksida selle üle otsustamisel, kas mingi norm on ka objektiivselt absoluutne, igaühele vahenditult evidentne, tõeliselt tuletamatu.

PETRAŽITSKI vaadendi järgi, viiendaks, on moraalinormide eritunnuseks, et nad määravad üksnes kohustusi - selles mõttes on nad ühepoolsed, lahtised. Õigusnormid aga seevastu ühtalt määravad kohustusi, teisalt omistavad neile kohustusile korrespondeerivaid õigustusi (kannavad imperatiiv-atributiivset laadi), olles seega kahepoolsed, seotud, kinnised[115]. Sõõrase vaheteo vastu toob DU PASQUIER, et ka normide alal, mis tema arvates kuuluvad moraalinormide hulka, esineb kohustusele korrespondeerivat õigustust. Näit. kui koosolekul kellelegi tungitakse sõnadega kallale, siis vastava moraalinormi alusel koosolek pole ainult kohustatud talle kaitsmaks sõna andma, vaid rünnatu on sõna saamiseks ka õigustatud[116]. See väide pole aga suuteline tõestama õigus- ja moraalinormide eristamisvõimalust kõneallolevail põhimõtteil. Esiteks pole takistust, et DU PAS-

---

115. Vt. PETRAŽITSKI, op. cit., lk. 49 jj. Vastlusaluse vaheteoidee pooldajaist nimetatagu KLIEMANNi, vt. ta op. cit., lk. 125 jj. ja DEL VECCHIOt, vt. ta op. cit., lk. 199 jj.

116. Vt. DU PASQUIER, op. cit., lk. 264.

QUIER poolt mõeldud normi võiks käsitada õigusnormina. Teiseks ei näita nimetatud autor, kas siin tõepoolest on tegemist objektiivselt oleleva õigustusega ning et siin pole hoopis tegemist rünnatu seisukohast mõistetud ja hinnatud kooseleku kohustusega tema suhtes.

PETRAŽITSKI idee alusel õigus- ja moraalinormide eristamise vastu ei saa tuua printsipiaalseid kaalutlusi. Sel viisil vahetegu peaks olema võimalik, kui vaid õigustuse ja kohustuse mõistetele suudetakse anda küllaldast tõepärasust. Seda püütakse teha käesoleva töö konstruktiivses osas.

Vaadendit, kuuendaks, et õigusnorme eristab moraalinormest õigusnormidele omaneolev olma ja õiguslikutagajärje seondus õigustunde alusel, osindab ISAY. Õigustunne kui erilaadne subjektiivne tegur on kahtlematult olemas. Ent subjektiivse tegurina on ta kõikuv ja ebamäärane, võides sageli viia ekslikkudele tulemustele. Subjektiivseid hinnanguid kasutada klassifitseerimisalustena on siiski võimalik ja teaduses tegelikult rakendustleidev (eriti tüpoloogias), kuid sellise klassifikatsiooni toimumise eelduseks on, et määrataks täpselt kindlaks n.n. indikaatorid, kellede hinnangud võetakse aluseks klassifitseerimisel. Seda ISAY[117] aga ei

117. Kõnealloleva teooria suhtes vt. Hermann ISAY, Rechtsnorm und Entscheidung, Berlin 1929, lk. 9; 85 jj.

tee. Pole usutav, et seda saaks teha, ilma et võiks tekkida põhjendatud vastuväiteid.

Subjektiivsed hinnangud teaduslikkude klassifikatsioonide alusena on viimane hädaabinõu. Õigusteaduse alal tähendaks nendest abi otsimine sügavat pessimismi - lootusetust leida õiguslikkude mõistete määratluste tarvis objektiivseid tunnuseid. Selliseks pessimismiks ei tohiks õigusteaduse tänapäevane seisund siiski mitte põhjust anda.

Õigusnormide ja konventsionaalnormide erinevust näeb STAMMLER selles, et esimesed iseisandlikult, s.o. sõltumatult õigussubjekti tahtest asetavad neile käitumisprintsiipe, kuna viimased kannavad ainult kutsuvat (einladend) laadi, s.o. nende puhul peab kutsutava tahe (kutsutav tahtmine) normile liituma[118]. STAMMLERi õigusnormide ja konventsionaalnormide vahetegu tuleb lugeda a principio ebaõnnestunuks. Normisubjekti tahte normile liitumine, selleks et võiks olelda norm, on contradictio in adiecto, sest niisugusel juhtumil ei saaks enam olla tegemist norniga - vaid vahest ainult nõuande või soovitusega. Vaadeldes normide, mida üldiselt peetakse konventsionaalnormeks, olemust, ilmneb, et nad kohustavad nagu muudki normid

118. Vt. STAMMLER, Theorie, lk. 95 jj.

oma subjekte, asetamata nende poolt määratletuid kohustusi sõltuvusse oma subjektide suvast, nõengust. Selles mõttes on konventsionaalnormidki iseisandlikud.

Hoopis suuremat teaduslikku väärtust ovib, teiseks, vaadend, millejärgi õigusnormid eristuvad konventsionaalnormest seeläbi, et nad pärinevad determineeritud autoriteedilt, kuna konventsionaalnormid pärinevad indetermineeritud autoriteedilt[119]. Ent sellegi vaadendi suhtes võib esitada vasuväiteid. Esiteks on selle teooria alusel ülepüüsmatuid raskusi tavaõiguslikude normide käsitamisel õigusnormidena - nende autor väga sageli pole ju determineeritav. Teiseks jätab see vahetegu õhku rippuma rea norme, mis sarnanevad küll igati õigus-, resp. konventsionaalnormidele, kuid mida ei saa kvalifitseerida seetõttu, et üldse pole määratletav kas pärinevad nad determineeritud või indetermineeritud autoriteedilt. See määratlemisvõimatus esineb juhtumil, kui normi algus ulatub iidseisse ajusse ja on seetõttu tume.

SOMLÓ järgi, kolmandaks, on konventsionaalnormid normid, mis määratlevad mingisse sotsiaalsesse inimgruppi kuuluvate subjektide käitumist, kusjuures nad selles ringis, kuhu nad suunduvad, enamikus kunlekust leiavad, ometi olemata kõrgeimad selle ringi hetero-

---

119. Vt. AUSTIN, op. cit., lk. 183 jj.; - HOLLAND, op. cit., lk. 28 jj.

noomsed normid (s.o. nad pole selle ringi kõrgeima võimu normid)[120]. Viimasel juhtumil oleksid nad juba õigusnormid[121]. SOMLÓ vaadendist järgneb, et tuvastamaks, kas norm x on konventsionaalnorm või õigusnorm, tuleb uurida ja kvalifitseerida inimgruppi, milles norm x rakendub, selle normi rakendusviisi (et kindlaks määrata, kas ta leiab enamikus kuulekust) ja vastava inimgrupi võimusid (et leida, kas norm x on kõrgeim, s.o. kõrgeimalt võimult pärinev norm). SOMLÓ vaadendit omaks võttes, ei saaks õiguse üldteooriat konstrueerida filosoofilise distsipliinina, sest muutuks paratamatuks sotsioloogia kui reaalteaduse võtmine õiguse üldteooria eeldistsipliiniks. Nimetatud vaadendi põhjal ei saaks üldse kvalifitseerida normi, millesuhtes mõnesugustel välistel seikadel pole võimalik tõielikult läbi viia vajalikku sotsioloogilist vaatlust.

Neljandaks nimetatagu PETRAŽITSKI ja DEL VECCHIO seisukohta[122], kes eitavad konventsionaalnormide olelut õigus- ja moraalinormide kõrval. Selle vaadendi järgi paigutub suur osa normest, mida tavaliselt käsitatakse konventsionaalnormidena, õigusnormi mõiste mahtu.

---

120. Vt. SOMLÓ, op. cit., lk. 73.

121. Vt. op. cit., lk. 105; 100 j.

122. Vt. PETRAŽITSKI, op. cit., lk. 88 jj.; - DEL VECCHIO, op. cit., lk. 200.

Kõnealloleva teooria suhtes oleks vastuväide, et ta avardab tunduvalt õigusnormi mõiste mahtu, millestõttu see teooria on vist vastuolus metodoloogilise kapatsiteedi põhimõttega[123]. Nimetatud vastuolu tõeliselt siiski ei olele, sest esiteks konventsionaalnormide kujundamine õigusteaduse eseme ei too onesega kaasa selles mingite erimeetodite rakendamist (konventsionaalnormid osutavad väga suurt sarnasust tavaõiguslikkude normidega), teiseks, ehk küll õigusteaduse empiiriline materjal suureneb konventsionaalnormide juurdetõmbamise läbi, ei suurene ta ometi mitte niivõrd, et ta kujuneks õigusteadlasele haaramatuks ja ülenähtamatuks. Konventsionaalnormide ja tavalises mõttes õigusnormide vahel oleleb muidugi erinevusi, mis peavad laskma end ka mõisteliselt fikseerida. Seda pole aga võimalik teha õiguse üldteooria piires, vaid see jääb õigusteaduse konkreetsemate distsipliinide hooleks, mis ehituvad vajaduse korral ka reaalteaduslikkudele eeldistsipliinidele.

Religiooninormide muist sotsiaalseist normest eristava tunnusena on esitatud, et need normid on inimkonnale antud (resp. usutakse olevat antud) eriliselt kvalifitseeritud autori - Jumala või jumalate[124] kui

---

123. Vt. supra, lk. 66 j.

124. Vt. HOLLAND, op. cit., lk. 40 j.

üleloomuliku jõu poolt. Selle vaadendi alusel võiks olla religiooninormiks ka näit. norm, mis määrab hagi aegumistähtajaks 3 aastat, kui vaid usutakse, et selle normi on annud Jumal; õigusnormiks oleks aga norm, mis on antud parlamendi poolt ja keelab Jumala nime ilmaasjata suhu võtta. Näidetest selgub, et kõneallolevaal vaadendil puudub hoomatav tunnetusväärtus. Tema alusel kujundatud religiooni- ja õigusnormi mõisted ei verifitseeruks pragmaatiliselt.

SOMLÓ järgi eristuvad religiooninormid õigusnormest sama tunnuse abil, mis moraalinormidki - ka religiooninormid on absoluutsed õigsusenormid[125]. Absoluutsusemomenti pole võimalik kõneallolevaks eristamiseks suurema eduga rakendada kui õigusnormide eristamiseks moraalinormest, sest religiooninorm y võib evida õigsusekvaliteeti ainult teatava religiosse tõekspidamise alusel, milletõttu tal ei saa olla mingit absoluutset õigsuseloomust. Nii tundub mõnigi norm, mille õigsuses muhameedlasel pole vähimatki kahtlust, tõsikristlasele äärmiselt ebaõigsana.

Religiooninormide eristamine õigusnormest tavalises mõttes ei kujuta endast üldiselt mingit võimatust. Küll on võimatu religiooninorme eristada õiguse üldteooria piires, sest nimetatud teaduse mõistetesüsteem

---

125. Vt. SOMLÓ, op. cit., lk. 70.

komplitseeruks liigselt, kui siin tuleks arvesse võtta ka jumalusemõistet, milleta religiooninorme muist normest eristada oleks vaevalt küll võimalik. Väiksem pahe oleks igatahes õigusnormi üldmõiste mahu avardamine niivõrd, et siia kuuluksid ka religiooninormid, niivõrd kui nad ei lase end kvalifitseerida morealinormidena. Religiooninormide eristamine muist õigusnormest (s.o. õigusnormest tavalises mõttes) võiks toimuda õigusteaduse konkreetsemate distsipliinide piires, kusjuures eristamisalusena tuleks eelkõige arvesse ühe normisubjekti erikvalifikatsioon jumalusena.

§ 15. ÕIGUSNORM IMPERATIIVINA JA HÜPOTEETILISE OTSUSTUSENA.

Õigusnormi olemusse süvenemistaotlus on viinud teda mõistma kas imperatiivina või hüpoteetilise otsustusena. His puutub õigusnormi kui imperatiivi, siis on antud viimasele mõistele tavaliselt materiaalne sisu, käsitades imperatiivi tahtmuse väljendusena[126], kui ajas ja ruumis toimuvat käsku.

Läinud sajandil oli imperatiiviteooria üldiselt valitsev[127], kuigi õigusnormi käsitamine otsustusenagi polnud tundmatu[128]. Käesoleval sajandil on imperatiiviteooria saanud terava kriitika osaliseks eriti normativistliku koolkonna esindajate poolt, kes nõevad õigusnormis hüpoteetilist otsustust[129], kuid ta täie-

---

126. Vt. KELSEN, op. cit., lk. 204: "Denn der Imperativ ist nichts anderes als der unmittelbare sprachliche Ausdruck eines Wollens." Vt. ka KLIIMANN, op. cit., lk. 127; - SOMLÓ, op. cit., lk. 195.

127. Läinud sajandi imperatiiviteooria esindajaist mainitagu: AUSTIN, op. cit., lk. 88; - Rudolph IHERING, Zweck im Recht, I, Leipzig 1923, lk. 257; - Ferdinand REGELSBERGER, Pandekten, Leipzig 1893, lk. 112 j.; - Adolf MENKEL, Juristische Enzyklopädie, Berlin-Leipzig 1922, lk. 37.

128. Vt. Ernst ZITELMANN, Irrtum und Rechtsgeschäft, Leipzig 1879, lk. 201 jj.

129. Vt. KELSEN, op. cit., lk. 189 jj.; - Felix KAUFMANN, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922, lk. 68 jj.; - SCHREIER, op. cit., lk. 25 jj. Õigusnormi mõistab hüpoteetilise otsustusena ka STAMMLER. Vt. ta Theorie, lk. 311 jj.

likult purustamine pole siiski korda läinud[130].

Kui imperatiivi mõista tahtmuseväljendusena, siis selle vastu oleks kaaluvaks argumendiks, et niiviisi antakse õigusnormile kui imperatiivile psühholoogiline sisu, milletõttu õiguse üldteooriat ei saaks enam konstrueerida ideaalteadusena - ta eeldistsipliiniks kujuneks psühholoogia kui reaalteadus.

Õiguse üldteooria muutumist reaalteaduseks ei garanteeri aga ka õigusnormi mõistmine hüpoteetilise otsustusena. Seda näitab selgelt ZITELMANNi teooria, mis esindab varjamatult psühholoogilist empirismi[131]. Ent kaasaja õigusteaduses võitlus imperatiiviteooria vastu ja õigusnormi käsitamine hüpoteetilise otsustusena on seoses püüuga kujundada õiguse üldteooriat puhta ideaalteadusena[132].

Imperatiivi mõistele psühholoogilise sisu andmine pole igatahes mingi paratamatus. See on vaid üks imperatiivi mõiste teaduses tuntud kujundamisviis, mis po-

---

130. Vt. imperatiiviteooria kaitseks toodud argumente DEL VECCHIO, op. cit., lk. 215 jj. Vt. ka James GOLDSCHMIDT, Der Prozess als Rechtslage, Berlin 1925, lk. 227.

131. Vt. ZITELMANN, loc. cit. ZITELMANNi teooria kriitika suhtes vt. KELSEN, op. cit., lk. 56 jj.

132. Vt. KELSEN, loc. cit.; - SCHREIER, loc. cit. ja lk. 51 jj. Ka STAMMLERi taotluseks on kujundada õiguse üldteooriat ideaalteadusena, vt. ta Theorie, lk. 1 jj., kuid ta ei suuda jõuda vastavaile põhimõtetele truuks, andes oma teooriasse kuuluvaile mõistetele psühholoogilise sisu.

le midagi võõrast otsustusegi mõiste suhtes, sest sedagi on konstrueeritud psühholoogilise mõistena, samuti otsustuse mõiste üht liiki - hüpoteetilise otsustuse mõistet[133]. Nagu see on nii otsustuse mõiste suhtes, pole takistust ka imperatiivi mõistet vabastada momendest, mis keelaksid tal olemast puhtal kujul formaalse mõiste[134]. Sellisena moodustaks ta ütu mõiste ühe liigi, kusjuures ütu mõiste on vastu asetatud otsustuse mõistele, millega koos nad ammendavad predikatsiooni mõiste mahu[135]. Ütu mõistele subordineeritud olemine tähendab, et imperatiivigi puhul ei saa üles kerkida küsimust, kas vastav predikatsioon avaldab õiget või valet[136]. Arvestades, et õigusnormi puhul esineb tõesuseküsimuse asetamisvõimatus avaldatu suhtes, on selge, et õigusnormi ei saa käsitada otsustusena, vaid teda tuleb vaadelda kui ütu üht liiki.

---

133. Vt. Christoph SIGWART, Logik, I, Tübingen 1921, lk. 68 jj.; 297 jj.; - Wilhelm WUNDT, Logik, I, Stuttgart 1919, lk. 152 jj.; 197 jj.

134. Vrd. LAUN, op. cit., lk. 5 jj.; KANT, Grundzüge, lk. 46 j.

135. Vt. supra, lk. 18.

136. Imperatiivi tõeküsimuse suhtes vt. Edmund HUSSERL, Logische Untersuchungen, II,2, Halle 1922, lk. 204 jj.; KAUFMANN, op. cit., lk. 32 jj.

IV ptk. Käibivaid vaadendeid õigusnormi struktuurist.

§ 16. TRADITSIOONILINE VAADEND ÕIGUSNORMI STRUKTUURIST.

Traditsioonilise vaadendi järgi õigusnormi struktuuris eristavad esiteks olm, teiseks õiguslik tagajärg, kolmandaks sanktsioon. Nimetatud mõistete taveline sisustus oleks järgmine: olmana käsitatakse nende eelduste kogumit, mille olemasolust sõltub õigusnormis määratletud õigustuste ja kohustuste tekkimine vastaval õigussubjektil vastavaks käitumiseks; õiguslikku tagajärje all mõeldakse õigusnormis määratletud õigussubjektide vastastikuseid õigustusi ja kohustusi vastavaks käitumiseks; sanktsioonina mõistetakse õiguslikke tagajärgi, mis tulenevad olmast, mille koostisosiseks on õigusnormis määratletud käitumise vastane käitumine[137]. Tingituna väljendite esemete ja tähenduste mitteeristamisest, kasutavad traditsioonilist vaadendit esindavad autorid olma ja õiguslikku tagajärje mõisteid paralleelselna hüpoteesi ja dispositsiooni mõistetega.

Dispositsiooni (õiguslikku tagajärje) mõvinatuse suhtes õigusnormi koostisosisena ei valitse kahtlusi. Traditsioonilise vaadendi piires võib aga kohata kaht vastandseisukohta hüpoteesi (olma) õigusnormi koostis-

---

137. Vt. Ferdinand REGELSBERGER, Pandekten, Leipzig 1893, lk. 436;-Emilio BETTI, Diritto romano, I, Padova 1935, lk. 4 jj.; - F.V. TARANOVSKI, Entsiklopedija prava, Berlin 1923, lk. 114 j.; 117.

osiseks kuulumise paratamatuse kohta. Üks neist seisukohist rõhutab, et iga õigusnorm evib hüpoteesi[138], kuna teine tunnustab ka n.n. kategooriliste õigusnormide võimalikkust[139].

Viimane seisukoht põhjeneb ilmselt normiolma mõiste liiga kitsal käsitusel. Arvestades seda, et pole takistusi arvata hüpoteesi kuuluvaks ka normisubjektide määratlusi, siis niivõrd kui ei saa olla ühtki õigusnormi vastavate õigussubjektideta, on iga õigusnorm konstrueeritav hüpoteetilise normina. Ent õigusnormide olelut, milles õigusliku tagajärje rakendumiseks peale õigussubjektide lisafakte pole antud, tuleb kahtlematult jaatada.

Kindlasti sanktsioneeritud on traditsioonilise vaadendi järgi iga kriminaalõiguslik norm[140]. Kuidas on aga lood sanktsiooni meevimatusega üldse õigusnormide juures, selles suhtes lähevad traditsionalistide arvamused lahku. Sanktsiooni meevimatust jaatav seisukoht peab kas käsitama n.n. normae imperfectae kui mitteõi-

---

138. Vt. N.M. KORKUNOV, Lektsii po obštšei teorii prava, S.-Peterburg 1898, lk. 124 jj.; - Rudolf STAMMLER, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, Berlin -Leipzig 1922, lk. 255.

139. Vt. L.I. PETRAŽITSKI, Teorija prava, II, S.-Peterburg 1910, lk. 332 jj.

140. Vt. TARANOVSKI, op. cit., lk. 117; - Eugenio FLORIAN, Parte generale del diritto penale, Milano 1934, lk. 182 j.

guslikke norme[141] või laiendama sanktsiooni mõistet niivõrd, et see haaraks ka mittejuriidilisi sanktsioone[142]. Sanktsiooni meevimatust eitav seisukoht pääseb mõõda[143] sellest dilemmast. Kuigi ta on ühe vahendi võrra vaesem (sanktsioon kui õigusnormi mõistet piiritlev tunnus) õigusnormi mõiste määratlemisel, on ta väärtuseks, et tal puudub üks takistus anda nimetatud mõistele otstarbekohast mahtu, saades käsitada õigusnormidena ka sanktsioonerimatuid norme, mis õiguskordades moodustavad küllaltki olulise osa ja mida praktiline õigusteadus on tahtnud ikka vaadelda kui õigusnorme.

Õigusnormi struktuuri eriliselt sügavat käsitlust traditsiooniline vaadend pole annud. Rohkem on selles suhtes kahtlematult korda saatnud normativistlik koolkond, eriti selle fenomenoloogilises suunas.

---

141. Vt. John AUSTIN, Lectures on Jurisprudence, I, London 1911, lk. 99.

142. Vt. Giulio BATTAGLINI, Le norme del diritto penale e i loro destinatari, Roma 1910, lk. 11. - Vrd. Hold von FERNECK, Die Rechtswidrigkeit, I, Jena 1903, lk. 171.

143. Vt. Felix SOMLÓ, Juristische Grundlehre, Leipzig 1927, lk. 448.

§ 17. NORMATIVISTIDE VAADENDEID ÕIGUSNORMI STRUKTUURIST.

Normativistliku koolkonna rajaja KELSEN mõistab õigusnormi tingiva lausena, mille abstraktseimaks valemiks on: kui a, siis "peandub" b[144]. Relatsioon a b on õiguslik relatsioon, mille esimene liige (a) moodustab olma, kuna teine liige moodustab õigusliku järelduse (b)[145], milleks on alati sunniakt. Side a ja b vahel - "peandub" - on spetsiifiline õiguslik side, mis on vastu asetatav "on" läbi tähistuvale loodusseaduslikkust väljendavale sidemele[146]. Olm esitab põhimõtteliselt KELSENi järgi ainult käitumist, kuid ta sisuks võivad olla ka sündmused[147], kuna sunniakt väljendub karistuses või eksekutsioonis[148]. Esimese läbi taotletakse surmamise ja vabadusvõtuga elu ja vabaduse anastamist, teise läbi varanduslikkude väärtuste anastamist[149]. Olma sisuks olev inimese käitumine on alati

---

144. Vt. Hans KELSEN, Allgemeine Staatslehre, Berlin 1925, lk. 47.

145. Vt. ibid. ja A.-T. KLIIMANN, Õiguskord, Tartu 1939, lk. 30.

146. Vt. KELSEN, op. cit., lk. 47 j.

147. Vt. op. cit., lk. 48.

148. Vt. ibid.

149. Vt. ib.

sotsiaalkahjulik, s.o. inimlikku kooselu häiriv käitumine, kusjuures ta võib avalduda ka tegematuses. Ent sündmuski võib olla sotsiaalkahjulik. Sündmus on õigusnormi olmaks aga üksnes seoses inimese käitumisega, sest inimese käitumine võib ju põhjustada sündmuse, kuid ta võiks ka tõkestada sündmuse tekkimist[150].

Märkides inimese käitumist üldse M-ga, tema käitumist tegemusena M^h-ga, tegematusena aga M^u-ga, sündmust E-ga ja sunniakti Z-ga, esitab KELSEN õiguslause läbilõikeskeemi:

kui M^h + E (või M^u + E), siis Z — M,

kusjuures siin eeldatakse normaaljuhtumit, kus sunniakt sellele samale inimesele suundub, kes sotsiaalkahjulikult on käitunud[151]. Valemis esitatud seotavus Z — M on n.n. normatiivne omistus, mis seisneb selles, et kui üks isik käitub sotsiaalkahjulikult, siis õigusnorm omistab temas eneses ette nähtud teisele isikule kohustuse teostada sunniakti käituja vastu ja käitujale kohustuse sallida seda akti[152].

Olm ei tarvitse olla ühtne akt, vaid ta võib olla mitmekordselt liigestatud ning astendatud (kui a ja kui b ja kui c jne., siis peandub z), kusjuures need

---

150. Vt. op. cit., lk. 50; 48 j.; - KLIIMANN, op. cit., lk. 31.

151. Vt. KELSEN, op. cit., lk. 49.

152. Vt. ibid. ja KLIIMANN, op. cit., lk. 32.

liikmed on relatiivselt iseseisvaiks osanormeks. Siinjuures on otsustava tähtsusega, et terve tingimusterida suubuks lõppeks sunniakti kui viimasesse järeldusse[153]. Sunniakti väljendav z on isoleeritav iseseisva primaarse osanormina, kuna tingimusterea liikmed kujutavad endist sekundaarseid osanorme[154].

KELSENi õigusnormi struktuuri käsitelu tähendab hoomatavat edusammu õigusnormi struktuuriküsimuste uurimisel, ent ei ammendav ega rahuldav pole ta ometi kaugeltki mitte. Esiteks KELSEN esitab vaid õigusnormi läbilõikeskeemi, mitte valemi, mis haaraks täielikult kõiki õigusnorme üldisel kujul. Teiseks sunniakti käsitamine KELSENi poolt õigusnormi struktuuri meevimatult kuuluvana - ei võimalda õigusnormi mahtu paigutuda imperfektseil normel, mis õigusnormi mõiste täieliku pragmaatilise verifitseerumise jaoks on tarvilik.

KELSENi õiguslause läbilõikeskeemile on sarnane ta õpilase Felix KAUFMANNi "puhas lihtne" õiguslause. KAUFMANNi järgi iga õiguslause konstitueerub kaksiknormina viisil, et primaarse normi peandussubjekt muutub sekundaarses normis kästud käitumise sihtpunktiks. KAUFMANNi "puhas lihtne" õiguslause kõlab:

---

153. Vt. KELSEN, op. cit., lk. 51.

154. Vt. ibid. ja KLIIMANN, loc. cit.

Subjekt A peab ilmutama käitumist V_1, ei tee ta seda mitte, siis peandub tema vastu käitumine V_2 aset leidma.[155]

Nagu ilmneb, ei sisalda KAUFMANNi "puhas lihtne" õiguslause sündmuse tähistust eventuaalsegi elemendina. Nagu autor väidab, väljendub siin tema vaadendi erinevus KELSENi õigusnormi struktuurikäsitusega võrreldes - kuna KELSEN sündmusigi peab normatiivselt omistatavaiks, on tema järgi normatiivselt omistatav ainult käitumine[156].

KELSENi õiguslause lähilõikeskeemi kohta kriitiliselt märgitu kehtib ka KAUFMANNi "puhta lihtsa" õiguslause suhtes. Mis puutub ainuüksi käitumise normatiivsesse omistatavusse, siis seda ei saa tunnustada õiguslikule tegelikkusele vastavaks. Nagu KELSEN veenvalt näitab, on võimalik ka sündmuste normatiivne omistamine[157].

KELSENi õiguslause lähilõikeskeemile on sarnane ka ta teise õpilase Fritz SCHREIERi õiguslause vorm:

---

155. Vt. Felix KAUFMANN, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922, lk. 91.

156. Vt. op. cit., lk. 90.

157. Vt. Hans KELSEN, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen 1923, lk. 72 jj.

Kui olm esineb, peab isik sanktsiooni juures samme sooritama.[158]

Tähistades olma T-ga, isiku A-ga, sammo 1-ga ja sanktsiooni S-ga, omandab lause järgmise kuju:

T.....A1S.[159]

SCHREIERi järgi tähendab sanktsioon viidet uuele normile, mis samme mitteteostamise tagajärjena toob ebaõiguse[160]. Mõlemate normide, mis kujutavad endist hüpotetiilisi lauseid, side on seega, et teise lause hüpotees on esimese lause teesi kontradiktoorne vastand (ometi ei tarvitse ainuüksi see vastandlikkus hüpoteesi täita, vaid on võimalik veel lisatingimuste manulemine). Võttes arvesse ka sanktsioonerivat normi, võib püstitada vormeli:

T.....A1S, non A1.....B1S.[161]

Nagu KELSENi nii ka SCHREIERi õigusnormi struktuurikäsitusega ei saa rahul olla seetõttu, et ta vastleb sanktsiooni õigusnormi juurde meevimatult kuuluvana. Nagu KELSENi ja KAUFMANNi vastavad vormelid, on SCHREIERigi õigusnormivormel liiga pealiskaudne. Õigusnormi struktuuri kuuluvaist elemendest ja relatsioonest pole siin mitte kõik väljendust leidnud. Kui arvestada se-

---

158. Vt. Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924, lk. 70.

159. Vt. ibid.

160. Vt. op. cit., lk. 71.

161. Vt. ibid.

da, et SCHREIER oma juriidiliste vormide õpetuses[162] tungib õigusnormi elementide vaatluses vägagi sügavale, tuleb tema õigusnormi struktuurikäsitlust pidada edusammuks kahe eelnimetatud autori vastavate käsitluste suhtes. Käesolevas töös aga tema juriidiliste vormide õpetuse tulemusi laiapiiriliselt kasutada ei saa, sest vaatamata käsitlusesamete sarnasusele on lahkuminek selle eseme uurimise suundades.

Kolmas osa.

ÕIGUSNORMI JA TA STRUKTUURI RATSIONAALNE JÄRELKONSTRUKTSIOON.

V ptk. Õigusnormi üldmõiste.

§ 18. ÕIGUSNORM KUI NORM.

Vaadeldes empiirilisi norme, mida uurija adub (intuitiivselt haarab) õigusnormidena ja mida nendena käsitab ka üldine keeletarvitus, samuti praktiline ning teoreetiline õigusteadus, ilmneb, et mistahes hic et nunc esinev õigusnorm koosneb mõistetest, resp. mõistegruppidest, mis ei olele isoleerituina, vaid on asetatud teatavasse relatsiooni[162]. Seega võib väita:

(1) Õigusnorm on predikatsioon.

Teatavasti predikatsiooni väljendiks ei tarvitse olla ainult lause kui sõnadeksteondatud hääliikute või tähtede kompleks, vaid ka muud märgid[163]. Seega kehtib väide (1) ka siis, kui õigusnorm väljendatakse näit. eignsalide, žestide, miimika jne. varal. Nimetatud väide kehtib lõppeks ka siis, kui õigusnorm on antud vaid inimese peühikas ning pole veel üldse objektiveerunud, sest predikatsiooni olelu suhtes on indiferentne ta objektiveerumisküsimus.

Väita õigusnormi kohta, et ta on predikatsioon, on väita midagi väga üldist, millettõttu saab olla vaid

---

162. Õigusnormi kui relatsiooni suhtes vt. Renato TREVES, Il diritto come relazione, Torino 1934; - Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924.

163. Vt. supra, lk. 20.

minimaalselt ohte ta vasturäägivusse sattumiseks empiirilise materjaliga. Ja tõepoolest, niipalju kui ka empiirilist õigusmaterjali uuritaks, pole võimalik kohata ühtki hic et nunc olelevat õigusnormi, millede suhtes see väide ei kehtiks. Väite üldisusest aga tuleneb, et väites väidetu osutub õigeks ka paljude teiste objektiivse vaimu avaldusvormide suhtes. Siit järgneb ülesanne piiritleda õigusnormi predikatsiooni liigina, vastava liigi liigina jne. Predikatsioonile vahetult subordineeritud liigid on otsustus ja ütt[164]. Et need mõisted kontradiktoorseina ammendavad predikatsiooni mõiste mahu, ei saa enam olla neile koordineeritud kolmandat mõistet, millele õigusnormi üldmõiste võiks subsumeeruda. Empiirilises materjalis ei leidu ühtki õigusnormi, mille kohta saaks asetada tõeküsimust, s.o. milles avaldatu suhtes oleks võimalik öelda kas õige (!) või vale (!). S.t. - õigusnorm pole otsustus. Nii tohib väita:

(2) Õigusnorm on ütt.

Viimase väite õigsuses kahtlemiseks annavad põhjust esiteks hic et nunc esinevate õigusnormide väljendid, mis valdavas enamikus kannavad otsustustele eriomast väliskuju. Näit. TsSE § 797 I lg.: Pärandist loobumine ei tähenda iseenesest veel legaadist loobumist. - Siin saab

164. Vt. supra, lk. 18.

öelda: õige (!), ei tähenda tõepoolest (!) või: vale (!), tähendab küll (!). KrS § 109: Süüdlast seatud korras väljakuulutatud neutraliteedimäärusta rikkumises karistatakse: vangimajaga mitte üle kolme aasta. - Siin saab öelda: õige (!), karistatakse tõepoolest (!) või: vale (!), ei karistata (!). Kui nende lausete tähenduste alusel konstituseeruva esemena käsitada eset, mis neile tähenduaile on loomupäraselt vastav, siis olekeid need lause teatavate ühiskondlikus elus toimuvate nähtuste seaduspäresuse väljendeiks - nad väljendaksid statistilisi seadusi[165]. Tõeliselt aga seda need lause ei pretendeeri olema, vaid nad taotlevad anda käitumisjuhtnööre ühiskonnaliikmeile. Seega on siin tegemist ebakohast väljendusviisi evivate normidega, millinc ebakohasus õigustub mõnesuguseil otstarbekohasusekaalutlusil[166].

Väite (1) õigsuses kahelda annab teiseks põhjust seik, et empiiriliste õigusnormide väljenditega esineb põimuvuses lauseid, milledes on võimatu või küllaltki raske üttu näha. Mõnedes ei tarvitsegi seda otsida, näiteks seaduseteksti paigutatud lauseis, milledes seadusandja annab oma normidele motivatsioone. Kuigi õigus-

---

165. Statistiliste seaduste kohta vt. M. KURTSCHINSKY, Statistika põhijooned, Tartu 1934, lk. 300.

166. Vt. Ferdinand REGELSBERGER, Pandekten, I, Leipzig 1893, lk. 112, nota 1.

normiväljendid on antud teatavas ruumilises ja mõttelises kokkukuuluvuses lausetega, mis pole õigusnormide väljendid, ei väära see asjaolu teiste nendega koosantud lausete esemete õigusnormikarakterit. Mõned laused, millede esemeiks paistavad esimesel pilgul olevat otsustused, osutuvad ligemal vaatlusel ometi ütuväljendeiks. Neiks on näit. legaaldefinitsiooni-laused, arvestades seda, et legaaldefinitsioonide puhul pole õige asetada tõesuseküsimust, sest nende läbi ei püüta esitada mingit tõenendingut, vaid seadusandja käsku käsitada teatavat terminit nii ja niisuguses sisus.

Olles tuvastanud, et õigusnorm on ütt, on edasi tarvis määrata, millisesse ütu liiki (soov-, küsi-, peandusütt) ta kuulub. Mitte lastes end eksiteele viia õigusnormide empiirilisest väljendikujust ning hic et nunc olelevate õigusnormide suhtes arvesse tulevaist mitmesugustest okkasionaalsetest momentidest, võib nentida, et õigusnormi puhul üttu moodustavad osad - mõisted, resp. mõistetegrupid - on relatsiooni asetatud mõiste peandub läbi[167]. Kui empiiriliste õigusnormide väljendid ei sisaldagi väljendit peandub, siis on võimalik mistahes niisugusesse väljendisse lülitada väljend peandub, ilma et vastav kompleksväljend muutuks mõttetuks, sisutuks või pinnatuks. Väljendis peandub

---

167. Nii "võimis" kui ka "tohtimis"õiguste viimise suhtes ühise nimetaja - peandumine - alla vt. SCHREIER, op. cit., lk. 102 jj.

ilmneb õigusnormi loomupärase väljendi erinevus loodus- ja sotsiaalseaduste loomupäraseist väljendeist, sest viimastele on omased väljendid on ja on oodata. Väljend peandub, olles õigusnormi loomupärase väljendi osaks, pole kõlvuline olema muude ütu liikide loomupäraste väljendite osaks. Mainitud väljendi esene - mõiste peandub läbi eristubki õigusnorm ütu ühe eriliigina. S.t. - õigusnorm on peandusütt. Et peandusütt tähendab sama, mis norm, siis võib väita:

(3) Õigusnorm on norm.

Viimane väide võib pealiskaudsel vaatlusel näida veidra pleonasmina. Ta pole omoti seda, arvesse võttes, et antud väitluskäigus väidete esimene osa - õigusnorm - on vaid ainult intuitiivselt haaratu terminoloogiline tähistis, millest ei järgne mitte midagi õigusnormi mõiste sisu suhtes - kõik mida õigusnormina tähistatu kohta väidetakse, võrsub alles empiirilise materjali vaatlusest ja vaatlustulemuste arutlustest.

§ 19. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE DEFINITSIOON.

Norm, s.o. peandusütt võib määratleda ühtelt subjekti, millisele ta adressseerub, käitumist, teiselt aga subjekti hinnangut mingi seiga suhtes. Hinnangunormide hulka kuuluvad esteetilised normid, samuti loogikanormid. Näiteid: Nõuetele a,b,c,...n vastavasse kunstiteossesse peandub subjekt S suhtuma kui ilusasse. - Kui järelduste tuletamisel on täpselt silmas peetud süllogismireegleid, siis peandub subjekt S suhtuma vastavaisse järeldusisse kui formaalselt õigeisse. Nagu näited ilmestavad, määratlevad hinnangunormid subjekti sisemist suhtumist. Sellelt seisukohalt lasevad nad end puhtalt eristada käitumisnormest, mis kutsuvad subjekti üles teatavaks tegemuseks või tegematuseks, mis on määratletavad ikka väliselt avalduvate tunnuste kaudu. Käesolevas pole tähtis näidata hinnangunormide haardepiirkonda; oluline on vaid selgitada, kas õigusnormid mingil määral kuuluvad siia piirkonda või mitte. Empiiriliste õigusnormide vaatlus annab alust sellele mitte kergekäeliselt jaatavalt vastamist keelata, sest õigusajalugu tunneb norme, mis püüavad õiguslikult sättida näit. inimeste usulisi veendumusi, rõivastusviisi jne., millede puhul on lahutamatuks momendiks subjekti sisemine suhtumine vastavaisse seigusse. Kõneallolevail juhtumeil on tegemist hic et nunc esinevate õigusnormivõl-

jendite ekvivokatiivsete tähendustega, mis evivad kaht eset, milledest üks on küll hinnang, teine aga ikka käitumine, sest oleks absurdne, et vastava normiga on normiandja taotlenud subjekte üles kutsuda vaid teatavaks hinnanguks. Ta taotlusek on olnud kahtlematult ka, et subjekt käituks tema poolt soovitud viisil - teeks midagi (näit. täidaks valitseva usundi rituaale) või jätaks midagi tegemata (näit. ei kannaks hispaania puusapadjandeid). Empiiriliste õigusnormide seas igatahes selliseid ei leidu, mis ei kujutaks endast käitumisnormi. Seepärast võib väita:

(4) Õigusnorm on käitumisnorm.

Kui mõne empiirilise õigusnormi väljendi tähenduse kaudu konstitueerub paralleelesemena ka hinnangunorm, siis see on elimineeritav õigusnormi käsitusel.

Käitumisnorme on võimalik liigitada sel alusel, millises suhtes asetseb normisubjekt normiloojaga. See suhe võib olla esiteks sõõrane, et norm esineb ainaselt normiloija enese käitumist määratlevana. Niisuguseid norme nimetatakse autonoomseiks normeks[168]. Teiseks võib see suhe olla sõõrane, et norm määratleb subjektide või vähimalt ühe subjekti käitumist, kes pole vastava normi autoriks. Niisuguseid norme nimetatakse

---

168. Vrd. A.-T. KLIIMANN, Õiguskord, Tartu 1939, lk. 124.

heteronoomseiks normeks[169]. Kõneallolevad suhted pole omased airult normele, mis määratlevad käitumist, vaid ka normele, mis määratlevad hinnangut. Seepärast võib rääkida heteronoomseist ja autonoomseist nii hinnangu kui ka käitumisnormest.

Õiguslikku tegelikkuse vaatlus näitab, et valdavas enamikus õigusnormidena käsitatavate normide puhul pole kahtlust nende heteronoomsuses. Küsimus, kas siin ei ole teganist autonoomsete käitumisnormidega, võiks tekkida nende õigusnormide juures, milledes kõrgeim ühiskondlik võim määratleb enda käitumisprintsiipe (n.n. promitiivsed normid). Kahtluse tekkimine on antud juhtumil sellest tingitud, et igakord nende normide puhul pole lihtne leida aktiivsubjekti (subjekti, kellele promitiivne norm omistab pretensiooni normis määratlotud käitumise suhtes). Ent aktiivsubjekt on siingi nõgu igas õigusnormis ja igas õigussuhtes ikka olemas. Nõuab ainult võimet abstraktselt mõelda, et antud üksikjuhtumeil teda avastada, eriti kui hic et nunc olelevate õigusnormide väljendid on puudulikud ning nende tähendused vähetäpsed. Mainitud promitiivsete normide aktiivsubjektiks on tavaliselt kestahes vastavale kõrgeimale võimule alluv subjekt.

---

169. Vrd. op. cit., lk. 124 j.; - Jaromír SEDLAČEK, Interprétation et application de la règle du droit, i. Revue internationale de la théorie du droit, 1932/1933, VII, lk. 180.

Teiseks võib tekkida kahtlus nende heteronoomsuses lepingunormide puhul, niivõrd kui lepinguga määratletakse üksnes lepingusõlmijate-poolte käitumist. Siin aga täheldatagu järgmist: Lepingunormi autoriks on eriline liitsubjekt P_1&P_2, mille komponentideks on lepingusõlmijad-pooled. Lepingus määratletud käitumise aktiiv- ja passiivsubjektiks on aga ikka üksik lepingusõlmija -pool P_1 või P_2, mitte aga normilooja-liitsubjekt P_1&P_2.

Arvestades seda, et empiirilised õigusnormid esinevad käitumisnormena, milledes alati vähemalt üks subjekt on erinev vastava normi autorist, õigustub väide:

(5) Õigusnorm on heteronoomne käitumisnorm.

Norm, s.o. peandusütt määratleb normisubjekti peandumist millekski. Käitumisnormide puhul on see miski käitumine. Normisubjekti käitumiseks-peandumine on kohustus. Käitumisnormena heteronoomsedki käitumisnormidki määratlevad kohustusi. On mõeldav, et heteronoomsed normid määratlevad subjekti kui üksikindiviidi kohustusi seondamatult teistest temaga koeksisteerivaist subjektest. Need normid on individuaal-heteronoomsed käitumisnormid. Vastandina neile sotsiaal-heteronoomsed käitumisnormid määratlevad subjekti kohustusi mingi teise subjekti suhtes. Et viimaste hulka kuuluvad ka õigusnormid, selleks ei anna empiiriline materjal põhjust hoomatavaiks kahtlusiks. Õigus on ühiskondlik näh-

tus, mis korraldab ühiskondlike eluvahekordi - ta korraldab subjekti S vahekordi temaga kooselelevate subjektidega. Milliseks käitumiseks peandub individ omaette, s.o. teistest indiviididest vastava kohustuse alal isoleeritud indiviidina, see - nagu ilmneb empiiriliste õigusnormide vastlusest - õigust ei huvita. Seega tohib väita:

(6) Õigusnorm on sotsiaal-heteronoomne käitumisnorm.

Õigusnorm sotsiaal-heteronoomse käitumisnormina määratleb subjekti S kohustust subjekti Z (kes on non-S) suhtes. See kohustussuhe võib olla esiteks lahtine, s.t. et subjekt Z ei oma mingit pretensiooni S-i käitumisele, milleks see temа suhtes on kohustatud. Kuid nimetatud kohustussuhe võib teiseks olla ka kinnine, s.o. et subjekti S kohustusele korrespondeerib subjekti Z, kelle suhtes S on kohustatud, pretensioon vastavale käitumisele. Võib öelda: sääraseid kinnisi kohustussuhteid loovad õigusnormid alati[170]. Õiguslik tegelikkus annab alust kahelda, kas selliste kohustussuhetega on tegemist n.n. subjektitute õiguste puhul. Mäit. hereditas iacens'i juures esinevate õigustuste ja kohustuste suhtes tekib küsimus, kas on siin tegemist kahe subjektiga, nii et võiks moodustuda kinnine kohustussuhe. Siin kaht subjekti leida pole muidugi võimalik, kui õigus-

170. Vrd. KLIMMANN, op. cit., lk. 126.

subjektena käsitada ainult eloveid isikuid - inimesi. Õigussubjekti mõiste sõõrase sisustuse paratamatus ei lase end küll millegagi tõestada. Õigusteaduslik praktika on alates antiikajast käsitanud ning teeb seda tänapäevalgi, sattumata mingeisse kimbatusisse, õigussubjektidena ka mitteinimesi. Mis puutub hereditas iacens'-isse, siis siin on konstrueeritav õigussubjektina kas eriline juriidiline isik - pärandustomp või veel mitte kohalolevad pärijad või koguni surnud pärandaja juriidiliselt edasielavana. Empiiriliste õigusnormide väljendite tähendused võivad muidugi alust anda eksiarvamusiks, nagu ei oleks iga õigusnormi juures kaht subjekti. Ent arvestatagu, et õigusnormide väljendid on sageli väga lünklikud ning nende tähendused ebatäpsed. Õigusnorm kui ese konstitueerub õigusteadlasele tõelisikult alles, kui ta on hic et nunc antud õigusnormi väljendit mõttes vajalikult täiendanud ning väljendi tähendust tarvilikult täpsustanud, kusjuures õigusnormi poolt määratletud kohustussuhte konstrueerimine kirmisena esineb niiviisi ikka võimalikuna, loogulikuna ning õigusnormi mõiste suhtes neevimatuna. Seepärast võib väita:

(7) Õigusnorm on pretensioosne sotsiaal-heteronoomne käitumisnorm.

Viimane väide ongi õigusnormi üldmõiste definitsioon. Kogu eelnev arutlus on püüdnud näidata, et need ja need

tunnused on õigusnormi üldmõistele alati omased ja valmistanud ette seega viimast väidet - definitsiooni.

Tekib küsimus, kas definitsiooni moodustav tunnustekompleks on küllalt täielik piiritlemaks õigusnormi üldmõistet, s.o. kas esitatud õigusnormi üldmõiste definitsioonilause talub konverteerimist. Siin peetagu silmas järgnist seika: õigusnorm kui ideaalne ühik pole selliseid tunnetuseesemeid, millesuhtes esineks paratamatus käsitada teda just nii ja niisuguses spetsiaalsuses, mitte aga avaramas ega kitsamas. See vabadus õigusnormi üldmõiste kujundamise alal lubab teda kujundada ka sõõrasena, nagu seda teeb väide (7) ja anda talle kindlus per definitionem. Nimetatud vabadus pole muidugi absoluutne, vaid õigusnormi üldmõiste naht vajab põhjendamist - mõiste tuleb allutada tõepärasuskriitikale. Seda tehakse allpool.

§ 20. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE ANALÜÜS.

Eelnevas õigusnormi üldmõiste määratluskõigus on püütud teha õigusnormi üldmõiste tunnused nende deskriptsiooni abil eestkätt intuitiivselt haaratavaks. Nimetatud tunnuste suhtes ratsionaalset järelkonstruktsiooni lõpule viia, andes vastavaid definitsioone, taotletakse käesolevas paragrahvis.

Ratsionaalse järelkonstruktsiooni teostamiseks õigusnormi üldmõiste tunnuste alal on vajalik esitada ta definitsioon kujul, milles normi mõiste esineb eritletuna algosistesse. See toimub järgnevas definitsioonilauses, mis on ekvivalentne lausele (7):

(8) Õigusnorm on pretensiooone sotsiaal-heteronoomne käitumis-peandus-ütt.

Et õiguse üldteooria üheks eeldistsiplii̇niks on formaalloogika (see on paratamatus, sest õigusteooria nagu iga teadusdistsipliin vajab nii oma abstraktses - üldteooriana - kui ka konkreetses - eriteooriaina - astmes formaalloogilisi mõisteid, millede käsitelu loomulikult ei kuulu tema piiresse), siis ei vaja antud definiens'i osistest lähemat käsitelu esiteks mõiste on (ta esineb siin ekvivalentsusesuhet väljendava on'ina), teiseks mõiste ütt[171]. Kolmandaks ei vaja defineo-

171. Tähendatagu, et traditsiooniline ARISTOTELESe loogika liiga kitsapiirilisena ei haara üttusid.

rimist mõiste peandus, sest selle määratlus kuulub väärtusteontoloogia kui õigusteooria ühe eeldistsipliini valdkonda (väärtusteontoloogia tuleb võtta õiguse üldteooria eeldistsipliiniks, sest et viimasele meevimatu peanduse mõiste pole temale ja ainult temale omane, vaid ka paljudele teistele teadustele - eetikale, esteetikale jne., millestõttu pole metodoloogiliselt põhjendatud, et üks seda mõistet vajav eridistsipliin võtaks ta enda käsitlusesseeks - seda peab tegema kõikide nimetatud mõistet vajavate konkreetsemate distsipliinide abstraktsem eeldistsipliin.). Seega on alljärgneva arutluse teemadeks esiteks kõitumine, teiseks heteronoomne, kolmandaks sotsiaalne, neljandaks pretensioon.

Kõitumine. Kõitumise all kitsamas mõttes mõeldakse inimese kõitumist[172], laiemas mõttes laseb see mõiste end rakendada muudegi loodusnähtuste suhtes, näit. tigeda looma kõitumine, langeva keha kõitumine. Õigusteoreetiliselt on oluline õigussubjekti kõitumine. Kõitumist üldse, mis haarab ka õigussubjekti kõitumist, võib defineerida:

(9) Kõitumine on objektiiveid tunnuseid eviv subjekti mistahes seisund[173].

---

172. Vt. Felix KAUFMANN, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922, lk. 64.

173. Vrd. KLIIMANN, op. cit., lk. 209: "Kõitumisena aga tuleb juriidiliselt mõista isiku mistahes vaim-

Käitumise mõiste on siin defineeritud formaalloogiliste ja formaalontoloogiliste mõistete varal (et formaalontoloogia peab olema paratamatult õiguse üldteooria eeldistsipliiniks, selle põhjendus on analoogiline formaalloogika suhtes antud põhjendusega.). Kahtlus kuuluvuse suhtes mainitud teaduste piirkonda tohiks tekkida ainult mõiste subjekt suhtes. See kahtlus kaob, kui silmas pidada, et subjekti mõistele ei tarvitse anda mingit muud erilist sisu, kui vaid et ta on ontoloogiline punkt, mille külge midagi kinnitub, mille suhtes midagi toimub, millest midagi lähtub ja millele miski suundub. Sellisena ei ole subjektimõiste seondatav mingi erifaktitsiteediga. Õiguse alal on subjekt punktiks, mille külge kinnituvad õigustused ja kohustused.

Heteronoomne. Heteronoomsuse mõiste on puhtal kujul relatsioonimõiste[174], sest ta konstitueerub lahutamatus seoses subjekti mõistega. Seetõttu on võimatu defineerida isoleeritudkujulist heteronoomse mõistet, teda saab vaid defineerida ühenduses subjekti mõistega - s.t. osutub vaid võimalikuks anda heteronoomse kohta tarbedefinitsiooni.

---

set või füüsilist seisundit, mida on võimalik väliselt avalduvate tunnuste järgi kuidagi tajuda ja tunnetada." - On ilmne, et KLIKMANN sisustab käitumist reaalteaduslikkude mõistete varal.

174. Relatsioonimõistete suhtes vt. TREVES, op. cit., lk. 5 jj.; SCHREIER, op. cit., lk. 52 jj.

(10) Kui x on subjekti S suhtes heteronoomne, siis x on subjektile S subjektilt non-S tulenev.

Antud definitsioonis pülvib tähelepanu mõiste tulenev. Seoses käesoleva juhuga tähendab tulenev: esiteks - oleleb x-i (x = miski) seondus non-S-ga, teiseks - x lähtub non-S-ilt, kolmandaks - x on suunatud non-S-ilt S-ile. Tulenev on neid mõisteid, millede jaoks ranges mõttes definitsiooni anda pole võimalik[175]. Tema kohta toodud kirjeldus tohiks teha adutavaks, et ka mõistet tulenev ei saa siduda mingi faktitsiteediga, millestõttu ta kuulub formaalontoloogia valdkonda.

Sotsiaalne. Sotsiaalne tähendab tavaliselt ühiskonda puutuv. Et ühiskond kujutab endast eriliet faktitsiteeti, siis on võimatu määratleda ühiskonna mõistet tunnuste varal, millede seas puudukeid materiaalsed mõisted. Millised need on, on omaette küsimus. Ühiskonna mõiste määratlemise komplitseeritud probleemist osutub võimalikuks õigusnormi üldmõiste defineerimisel mööda pääseda, sest siin tuleb arvesse ainult ühiskonna üks abstraktne moment. Viimast märgitakse kohasema termini puudusel termini sotsiaalne abil, ehk küll see pole täiesti kokkukõlas nimetatud termini tavalise ja üldise kasutusega. Sotsiaalse mõistet defineeritagu:

---

175. Tema jaoks ei leidu mingit tunnetust laiendavat genus-tunnust.

(11) Sotsiaalne on üksteisega seonduses s_k olevate subjektide paljusesse puutuv.

Definiens'i osistest vajab selgitust termini seondus s_k tähendus. Vastav mõiste defineerub:

(12) Seondus s_k on subjektide S ja non-S vaheline seondus, mis seisneb S-i peandumises käitumiseks k non-S-i suhtes.

Selnevast ilmneb, et mõiste sotsiaalne lahustub formaalloogilisisse ning -ontoloogilisisse mõisteisse ja väärtusteontoloogilisesse mõistesse peandumine.

Pretensioon. Erilise tähtsuse evib pretensiooni mõiste õiguse valdkonnas, sest ta on tunnuseks, mille abil eristatakse õigusnormi üldmõiste muude sotsiaalheteronoomsete käitumisnormide üldmõisteist. Õiguse valdkonnas esineb pretensioon ikka seoses kohustusega. Kohustuse mõistest lahus kasutatakse pretensiooni mõistet väljaspool õigusfääri[176]. Näiteid: Isik I evib pretensiooni ametkohale a. - Nimetatud väide ei või pretendeerida olema õige. - See daam pretendeerib kuuluma veel esimesse noorusesse. On täiesti ilmne, et nende näidete puhul ei saa kõnelda mingist pretensioonile korrespondeerivast kohustusest. Pretensioonina esineb siin kohustusvaba pretensioon.

---

176. Vrd. SCHREIER, op. cit., lk. 13; - L.I. PETRAŽITSKI, Teorija prava, I, S.-Peterburg 1909, lk. 66.

Pretensiooni mõiste käsitamiseks on oluline pretensioonialus. Et pretensiooni suhtes pretensioonialus alati oleleb, see nähtub empiirilisest materjalist. Õiguanormide puhul on selleks aluseks vastav kohustus, esitatud näidetes aga: esimeses - isiku I võimed, sobivus ametkoha a jaoks; teises - väite mittekõlblaldane tõepärasus; kolmandas - daami vanus, mis pole veel saavutanud kolmekümmet aastat ning ta üldine nooruslikkus. Empiirilise materjali analüüsist ilmneb ka, et pretensiooni puhul esineb ikka pretensiooniese - see, millele pretendeeritakse. Viimaseks võib olla mingi käitumine (isikule I ametkoha andmine), kuid ka mingi hinnang (suhtutagu sellesse daami kui noorde, kui ilusasse). Õigusliku pretensiooni suhtes ainuüksi arvesse tulevaks pretensiooniesemeks on käitumine. Lõppeks, näitab empiiriline materjal, on pretensiooniga alati seotud pretensiooniesemes omistus pretensioonisubjektile. Pretensiooni mõiste on relatsioonimõiste, sest ta konstitueerub lahutamatus seonduses pretensioonisubjekti mõistega, millestõttu on ainult sellega ühenduses defineeritav. Seetõttu saab anda vaid pretensiooni tarbedefinitsiooni. Alljärgnevas defineeritakse pretensiooni kitsamas mõttes, s.o. sõõrast pretensiooni, mille puhul pretensiooniesemeks on käitumine, sest ainult niisugune pretensioon on oluline õiguse alal. Pretensioonimõiste tarbedefinitsioon oleks järgnine:

(13) Kui subjektil Z on pretensioon, siis subjektile Z omistub alusel a käitumine k[177].

Selnevas arutluses on kõneldud pretensioonist, mitte pretensiooosest, kuigi viimane, mitte esimene on õigusnormi üldmõiste definitsiooni koostisosiseks. Samuti definitsioon (13) määratleb mitte mõistet pretensioosne, vaid mõistet pretensioon. Sõõrane seik selgub sellega, et pretensiooni kui substantiivi suhtes osutub mugavamaks moodustada definitsioonilause kui sama mõiste adjektiivsele kujule pretensioosne. Viimane mõiste ei vaja käesolevas eriselgitust, sest ta on lähtudes pretensiooni mõistest tõiel määral arusaadav, arvestades et mõlemate mõistete konstitutiivsed tunnused on ühised - lahkuminek on ainult ühes kõrvalmomendis, grammatilises kujus.

Definitsioonis (13) pälvivad tähelepanu mõisted omistub ja alus. Esimene on kahtlematult mingi erifektitsiitsediga ainaselt seondamatu mõiste, sest omistuseseneks võib olla mistahes x ja omistumine on võimalik mistahes y-le[178]. Omistumine tähendab x-i ja y vahelist erilist relatsiooni. Formaalontoloogia valda kuulub ka

---

177. Pretensiooni mõiste psühhologistliku käsituse suhtes vt. PETRAŽITSKI, op. cit.

178. Normatiivse omistuse suhtes vt. supra, lk. 88; - Tommaso Antonio CASTIGLIA, Stato e diritto in Hans Kelsen, Torino 1936, lk. 93 jj.; - James GOLDSCHMIDT, Le term d'imputation, i. Revue internationale de la théorie du droit, 1938, I, lk. 55 jj.

aluse mõiste. Temagi rakenduseala on põhimõtteliselt piiramatu ning ta pole seondatav mingi erifaktitsiteediga. Nii on võimalik rääkida ühiskondliku elu materiaalsest alusest, Prantsuse Revolutsiooni ideoloogilistest alustest, juriidilise toimingu mõiste liigitusalustest jne.

§ 21. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE MAHT JA TA TÕEPÄRASUS.

Õigusnormi definitsioones (7) ja (8) antud üldmõiste maht haarab kahtlematult nähtusi, mis evived objektiivset olelut. Küsimuse alla tuleb aga, kas need definitsioonid piiritlevad õigusnormi üldmõistet õiges mahus. Siinjuures seisneb kahtlus üksnes selles, kas see maht pole liiga avar, arvesse võttes, et enamik kõibivaid teoriaid määratlevad õigusnormi üldmõistet kitsamas, mitte ükski aga laiemas mahus[179]. Kuivõrd on põhjendatud õigusnormi üldmõistele just sõõrase mahu andmine, nagu seda teevad definitsioonid (7) ja (8), see selgub seigast, kuivõrd on rakendatavad õigusnormi antud üldmõiste suhtes tõepärasuskriteeriumid[180]. Mis mainitud küsimuse suhtes alljärgnevas öeldakse, on juba ülal teistes seondustes üldist käsitlust leidnud. Saavutamaks õigusnormi üldmõiste tõepärasuse kui väga olulise probleemi suhtes suuremat selgust, tohiks olla lubatav juba öeldu teatavamõõtmeline kordamine esitatuna uues tervikus.

Nagu ülal rõhutatud, on õigusnorm ideaalse ühikuna

---

179. Vt. supra, lk. 61 jj. Käesolevas töös antud õigusnormi üldmõiste maht vastab selle mahule, millest PETRAŽITSKI õigusnormi üldmõistet käsitab. Vt. ta op. cit., lk. 85 jj.

180. Tõepärasuskriteeriumide suhtes vt. supra, lk. 25 j.

niisuguseid tunnetuseseemeid[181], mille kitsamas või laiemas ulatuses teaduse käsitluseseemeks võtmise suhtes valitseb teatav vabadus. Kindlus antakse vastavale mõistele per definitionem, tunnustades - seni kui definitsiooni pole muudetud - kõik, mis ei evi neid tunnuseid, mis õigusnorm peab omama õigusnormi üldmõiste definitsiooni alusel, mitteõigusnormeks. Sel moel on võimalik anda õigusnormi üldmõistele vasturäkimatusekvaliteeti empiirilise materjali suhtes, mida ta peab haaruma ja valitsema. Nagu õigusnormi antud üldmõiste ei saa vasturäkiv olla empiirilisele materjalile, ei või vasturäkivust esineda ka tema ja talle ko- ning superordineeritud mõistete vahel. Seda peab garanteerima mainitud mõiste määratluskõigu loogikanõuetele vastavus.

Et vasturäkimatusekriteerium üksinda pole veel piisav tuvastamaks, kas mõiste on õige (s.o. evib küllaldast tõepärasust) või mitte, siis vaadeldagu alljärgneves ka muude tõepärasuskriteeriumide rakendatavust õigusnormi antud üldmõiste suhtes.

Mis puutub õigusnormi antud üldmõiste poolt haaratud tunnetuseseme evidentsi, siis tuleb seda tunnustada olelevaks teataval määral, arvesse võttes, esiteks et autoril on olnud kõik ta õigusnormi üldmõiste suhtes väidetu läbi elatud kindlana, kusjuures see evidentsi-

181. Vt. supra, lk. 31; 105.

olemus on temas kordunud vastavate probleemide taaseruteludes; teiseks et õigusnormi antud üldmõiste tuletised on autorile olnud evidentsed; kolmandaks et õigusnorm ideaalse ühikuna on kui tunnetusese võrdlemisi lihtne, abstraktne. Evidentsi väärtuse suhtes veel olulistest momentidest ei saa antud juhtumil käsitleda esiteks teiste teadlaste evidentsielamuste olelut kõneallolevа tunnetusesome kohta - neid ei saa olla, sest definitsioonid (7) ja (8) pole veel sattunud avalikkuse ette; teiseks autori võimeid teadlasena, mille kohta midagi väitmiseks puuduvad objektiivsed alused.

Olulisim kriteerium õigusnormi antud üldmõiste tõepärasuse tuvastamiseks on pragmaatiline verifitseerumine. Pragmaatilise verifitseerumisega on tihedas põimuvuses mainitud mõiste mahu õiguseliku tegelikkusega kokkukõlas olemise probleem.

Õigusnormi antud üldmõiste mahu teeb eelkõige suhteliselt avaraks asjaolu, et selle mõiste üks algelement - subjekt on määratletud väga abstraktsena[182]. Ent toogu näit. selle vaadendi esindajad, et õigussubjektiks võib olla ainult inimene, vastava väite kaitseks mistahes argumente, nad ei suuda ümber lükata seda tõika, et empiiriline materjal (eriti kui võtta arvesse mitte ainult õiguslikku olevikku, vaid ka mine-

182. Vt. supra, lk. 108.

vikku) ei võimalda mingit hoomatavat õigussubjekti mõiste mahu piiramist. Õigusajalugu näitab, et õigussubjektidena on käsitatud nii elusaid kui ka elutuid, isegi kujuteldud olendeid, milledele kõikidele ühiselt omaseid konkreetseid tunnuseid on võimatu leida. Seega empiiriliste õigusnormide võimalikult täielikuks mõistoliseks haaramiseks on õigussubjekti mõiste avarus, abstraktsus meevimatu. Õigussubjekti mõiste mahu kitsendamisega kaasleks obaotstarbekohasusena seik, et kujuneks normide jäägk, mis mitte lastes end kvalifitseerida õigusnormidena, ei oleks õieti ka ühegi teise teadusharu käsitlusesemeiks.

Õigusnormi antud üldmõiste maht ei haara ainult positiivseid, vaid haarab ka mittepositiivseid norme (positiivsuse kaotanud norme, positiivõiguslikkude normide kavandeid, koguni õigusnormide kujutlusi). Õigusteaduse ülesandeid piirata tahta ainult positiivsele õigusele tähendaks tahta piirata õigusteaduse käsitluseset armetult kitsaks. Nagu näitab õiguslik tõelisus, ei tegele juristid ainult positiivsete õigusnormidega, vaid ka mittepositiivsetega, luues õigusnormide kavandeid, võrreldes positiivseid õigusnorme oma õigusnormideedega ning -ideaalidega, ühtlasi taotledes mainitute realiseerumist, positiveerumist. Niivõrd kui juristide viimatinimetatud tegevus on oluline, osutub mõõdapäänatuks allutada vastavaid mittepositiivõigus-

likkegi norme õigusteaduslikule käsitlusele, sest ainult sel teel saab neilegi osaks vajalik ratsionaalne haaramine, mis pole tähtsuseta nende positiveerumise eeldusena. Hää jurist ei pääse mööda ka positiivsuse kaotanud, ajalooliste õigusnormide vaatlusest, et õiguslikku mineviku tundmise läbi osata õieti mõista õiguslikku olevikku ja teritada oma vaadet õigusdünaamika suhtes. Eelöeldu lubab väita, et õigusnormi üldmõiste maht, mis hõlmab ka mittepositiivseid norme, on tegelikkusenõuetele täiesti vastav. Sellest küljest õigusnormi antud üldmõistegi verifitseerub pragmaatiliselt.

Õigusnormi antud üldmõiste mahtu kuulub suurel määral ka norme, mida tavatsetakse eristada õigusnormest konventsionaalnormena. Autorile pole tuntud üksgi katse, millel oleks õnnestunud abstraktsete - positiivsust mittearvessevõtvate tunnuste abil tõmmata mõisteline piir õigusnormide ja konventsionaalnormide vahele. Ka autori enda sellesuunalised püüdlused on jäänud asjatuiks. Takistusi ei tohiks aga olla eristada konventsionaalnorme kui erilaadset positiivsust oviveid norme muist positiivseist õigusnormest erikategooriasse. Kuidas seda teostada, see küsimus ei kuulu käesoleva uurimuse ülesandeisse. Õigusnormide vaatlemisel dünaamilisest seisukohast ilmneb, et paljud konventsionaalnormid muutuvad riikliku võimu poolt sanktsioneeri-

tud positiivõiguslikeks normeks ning viimased, kaotanud riigivõimu poolt omistatud positiivsuse, püsivad edasi konventsionaalnormidena, omades erilaadset ekstraetatistlikku positiivsust. Siit nähtub, et konventsionaalnormide ja tavalises mõttes õigusnormide vahel puuduvad erinevused olulistes momentides, milletõttu on täiesti põhjendatud säärane õigusnormi üldmõiste, mille maht hõlmaks neid mõlemaid. Tõsi küll! - harjumatusest tingituna sünnitab ebamugavust nimetada näit. malemängu reegleid õigusnormeks, kuid mõiste suhtes on ikka tähtsam ta teaduslik väärtus kui teatavad mööduvad muljed, mida ta võib tekitada. Ei ole näha põhjusi, miks õigusnormi üldmõiste mahus, mis hõlmab ka konventsionaalnorme, ei peaks olema praktiliselt hästi rakendatav. Seepärast pole põhjust pidada antud õigusnormi üldmõistet sellest küljestki pragmaatiliselt mitteverifitseeruvaks.

Õigusnormi antud üldmõiste maht haarab lõppeks hoomatavalt religiooninormegi. Millised seigad seda tingivad, selles suhtes viidatagu käesoleva töö § 14 lõpposale. Siingi võib öelda, et õigusnormi üldmõiste mahus, mis hõlmab ka religiooninorme, ei tohiks juriidilisele praktikale olla mingil moel ebakohane. Just vastupidi - ta aitab hõlpsamalt lahendada nii mõndagi tegelikkusest võrsuvat probleemi, näit. probleeme, mis

tekivad teokraatliku sotsiaalse võimu normide vastlusel (siin pöörutakse kokku normidega, mis seuvad tavalises mõttes õigusnormide ja religiooninormide piiril).

Kõige eelneva alusel võib väita, et õigusnormi antud üldmõiste maht on otstarbekohane empiirilise materjali haaramiseks ja valitsemiseks. S.t. - mainitud mõiste on pragmaatiliselt verifitseeruv. Et, nagu näidatud, selle mõiste suhtes on rakendatav ka vasturäkimatuse-kriteerium kui küllaldase tõepärasuse esimene tingimus, siis tuleb tunnustada õigusnormi antud üldmõistet õigeks. Järgnevas paragrahvis vaadeldagu nimetatud mõiste viljakust, et seelläbi näidata ta tõepäraseks osutumist viljakuse suhteski.

§ 22. ÕIGUSNORMI ÜLDMÕISTE VILJAKUS.

Õigusnormi antud üldmõiste omab viljakust niivõrd, kuivõrd ta laseb endast tuletisi moodustada. Tema õiguüldteoreetiliste tuletiste all mõeldakse kõiki neid mõisteid, mis on kujundatavad õigusnormi enese mõistest või ta elemendest (pretensioon, peandus, subjekt jne.) ja õiguse üldteooria eeldistsipliinesse kuuluvaist mõisteist (arvesse tulevad viimasteet muidugi ka sõõrased, mis senises arutluskõigus ei ole esinenud) kui tunnusteet koosnevaina.

Kõikide nende tuletiste ammendav käsitelu ei kuulu käesoleva töö raamesse - seda võiks teha ainult teos, mis nõudleb esitada tõielikku õiguse üldteooria süsteemi. Seega ei saa õigusnormi antud üldmõiste viljakuseküsimus käesolevas lõplikult lahenduda. Alljärgnevas vaadeldakse õigusnormi üldmõiste tuletistest ainult objektiivse õiguse, õigustuse, õiguseliku kohustuse, õigussubjekti, õigussuhte ja subjektiivse õiguse mõisteid. Võimalikkus neid mõõratleda ülalnimetatud tunnuste varal tõhendab õigusnormi antud üldmõiste viljakuse osalist tuvastamist.

Kui kõneldakse objektiivsest õigusest, siis mõeldakse selle all ikka mingit õigusnormide kogumit. Tekib küsimus, millist kogumit nimelt tuleks objektiivse

õigusena käsitada. Igatahes mitte õigusnormide mistahes kogumit, sest objektiivse õiguse mõiste sõõrasena oleks liiga lai ning veevalt otstarbekohane ja ei oviks teaduses suuremat väärtust. Küllaldast tõepärasust omab objektiivse õiguse mõiste järgmiselt defineerituna:

(14) Objektiivne õigus on tervikuks seondatud õigusnormide kogum.

Sellises mõttes võib rääkida näit. haldusõigusest, perekonnaõigusest, ekstraetatistlikust õigusest, positiivsest õigusest jne., millede puhul alati esineb midagi, mis sinnakuuluvate normide kogumi seondab tervikuks (näit. õigusnormide suunatudolemine perekonna kui sotsiaalse fakti elu korraldamisele, nende erikvaliteet - positiivsus jne.). Objektiivse õiguse mõistet selle definitsiooni alusel ei saa rakendada mingile mehaaniliselt liidetud õigusnormide kompleksile, samuti mitte mingi normatiivse terviku mehaaniliselt irratud osale, näit. teatava sajast paragrahvist koosneva seaduse esimesele veerandile, kui need kaksakümmend viis esimest paragrahvi ei moodusta sisulist tervikut.

Ülalnimetatud mõisteist ülejäänud defineeruksid õigusnormi antud üldmõiste elementide ja õiguse üldteooria eeldistsiplliinesse kuuluvate mõistete varal järgmiselt:

(15) Õigustus on pretensioon, mille aluseks on subjekti S peandumine käitumiseks k.

(16) Õiguslik kohustus on subjekti S peandumine käitumiseks k subjekti Z suhtes, millele korrespondeerib subjekti Z õigustus selle käitumise suhtes.

(17) Õigussubjekt on õigustust või õiguslikku kohustust omav subjekt.

(18) Õigussuhe on seisund, kus subjekt S peandub subjekti Z suhtes käitumiseks k ja kus subjekt Z evib pretensiooni käitumisele k subjekti S tema suhtes selleks käitumiseks peandumise alusel.

(19) Subjektiivne õigus on tervikuks seondatud õigussuhete kogum.

Selles mõttes võib rääkida näit. omandiõigusest, pärimisõigusest, kodanikkude põhiõigustest jne. kui subjektiivsest õigusest.

Õigusteaduse eridistsipliinid, eriti dogmaatiline õigusteadus, vajavad oma käsitlusesmeist võimalikult täieliku tunnetuse saavutamiseks mitte ainult õigusnormi mõistet, vaid ka õigussuhte, õigustuse, subjektiivse õiguse jne. mõisteid. Arvestades seda oleks põhjendamatu piirata õiguse üldteooria käsitlusala üksnes õigusnormiga, vaid, kui ta peab olema õigusteaduse konkreetsemate eridistsipliinidele alusdistsipliiniks, on para-

tamatu, et õiguse üldteooria annab ka õigussuhte, õigustuse jt. mõistete määratlused. Ülal defineeriti rida selliseid mõisteid mitte õigusnormi kui neid haarava mõiste alusel, vaid õigusnormi üldmõiste elementide alusel. See näib tähendavat õiguse üldteooria käsitlusesemete pluralismi (õigusnorm, õigussuhe, õigustus jne.), mille vastu teadusdisteipliini metodoloogiliselt laitmatu ülesehituse nimel võidaks protesteerida. Kaitseks esitatagu järgnisi argumente: Esiteks nii õigusnorm, õigussuhe kui ka muud üleldefineeritud mõisted laseved end käsitleda samade meetodite, samusse kategooriaisse kuuluvate mõistete alusel. Teiseks on võimalik avastada mainitud pluralismi taga siiski ühtsust. See ühtsus kujundub õiguse kui haaravama tunnetusesene läbi, mille eriavaldusvormid moodustavad õigusnorm, õigussuhe jm. Tõsi küll, käesolevas töös pole suudetud teostada õiguse ratsionaalset järelkonstruktsiooni ja autoril pole teada ühtki vastavat katset, mida ta võiks pidada õnnestunuks, kuid sellest ei järgne, et õigus kui kogemusese, mille eriavaldusvorme ülal vaadeldi, ei olele. Ta oleleb kogemusesemena, mis tunnetusesemena on antud vaid intuitiivselt haaratuna. Ta ratsionaalne järelkonstruktsioon võib tulevikus õnnestuda[183].

---

183. Joone all antagu veel õiglase õigusnormi ja loodusõiguslikku normi mõistete definitsioonid. Tekstis nende esitamine poleks kohane, sest käesolevas töös - laialivalguvust vältida tahtes - ei ole või-

malik anda vastavate definiens'ide osiste analüüsi.

Mainitud mõisted defineerukseid järgmiselt:

(a) Õiglane õigusnorm on õigusnorm, millesse hinnangunormi h subjekt H peandub hinnangunormi h alusel suhtuma kui õiglasse.

(b) Loodusõiguslik norm on õigusnorm, millesse absoluutset kehtivust omava hinnangunormi ah subjekt aH peandub hinnangunormi ah alusel suhtuma kui õiglasse.

Nende definitsioonide suhtes toodagu selgituseks, et empiiriliselt oleleb arvutult hinnangunorme, milledest ühtede alusel antud õigusnorm on õiglane, teiste alusel aga ebaõiglane. Seetõttu kunluksegi tegelikus elus sama normi kohta sageli täiesti erinevaid hinnanguid. Niivõrd kui on võimalik moodustada või avastada hinnangunormi, mis rajaneb objektiivsetel, absoluutsetel, vankumatutel alustel, saab rääkida loodusõiguslikust normist.

VI ptk. Õigusnormi struktuur.

§ 23. ÕIGUSNORMI LIHTVALEM.

Õigusnormi antud üldmõiste arendati välja väidete kaudu, mis alates abstraktseimast väitest (1) omandasid järkjärgult ikka suuremat ja suuremat konkreetsust kuni välja jõuti väiteni (7) - õigusnormi üldmõiste definitsioonini. Igas neis väiteis väidetu haarab teatavaid relatsiooniasetatud tunnetusesemeid, milledele on võimalik anda logistiline tähistus.

Õigusnormi struktuuri uurimisel moodustab aluse õigusnormi lihtvalem. See on õigusnormi üldmõiste definitsioonis väidetu logistiline formulatsioon. Et saabuda õigusnormi lihtvalemini ülevaatlikul teel, on otstarbekohane väidete, milledesse lahustub õigusnormi üldmõiste definitsioon, sisu logistiline formuleerimine üksikute väidete haaval, alates abstraktseimast väitest (1).

Väide - (1) Õigusnorm on predikatsioon - esitab seika, et õigusnormi puhul ololeb alati teatavate tunnetusesemete vaheline relatsioon (kui on predikatsioon on ikka relatsioon). Logistiliselt see asjaolu tähistub:

(20) p (R) q,

kusjuures p ja q tähistavad tunnetusesemeid (mis muidugi võivad ka olla liigestatud spetsiaalsemaiks tunnetusesemeiks), milledest õigusnorm koosneb, kuna R tähistab

nende vahel olevat seondust.

Väited - (2) Õigusnorm on ütt - ja - (3) Õigusnorm on norm - (ehk peandusütt) määratleved ligemalt p ja q vahelise seonduse iseloomu, lisamata midagi p ja q eneste suhtes. Märkides seda ligemalt määratletud seondust sümboli N abil, kujuneks väite (3) põhjal valem:

(21) p (N) q.

Väide - (4) Õigusnorm on käitumisnorm - võimaldab seevastu p ja q ligemat iseloomustust, kui arvesse võtta ka käitumise mõistet määratlevat definitsiooni (9). Viimase alusel oleleb käitumise puhul ikka käituja-subjekt. Käitumisnormi mõte on seega, et subjekt S peandub käitumiseks k. See seik formuleerub järgmiselt:

(22) s (N) k.

Siinjuures selgitatagu, et ei S ega k ei haara ainult arvuliselt üht subjekti või käitumist, vaid subjekte, resp. käitumist, alates ühest subjektist ja ühest käitumisjuhust, lõpetades nende piiritlematu arvuga.

Väide - (5) Õigusnorm on heteronoomne käitumisnorm - Õigusnormi struktuuri suhtes mingit tähtsust ei oma, sest heteronoomsus Õigusnormi päritollu, loomise puuturva momendina on Õigusnormi sisemise ehituse - struktuuri suhtes midagi väliset.

Seevastu väide - (6) Õigusnorm on sotsiaal-heteronoomne käitumisnorm - ja mõiste sotsiaalne definitsioon

võimaldavad jälle formulatsioonide edasiarendamist. Sest et sotsiaalne tähendab subjektide paljusesse puutuvat (väide (11)), on valemi vasemat poolt moodustav S üksinda ebakohane, sest subjektide üldtähistusena ta võib tähistada ka üht ainsat subjekti, mis aga õigusnormi kui sotsiaalse normi puhul olla ei saa. Selle võimaluse välistamiseks, s.o. fikseerimiseks, et subjektide arv peab olema vähemalt kaks, osutub vajalikuks seondada S-i külge konjunktiivselt Z (mille all mõeldakse subjekti non-S). Definitsioonide (11) ja (12) alusel ololeb õigusnormi subjektide vahel seondus s_k, millejärgi S peandub non-S-i (Z-i) suhtes mingiks käituniseks. Seetõttu on vajalik viimase valemi paremale poolele seondada konjunktiivselt k tähistuse külge S-i ja Z-i vahelise s_k seonduse tähistus, arvestades seda, et S-i ja Z-i olelust õigusnormi puhul ei tulene ainult peandumine käituniseks vaid ka peandumine s_k seonduseks. Väitele (6) vastav valem kujuneks seega:

(23) S & Z (N) k & Se_1Z.[184]

Valemis esinev konjunktiivse seonduse tähistus & on laenatud HILBERTi logistiliseest väljenduskalkülist. Allpool leiavad HILBERTi väljenduskalkülist kasutust ka teised tähistused[185].

---

184. See valem on ühtlasi ka moraalinormide struktuuri tähistuseks, sest siin ei ole veel arvesse võetud pretensiooniosuse momenti.

185. HILBERTi logistilise väljenduskalküli kohta vt. D. HILBERT/ W. ACKERMANN, Grundzüge der theoretischen Logik, Berlin 1938, lk. 3 jj.

Õigusnormi lihtvalem muutub koostisosiste poolest täielikuks väite - (7) Õigusnorm on pretensioosne sotsiaal-heteronoomne käitumisnorm - alusel, kusjuures tuleb arvesse võtta ka definitsiooni (13). Nende põhjal lisandub valemi paremale poolele uus, õigusnormi pretensioossust tähistav osa - subjekti Z suhtes alusel a käitumise k omistumine, kusjuures k on see käitumine, milliseks teine subjekt S subjekti Z suhtes peandub. Tähistades omistumist sümboli o abil, moodustuks valemi pretensioossust tähistav osa kui $Zo_a k$. Et õigusnormi puhul see osa on meevimatu, seondub ta õigusnormi valemisse konjunktiivselt. Arvesse võttes eelnevat, oleks õigusnormi lihtvalemi üks kuju järgmine:

(24) $S \& Z (N) k \& Ss_k Z \& Zo_a k$.

Uurides õigusnormi antud lihtvalemit, mis tähistab (N)-i läbi seondatud relatsiooni, ilmneb, et see relatsioon on asümmeetriline, sest valemi vasema poole sisust järgneb peandus valemi parema poole sisu suhtes, valemi parema poole sisust ei järgne aga peandust valemi vasema poole sisu suhtes[186]. Asümmeetrilistele relatsioonidele on loogiliselt võimalik anda implikatsioonivormi, millettõttu valemit (24) võib ümber muuta imp-

---

186. Vrd. Fritz SCHREIER, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924, lk. 71. Asümmeetriliste relatsioonide kohta üldse vt. Carl G. HEMPEL/ Paul OPPENHEIM, Der Typusbegriff im Lichte der neuen Logik, Leiden 1936, lk. 29.

likatsiooniks. Valem võidab seelõbi käsitatavuselt:

(25) (Kui) S & Z (siis (N)) k & Se_kZ & Ze_ak.

Rakendades HILBERTi implikatsioonisümbolit ⟹ ja märkides sellele N-i kui õiguslikku seonduse tähistaja (N näitab, et valemi vasem pool implitseerib peanduse alusel valemi paremat poolt), kujuneb õigusnormi lihtvalemi teine vorm:

(26) (S & Z) ⟹ (k & Se_kZ & Ze_ak).

Viimane valem väljendab selgeimalt õigusnormi põhistruktuuri, s.o. struktuuri, mida peab omama iga õigusnorm. Rõhutatagu aga, et see valem ei saa olla õigusnormi üldmõiste definitsiooniks, sest temas ei esine tähistatuna õigusnormi üldmõiste üks konstitutiivne tunnus - heteronoomsus, mis välise momendina ei saa tulla õigusnormi struktuuris arvesse.

Valemi (26) vaatlusest selgub, et ta koosneb kolmest osast: esiteks implikansist, teiseks implikaadist, kolmandaks implikansi ja implikaadi seonduse tähistusest, kusjuures viimane väljendub sümboli ⟹ läbi. Neid osasid võib vastavalt nimetada hipoteesiks, dispositsiooniks ja õiguslikku seonduse tähistuseks. Nad defineeruvad:

(27) Hipotees on õigusnormi struktuuri tähistava valemi implikans.

(28) Dispositsioon on õigusnormi struktuuri tähistava valemi implikaat.

(29) Õiguseliku seonduse tähistus on õigusnormi struktuuri tähistava valemi implikansi ja implikaadi seondaja.

Hüpotees, dispositsioon ja õiguseliku seonduse tähistus on erilised tähendusühikud. Neile tähendusile vastavaiks osemeiks on: olm, õiguslik järeldus ja õiguslik seondus, mida õigusnormi kui ideaalse ühiku suhtes tuleb vaadelda õigusnormi kui ideaaleseme ideaalsete osistena.

Lähtudes vastavaist tähendusühikuist, on võimalik neid ideaalosiseid ratsionaalselt järelkonstrueerida, andes nende definitsioonid järgmiselt:

(30) Olm on hüpoteesi läbi konstitueeruv õigusnormi kui ideaaleseme osis.

(31) Õiguslik järeldus on dispositsiooni läbi konstitueeruv õigusnormi kui ideaaleseme osis.

(32) Õiguslik seondus on olma ja õiguseliku järelduse vaheline seondus.

Viimatidefineeritud kolme mõiste definiens'ides pülvib tähelepanu ideaaleseme mõiste. See kuulub materiaalse üldontoloogia kui õiguse üldteooria ühe eeldistsipliini valdkonda, millestõttu seda mõistet käesolevas määratleda püüda pole tarvilik.

Nagu ilmneb õigusnormi põhistruktuuri vaatlusest

Õigusnormi lihtvaleni kaudu, on olm, õiguslik järeldus ja õiguslik seondus õigusnormi struktuuri põhiosised. Olm ja õiguslik järeldus liigestuvad omakorda veel alg-osisteks. Seda arvesse võttes on võimalik anda õigusnormi põhistruktuuri definitsioon:

(33) Õigusnormi põhistruktuur on õigusnorm kui ideaalsome põhiosiste ja algosiste ning nendevaheliste suhete tervikuks seondatud kogum.

§ 24. HÜPOTEES JA OIM.

Õigusnormi lihtvalemis hüpotees koosneb normisubjektide S ja Z konjunktiivselt seondatud tähistusest. S ja Z subjektide üldtähistusena haaravad kumbki võimalusi, kus tähistatavate subjektide eksemplaride arv on ühest kuni määramatuseni.

Empiiriliste õigusnormide vaatlusel selgub, et nende olmadele vastav subjektide eksemplaride arv võib olla tõepoolest väga mitmesugune. Normide puhul, mis määratlevad relatiivseid õigustusi ja õiguslikke kohustusi, võib see arv olla ka ainult kaks - näit. kinkelepingu puhul, kus õigustussubjektina Z esineb kingisaaja, kuna kohustussubjektina S kinkija. Tähelda tagu, et subjektide arvu muutusega ei ole tegemist, kui näit. surma juhtumi tõttu vastav õigustus või kohustus siirdub muule isikule - siin toimub ainult konkreetse subjekti asendumine, mitte uue subjekti lisandumine.

Teiseks hic et nunc olelevate õigusnormide juures esinevaks võimaluseks on, et olmale vastav subjektide eksemplaride arv on rohkem kui kaks, kuid oneti piiritletud. Õiguslikus tegelikkuses esitab sellekohase näite seltsinguleping, kus vastavad lepingunormid omavad subjektide paljust, kusjuures subjektide eksemplaride arv on oneti piiritletud, ja nimelt antud seltsingu liikmete arvuga. Niivõrd kui seltsingulepingu norm määratleb

seltsinglaste õigustusi ja õiguslikke kohustusi üldse, mitte aga üksikute seltsingulliikmete kohustusi, korrespondeerib üksiku seltsingulliikme S kohustusele kõikide muude seltsingulliikmete Z (= $L_1, L_2, L_3 \ldots L_n$) õigustus ja üksiku seltsingulliikme Z õigustusele kõikide muude seltsingulliikmete S (= $L_1, L_2, L_3 \ldots L_n$) kohustus. Empiiriline materjal näitab, et tegelikkusele pole võõras seegi võimalus, kus nii S kui ka Z haaravad paljusid, kuid arvuliselt piiritletud subjektide eksemplare. See esineb kollektiivlepingute puhul. Siin lepingupooled kui niisugused ei moodusta kumbki juriidilisi isikuid, kes sellistena kui tervikud oleksid lepingunormes määratletud õigustuste omajaiks ja õiguslikkude kohustuste kandjaiks, vaid neiks on üksikud erisubjektid, kelledest komplekteerub kumbki lepingupool, igaüks omaette.

Nõiteid võimalusteet, kus S või Z haarab või nad mõlemad haaravad määramatu arvu subjektide eksemplare, pakuvad normid, mis määratlevad absoluutseid õigustusi või õiguslikke kohustusi: Vastava normi ja juriidilise fakti alusel on Z-il omandiõigus mingile asjale. Ta õigustusele asja kasutada korrespondeerib määramata arvu subjektide S (= $I_1, I_2, I_3 \ldots I_n \ldots$) kohustus teda asja kasutamisel mitte takistada. - Määramatu arvu subjektide S (= $I_1, I_2, I_3 \ldots I_n \ldots$) kohustusele mitte sooritada rõõvmõrva korrespondeerib määramatu arvu subjekti-

de Z (= $J_1, J_2, J_3 \ldots J_n \ldots$) õigustus, et tema, resp. nende kallal ei sooritataks röövmõrva.

Õiguslikus tõelisuses S-i ja Z-i eksemplaride arvu määramatus pole siiski absoluutne selles mõttes, et vastavaks eksemplariks võiks olla kestahes x, kes üldse võib omada subjektikvalifikatsiooni. Nii esineb omandi suhtes omanikule omistatud kasutamisõigustuse piiremisi ühiskonna huvides. Samuti tunneb õigusajalugu õigusnorme, kus röövmõrva keelatakse sooritada ainult antud ühiskonna liikmete kallal, kuna võõrsmaalast tohib tappa ja röövida - ta on lindprii.

Empiiriliselt esineb õigusnorme, millede olm koosneb ainult subjektidest, õige harva. Vastava näitena esitatagu norm, mis omistab õigussubjektile tema enese, või kui see pole looduslikkudel põhjustel võimalik, teiste subjektide poolt teostatava teovõime. Selle omistuse küllaldaseks eelduseks on juba subjektide Z ja S olelu. Toodud näitega piirdutagugi, sest selleet piisab tõestamaks, et ükanes hüpotees S & Z läbi konstitueeruv olm tegelikult eksisteerib. See näide selgitab ka, miks õigusnormi lihtvalemis kui õigusnormi struktuuri abstraktseimas tähistuses ei saa hüpotees subjektide tähistuse kõrval esitada lisamomente.

Õiguslikku tõelisuse vaatlus näitab, et õiguslikku järelduse tekkimiseks esineb eeldusena peale subjektide veel üks lisatingimus, mis mooduatab olma ehk küll ei-

nult eventuaalse, kuid oma tegeliku esinemise erakordse sageduse tõttu, väga tähtsa osise. Seda olma osist haarab mõiste juriidiline fakt ja ta defineerub:

(34) Juriidiline fakt on olma eventuaalne osis, millest õigussubjektide kõrval sõltub õiguslik järelduse tekkimine.

Tähistatagu juriidiline fakt sümboliga f otstarbega rakendada seda õigusnormi valemis. f-i eventuaalsust väljendab disjunktsioon f või non-f, milline ühend on alati õige[187], sest disjunktsioon jääb kehtima nii siis, kui eitada kumbagi disjunktsiooniliiget, kui ka siis, kui eitada neid mõlemaid. Juhul, kui eitada f-i, on tegemist juhtumiga, kus disjunktsioon f või non-f küll kehtib, kuid f-i ei olele. Õigusnormi valemi hüpoteesi võib, arvestades öeldut, f-i lülitada ainult subjektide tähistuse külge konjunktiivselt lülitatud f või non-f kaudu, selleks et sellist uut õigusnormi valemit saada rakendada mistahes õigusnormi suhtes. Juhul, kui olm täitub üksnes õigussubjektidest, vastaks sellele asjaolule hüpoteesi teisend tähistuses, kus f-i on eitatud.

HILBERTi väljenduskalküli kasutades omandab ühend f või non-f järgmise kuju:

$f \vee \bar{f}$.

Lülitades ta konjunktiivselt hüpoteesi, kujuneb see järg-

---

187. Vt. HILBERT/ ACKERMANN, op. cit., lk. 12.

miseks:

(S & Z) & (f v $\bar{f}$).

Juriidiline fakt on mõiste, mis hõlmab laiapiirilist nähtustekategooriat. Siia kuulub eelkõige õigussubjekti käitumine (nii tegemusena kui ka tegematusena), millest eriti oluline on käitumise alaliik, mida õigusteaduses tuntakse juriidilise toimingu nime all. Kuid ka mitmesugused väljaspool subjekti käitumist esinevad olud võivad olla juriidilisteks fakteks; sündmustena näit. surm, irduhe, aja kulgemine; seisunditena näit. isiku I olelu, kes esineks teatavas õigussuhtes destinataarina, subjekti erikvaliteedid, nagu vanus, sugu, omandiõiguse olelu asja e suhtes. Lõppeks võivad juriidilisto faktidena esineda õigusnormidki, sest selleks et teatava üldnormi õiguslik järeldus tekiks, võib olla tarvilik seda normi konkretiseeriva üksiknormi olelu, näiteks selleks et maksukohustust määratlev norm tekitaks vastava maksukohustuse, on vajalik, et maksukohuslasele oleks antud maksustamiskorraldis. Kui mõnesugustel põhjustel ei soovita õigusnormi käsitada juriidilise faktina, siis on alati võimalik juhtuneil, kus selle järele tekib tarve, käsitada juriidilise faktina vastavat õigusnormi loonud normatiivtoimingut.

§ 25. DISPOSITSIOON JA ÕIGUSLIK JÄRELDUS.

Õigusnormi lihtvalemi alusel dispositsioon koosneb kolmest osisest, mis on ühendatud konjunktiivselt. Viimane seik tähendab, et kõik need osised on ühendi tarvis meevimatud.

Dispositsiooni osise k mõtteks on, et mistahes õiguslikku järelduse puhul peab paratamatult esinema käitumine. k all mõeldakse ikka S-i käitumist, mida väljendab konjunktsiooni teises liikmes sümbol s_k. Käitumine k võib seisneda elementaarses käitumisaktis, s.o. tegemuses või tegematuses, mis pole mõisteliselt enam osistesse jaotatav. Kuid k võib koosneda ka tegemuse--tegematuse kompleksist, mis aga on ühendatud mõisteliseks tervikuks, sest vastasel korral ei oleks enam antud üks norm, vaid normide paljus. Nagu empiirilisest materjalist nähtub, esineb sageli juhtumeid, kus juriidiliselt relevantse käitumisena ei esine mitte õigusnormi subjekti käitumine, s.o. käitumine, millele autoriks on tõelises mõttes see subjekt (mõningail juhtumeil pole õigussubjekt looduslikult üldse mitte võimeline vastava õigusnormi poolt määratletud käitumisevalduseks, näit. nasciturus), vaid hoopis kellegi isiku käitumine, kes pole vastava normi subjekt. Siin on tegemist n.n. õiguslikku käitumisomistamisega, mis seisneb selles, et isiku E, kes pole normi n subjekt, käitumine

arvestatakse õiguslikult normi n subjekti S käitumiseks. See käitumisomistus peab loogiliselt rajanema kahele õigusnormile: esiteks esindust konstitueerivale normile m, mille kohustussubjektiks on esindaja E ja õigustussubjektiks esinduse looja (näit. avalik võim eestkoste ja hoolduse puhul), kusjuures selle normi poolt nõutavaks käitumiseks on käitumine, mida esindatu asemel esindaja peandub sooritama; teiseks õigusnormile m_1, mille õigustussubjektiks on avalik võim ja kohustussubjekteks avalikule võimule allujad, kusjuures selle normi poolt nõutav käitumine seisneb tunnustamises, et normi m poolt konstitueeritud esindaja E käitumine, mis vastab teatavaile õiguslikult määratletud tunnustele, arvestatakse normi n subjekti S, s.o. esindatu käitumisena.

Dispositsiooni osise Ss_kZ mõtteks on, et subjekt S peandub käitumiseks k subjekti Z suhtes. Selle osise tähenduse läbi konstitueerub S-i ja Z-i vaheline relatsioon - kohustusrelatsioon. Kohustuse eseme on sama käitumine k, mida tähistab dispositsiooni esimene osis k. Nimetatud kohustus on S-i kohustus ja ta on suunatud Z-ile.

Dispositsiooni osise Zo_ak mõtteks on, et subjekti Z suhtes omistub alusel a käitumine k. Selle osise tähenduse läbi konstitueerub Z-i ja k vaheline relatsioon - nõudlusrelatsioon (pretensioonirelatsioon). Pretensi-

oon on suunatud käitumisele k, mis on identne dispositsiooni esimese osisega k. Pretensioon seisneb k omistumises subjektile Z, kusjuures pretensioonialuseks a on kohustusrelatsioon Ss_kZ. Seega

$a = Ss_kZ$.

Nagu eelnevast arutlusest ilmneb, esinevad dispositsiooni osised Ss_kZ ja Zo_ak tihedas põimuvuses. See tihe põimuvus laseb vaadelda tähendusühikut

Ss_kZ & Zo_ak

kui üht tervikut, kusjuures ta kujutab endast õigussuhte tühistust, mille läbi konstitueeruvaks esemeks on õigussuhe.

Arvestades seda, et õigussuhte tühistuse liikmena esineb juba k, tekib küsimus, kas õigusnormi dispositsioonist ei saa elimineerida k kui iseseisev osis. k elimineerimise puhul muutuks dispositsiooni ese - õiguslik järeldus ja õigussuhe täiesti identseiks. Sääraane elimineerimine pole siiski päris põhjendatud, sest õigusnorm määratleb peandumist käitumiseks k, mis on edutav isoleerituna teisest peandusesemest - õigussuhtest ja mis evib viimase suhtes loogilist prioriteeti, ilma et asetaks k-d primaarselt mingisse relatsiooni õigusnormi muude algelementidega. Teisto sõnadega - õigusnormi huvitab eestkätt, et järgneks käitumine k, siis alles, et see käitumine avalduks teatavates relatsioonides.

Nagu üks norm võib määratleda ainult mõisteliselt ühena käsitatavat käitumist, nii võib ta määratleda ka ainult mõisteliselt ühena käsitatavat õigussuhet. Hic et nunc esinevaid õigusnorme vaadeldes võib nentida, et see suhe on ühtedel juhtumitel kas või iga oma elemendi poolest väga abstraktne, haaratec ning valitsedes paljusid konkreetseid õigussuhteid (suure generaalsusega üldnormide puhul). Kuid teistel juhtumitel (üksiknormide puhul) ta võib olla läbi ja läbi konkreetne.

§ 26. ÕIGUSLIK SEONDUS JA SELLE TÄHISTUS.

Õigusnormi lihtvalemis tähistub õiguslik seondus läbi, mille mõtteks on: "kui..., siis peandub..." S.t. kui hüpotees määratletud olm oleleb, siis peandub dispositsioonis määratletud õiguslik järeldus.

Seondusviisi "kui..., siis peandub..." läbi erineb õigusnormi valem kausaalseaduslikkust väljendavaist valemeist, mis evivad oma põhiosiste seondusviisina "kui ..., siis on...", kusjuures on'i mõtteks on, et implikansis määratletud eelduste olemasolul implikaadis määratletud tagajärg tinginata saabub. Teisalt erineb õigusnormi valem oma seondusviisi läbi ka sotsiaalseaduslikkust väljendavaist valemeist ja loodusseaduslikkust väljendavaist valemeist, mis kõivad ala kohta, kus kausaliteediprintsiibi kehtivus on vaieldav (mikrokosmilised nähtused). Need valemid seonduvad "kui..., siis on oodata..." läbi.

Kui kausaalseaduslikkust väljendava valemi puhul valemis määratletud eelduste faktilisel olemasolul valemis määratletud tagajärg kas või ükseainus kord tegelikult ei saabu, siis on see valem vale ja ta vajab muutmist. Kui sotsiaalseaduslikkust väljendava valemi puhul ja loodusseaduslikkust väljendava valemi puhul, mis käib ala kohta, kus kausaliteediprintsiibi kehtivus on vaieldav, valemis määratletud eelduste faktilisel olemasolul

ei saabu valemis määratletud tagajärg empiiriliselt mitte kunagi, siis selline pragmaatiliselt mitteverifitseeruv valem on kasutu ja vajab muutmist. Kui faktiliselt esineb seisund, mis langeb kokku teatava õigusnormi olmaga, siis, kui faktiliselt ei tule esile kas või mitte iialgi seisundit, mis on vastav selle normi õiguslikule järeldusele, jääb ikka püsima selle õiguoliku järelduse peandumine. Seega õigusnormi valemi õigsust ei võõra reaalset olemist evivate nähtuste hulk, milline see ka oleks. Peandumine jääb ikka peandumiseks, isegi siis, kui selle, milleks peandutakse, realiseerumine on loodusseaduste alusel täiesti võimatu.

Peandusütu grammatiliseks väljenduseks on imperatiiv. Igapäevases kõnes leiavadki normid peamiselt imperatiivivormis väljendamist. Seepärast osutub otstarbekohaseks õigusnormi lihtvalemit praktilise käsitluse huvides teisendada imperatiivseks, asendades õiguoliku seonduse tähistuses N'i olgu'ga ehk lg'ga. Õigusnormi lihtvalem kujuteb endast siis hüpoteetilist imperatiivi ja on järgmine:

(35) (S & Z) ~~lg~~> (k & Ss_kS & Zo_ak).

Peetagu silmas, et siin on imperatiivi mõistetud puhtformaalselt, andmata talle mingit materiaalset sisu. Seega ei saa siin üles kerkida probleemid, nagu enesekõlbulamise võimalikkus, imperatiivi fundeerumisvahekord ta väljendajaga jne., millodest ei pääse mui-

dugi mõõda, kui imperatiivi mõista tahtmusevõljenduse-na. Mis puutub näit. enesekohustamisse, siis põhimõtte-liselt on võimalik enesekohustamist väljendada ka impe-ratiivivormis (kui keeltes puudub käskiva kõneviisi esimese isiku tarvis grammatiline vorm, siis ei tähen-da sõõrase vormi võimatust üldse), nagu on võimalik en-da suhtes püstitada käitumisnorme.

Tekib küsimus, kas õiguslik seondus võib seondada ühe olma ja ühe õiguslikku järeldusse kõrval ka mitut ol-ma ühe õiguslikku järeldusega, üht olma mitme õiguslikku järeldusega ja mitut olma mitme õiguslikku järeldusega. Seda tuleb pidada võimatuks, sest olma ja õiguslikku jä-relduse ainsuses sisaldub õigusnormi ainsus. Millies muus siis võiks leida piiri õigusnormi ainsuse ja nende paljuse vahel? Niivõrd kui olme või õiguslikke järeldu-si esineb mitu, on tegemist mitme õigusnormiga, kuigi need normid võivad olla koondatud tegelikult ühte lau-sesse. Olm ja õiguslik järeldus jõuvad aga üheks olmeks ja üheks õiguslikuks järelduseks, kui nad abstraktsei-na (üldnormide puhul) haaravad ja valitsevad paljusid konkreetseid olmi ja õiguslikke järeldusi, sest need kõik alluvad ühele mõistelisele tervikule - abstraktse-le õigusnormile.

§ 27. SANKTSIOON JA SELLE TÄHISTUS.

Õigusteaduslikus literatuuris olma ja õiguslikku järelduse kõrval leiab käsitlust sanktsioon õigusnormi kui mitte meevimatu[188], siis vähimalt eventuaalse osisena[189].

Nagu õiguslikku tegelikkuse vaatlusest nähtub, teob olmn esiletuleku korral kaasa dispositsioonis tähistatud käitumise mittesooritamine tavaliselt teatava sunniakti - karistuse või eksekutsiooni[190]. Seda nähtust tahetaksegi haarata sanktsiooni mõistega. Sanktsiooni mõiste piiramine aga ainult karistusele ja eksekutsioonile oleks sellele mõistele liiga kitsa mahu andmine, millestõttu ta kujuneks väheotstarbekohaseks, sest ta laseks end rakendada ainult ühe osa õigusnormide juures. Sanktsiooni mõiste maht omandaks otstarbekohase avaruse, kui ta all mõista üldse õiguslikku järeldust, mis tuleneb seigast, et mingi teise õigusnormi dispositsioonis määratletud käitumine ei realiseeru. Sanktsiooni puhul on tegemist ikka kahe normiga - sanktsioneeriva normiga n ja sanktsioneeritava normiga m. Eelmose õiguslik järeldus ongi sanktsioon viimase normi

---

188. Vt. Ernest ROGUIN, La science juridique pure, I, Paris-Lausanne 1923, lk. 102; 137. Sanktsiooni kohta vt. ka id., La science juridique pure, II, Paris-Lausanne 1923, lk. 219 jj.

189. Vt. Felix SOMLÓ, Juristische Grundlehre, Leipzig 1927, lk. 145 jj.

190. Vt. supra, lk. 87.

suhtes. Sanktsiooni mõiste defineerub:

(36) Sanktsioon on õigusnormi n õigusalik järeldus, mille olma juurde kuulub õigusnormi n dispositsioonis määratletud käitumise k mitterealiseerumine.

Käitumise k mitterealiseerumine tähendab, et käitumist k pole. Seega seda asjaolu võib tähistada non-k ehk $\bar{k}$ abil. Rakendades viimast hüpoteesis, kus leiab tähistust ka eventuaalselt sanktsiooni eelduseks olev juriidiline fakt, võib anda sanktsioneeriva normi valem järgmiselt:

(37) $(s_1 \& z_1 \& \bar{k}) \& (f_1 \vee \bar{f}_1) \rightarrow (k_1 \& s_1 s_{k_1} z_1 \& z_1 o_{a_1} k_1)$,

kusjuures valemi implikaat on sanktsiooni tühistus. Märgitagu, et sanktsioneeritava normiga on sanktsioneerival normil tingimatult ühiseks elemendiks k, mis sanktsioneeriva normi valemis esineb implikansis asetatuna negatsiooni. Mõlemate normide subjektid võivad, aga ei tarvitse olla ühised, samuti mõlemate normide juriidilised faktid eventuaalsete osistena.

Sanktsioneeriv norm, olles õigusnorm, peab olema haaratav ka õigusnormi liihtvalemi läbi, mis on õigusnormi üldise struktuuri väljendus. Arvesse võttes, et n.n. leges imperfectae puhul sanktsiooni juriidilises mõttes üldse pole, on sanktsioon õigusnormi üldmõiste suhtes mitte essentialium, vaid naturalium. Seega sanktsioneeriva normi hüpoteesi konjunktiivselt lülitatud $\bar{k}$ esi-

neb õigusnormi põhistruktuuri suhtes ka vaid eventualiteedina. Õigusnormi põhistruktuuri väljendavasse valemisse tohiks $\bar{K}$-d paigutada seetõttu ükenes samal viisil, kui juriidilise fakti tähistust f-i[191]. See oleks aga tarbetu, sest juriidilise fakti mõiste on määratletud[192] nii avaras mahus, et see hõlmab ka tähistuse $\bar{K}$ osamo.

---

191. Vt. supra, lk. 137.

192. Vt. supra, lk. 136.

§ 28. ÕIGUSNORMI NORMAALVALEM.

Käesolevas peatükis esitatud arutlused näitavad, et peale õigusnormi lihtvalemi poolt tähistatud õigusnormi meevimatude osiste esineb olma eventuaalse osisena veel juriidiline fakt. Viimase praktiliselt äärmiselt suure esinemissageduse tõttu on täiesti põhjendatud f-i toomine õigusnormi valemisse. Viisil, mil f lülitati hüpoteesi, jääb õigusnormi valem uues hüpoteesitähistuses ikka kehtima õigusnormi põhistruktuuri väljendusena. Arvesse võttes, et õigusnormide juurde kuulub praktiliselt väga suure sagedusega vastavat õigusnormi sanktsioneeriv norm, (s.o. õigusnorm esineb tavaliselt kaksiknormina - sanktsioneeritav-sanktsioneeriv norm), oleks tarvis esitada õigusnormi valem kujul, mis arvestaks kaseda asjaolu. Et normi n suhtes on teda sanktsioneeriv norm eventualiteet (s.t. igal normil n pole sanktsioneerivat normi m ning sanktsiooni), siis lülitatakse sanktsioneeriva normi valem sanktsioneeritava normi valemi külge põhimõttel, nagu f lülitati õigusnormi põhistruktuuri väljendava valemi hüpoteesi. Niiviisi saadud valem, mida nimetatagu õigusnormi normaalvalemiks, jääb ikka õigusnormi põhistruktuuri väljendavaks valemiks. Ta on järgmine:

$$(38)\ (((S \,\&\, Z) \,\&\, (f \vee \bar{f})) \xrightarrow{lg} (k \,\&\, Ss_k Z \,\&\, Zo_a k)))$$
$$\&\ (((S_1 \,\&\, Z_1 \,\&\, \bar{k}) \,\&\, (f_1 \vee \bar{f}_1)) \xrightarrow{lg} (k_1 \,\&$$

$$S_1 s_{k_1} Z_1 \,\&\, Z_1 o_{a_1} k_1)) \vee \overline{\cancel{\&}((S_1 \,\&\, Z_1 \,\&\, \overline{F}) \,\&\, (f_1 \vee \overline{F}_1)) \cancel{\rightarrow} (k_1 \,\&\, S_1 s_{k_1} Z_1 \,\&\, Z_1 o_{a_1} k_1))}.$$

Õigusnormi normaalvalem näib esimesel pilgul keerulisena, kuid süvenedes ta ehitusse, ta ei tohiks tõeliselt ometi olla seda. Üksikasjalisena ta evib suuremat tunnetusväärtust kui õigusnormi lihtvalem.

§ 29. ÕIGUSNORMI LIHT- JA NORMAALVALEMI TÕEPÄRASUS.

Õigusnormi lihtvalemi tuletamine seisnes õigusnormi üldmõiste defineerimisküigus esitatud väidetes väidetute logistilises tähistamises. Seega õigusnormi lihtvalemi ja muude tuletamisküigus esinevate valemite tõepärasus sõltub ühtalt vastavate väidete tõepärasusest, teisalt formaalloogika (logistika) tõepärasusest. Mis puutub esimesse, siis on eelmises peatükis vastavate väidete küllaldane tõepärasus tuvastatud, kui mitte iga üksiku väite kohta otseselt, siis kaudselt väitluste lõpppunkti - õigusnormi üldmõiste definitsiooni suhtes. mis puutub teise, siis käesolevas pole vaja lahendada logistika tõepärasusküsimust - see kuulub formaalloogika-(mis on õiguse üldteooria eeldistsipliin)-alaliste uurimuste ülesandeisse. Ka õigusnormi normaalvalemi tõepärasusprobleemi lahendamiseks pole sundivat tarvet, sest ehk küll siin empiirilise materjali vaatlusest on võrsunud uusi väiteid, on mainitud valemile antud säärane formaalne kuju, et ta evib kehtivust ka siis, kui see, mis seal esineb rohkem, võrreldes õigusnormi lihtvalemiga, oleks vale, võimatu või praktiliselt mitteettetulev.

Käesoleva töö teoreetilises osas väljendatud põhimõtete alusel on tunnetuseseme tõepärasusküsimuse uurimine igavene ülesanne - ta on tegevus, mis kunagi ei

osutu liigseks. Ta jatkumine, ka kui ta tulemused on ikka ja ikka positiivsed, pole tarbetu, sest see viib tunnetuse suhtes üha suuremale kindlusele. Sellelt seisukohalt pole mõttetu käsitleda ülalnimetatud õigusnormi valemitegi tõepärasust. Viimase läbi tuvastatakse kaudselt ka taas õigusnormi üldmõiste tõepärasust, millele rajanevad vastavad valemid.

Õigusnormi liht- ja normaalvalemi vasturäkivus võib seisneda esiteks vasturäkivuses õigusnormi üldmõistega, teiseks vasturäkivuses empiiriliste õigusnormidega (s.o. nad pole üldse haaratavad või kõik neist pole haaratavad nimetatud valemite läbi). Arvestades seda, et käesolevas töös esitatud õigusnormi valemid rajanevad õigusnormi üldmõistele formaalloogika põhimõtete alusel, ei saa esineda - eeldades, et viimaseid on mõistetud ning rakendatud õigesti - nende valemite vasturäkivust õigusnormi üldmõistega. Puutuvalt õigusnormi liht- ja normaalvalemi vasturäkimatusse empiirilise materjaliga tähendatagu, et oleks võimatu soovida, et nad peaksid haarama kõike norme, mid kuski ja kunagi ning kellegi intuitsioonide alusel on peetud õigusnormeks. Neid valemeid tuleb pidada empiirilise õigusmaterjaliga vasturäkivaiks, kui see materjal ei lase end haarata nende läbi kas üldse mitte või peamises osas. Kui see haaramine empiirilise õigusmaterjali peamises osas siiski toimub, tuleb pidada käneallolevaid valemeid

vasturääkimatuiks - neile vasturääkivad juhtumid tuleb tunnustada mitteõiguslikeks nähtusiks kuigi üldise ja juriidilise keeletarvituse järgi nad õiguslikud nähtused peaksid olema.

Uurides hic et nunc esinevate õigusnormide väljendeid, paistab, et õigusnormi liht- ja normaalvalem võiksid vastata õiguslikule tegelikkusele ainult harukorril. Seda eelkõige juba seetõttu, et mainitud õigusnormiväljendid pole sõnastatud nii, et nad omavad imperatiivi või peandusütu tähendust, vaid hoopis nii, et nad omavad otsustuste tähendust. Juhul kui õigusnorm ei evi üldse sõnalist väljendit (näit. žestide kaudu väljendatud olles), tekib õigusnormi esitatud valemite rakendamisel veel erilisi raskusi. Väga tavaline on empiiriliste õigusnormiväljendite puhul, et jääb väljendamata kas õigustuse või kohustuse moment[193].

Teatavatel praktilistel kaalutlustel on võtnud õigusnormiväljendid endale kuju, mis ei ole kohased nende olemuse tähistamiseks. Seepärast lasub õigusteadlase vaimsel aktiviteedil ülesanne empiiriliselt antud õigusnormiväljendite põhjal tuletada õigusnorm, kusjuures talle juhtnööriks on õigusnormi liht- ja normaalvalem, sest need näitavad talle, mida on tarvis antud väljendite suhtes veel otsida ning juurde mõelda, mida muuta,

---

193. Õigusnormi väljendusviiside kohta vt. L.I. PETRAŽITSKI, Teorija prava, I, S.-Peterburg 1909, lk. 59 jj.

parandada. Siin ilmnebki õigusnormi valemite hoomatav praktiline tähtsus. Nimetatud vaimse aktiviteedi rakendamisalusena ning selle tulemuste põhjendajana on oluline seik, et vastav väljend on teatava sätitud korras kehtima pandud normatiivakti osa ja selle väljendi käsitamine õigusnormi väljendina on selle terviku, kuhu ta kuulub, süstemaatilise tõlgendamise ning rakendamise jaoks vajalik.

Käesolevas töös, mille ülesandeks on käsitleda õigusnormi kui ideaalset ühikut, pole võimalik anda ülevaadet õigusnormi väljenditega seotud probleemest[194]. Kui alljärgnevas õigusnormiväljendeile siiski längeb teatav tähelepanu, siis sünnib see vaid õigusnormi põhistruktuuri ning struktuuri uurimise kõrvalkäiguna, mille sihiks on selgitada õigusnormi antud valemite tõepärasust vasturäägimatuse ja pragmaatilise verifitseerumise küljelt, neid valemeid empiirilisele materjalile vastu asetades. Alljärgnevas võetakse vaatluse alla kolm empiirilist õigusnormiväljendit, mis tohiksid olla mõnevõrra tüüpilised. Nende suhtes esitatud selgitus on seetõttu rakendatav paljude analoogiliste normiväljendite juures.

TsSE § 1893: Rentnik või üürnik peab rendi- või

---

194. Kui peamiselt normiväljendite piirkonda kuuluvad nähtused jäävad käesolevas töös vaatluse alt välja näit. hüpoteesi ja dispositsiooni mitmesugused esitamisviisid, viitekonstruktsioonid jne.

üüriraha maksma lepingus määratud tähtpäevadel.

Maksmise viivitusel tuleb maksta viivitusintresse.

See paragrahv, olles tsiviilõigusliku koodeksi osa ja määratledes teatava subjekti teatavat käitumist, väljendab ilmselt midagi normatiivset, ehk küll selle väljendi tähenduse kaudu ei konstitueeru otseselt veel mingi õigusnorm täielikult kõigis oma osistes. TsSE § 1893 saab väljendada vaid heteronoomset normi, sest ei selle ega muude TsSE osade mõttest ei selgu, et teatavad subjektid määratleksid nimetatud koodeksis iseenda jaoks käitumisprintsiipe. Mainitud paragrahvis on kõneldud ainult ühest subjektist, nimelt kohustussubjektist (õigusnormi valemites tähistatud kui S) - rentnikust või üürnikust. Õigustussubjekti (valemis Z) siin otseselt nimetatud ei ole. Ent paragrahvis esinev väljend leping viitab oma tähenduse kaudu ometi sellele, sest lepingu all mõeldakse juriidiliselt kahekülgset õigustoimingut. Et leping, millest siin rääkitakse, võib olla ainult rendi-üürileping, siis on lepingu teiseks pooleks ning § 1893 tarvis otsitavaks teiseks subjektiks (õigustussubjektiks Z) TsSE § 1864 nimetatud rendile- või üürileandja. Kõneallolevad subjektid ei ole kuidagiviisi konkreetseina määratletud. Seepärast tähendavad rentnik või üürnik ja rendile- või üürileandja mitte üksikuid kindlaid isikuid, vaid vastavaid isikuid üldse. Selliseest S-i ja Z-i abstraktsusest on juba tingitud, et

TsSE § 1893 väljendab üldnormi.

§ 1893 pole antud imperatiivi vormis, ka ei sisaldu temas väljend peandub; seevastu aga väljend peab. Et õigusnorm ei saa olla pidamisütt (pidama = müssen), vaid peandusütt, siis tuleb, tahtes nimetatud paragrahvis näha normi, käsitada väljendit peab ekvivalentsena väljendiga peandub.

§ 1893 I lõige määratleb käitumisena, milleks peandub rentnik või üürnik, rendi- või üüriraha maksmise lepingus määratud tähtpäevadel. See käitumine k pole määratletud tunnuste abil, et teda saaks käsitada konkreetse, hic et nunc esineva käitumisena, vaid ta haarab ette registreerimata arvu üksikuid käitumisjuhte, mida konkretiseerivad üksikud rendi- või üürilepingud.

TsSE § 1893-es pole tähendatud, et vastav käitumine peandub rendile- või üürileandja suhtes. Kuid seda väljendavad sama seadustiku § 1864 jj. Seega oleleb § 1893 puhul ka seondus s_k.

Ei viimatinimetatud paragrahvis ega sama seadustiku muudes paragrahvides, mis otseselt moodustavad ta täiendid, pole leidnud otsest väljendust õigusnormi mõiste suhtes konstitutiivne olev pretensioossusemoment, s.o. et õigustussubjekti Z suhtes omistub alusel a (= Ss_kZ) käitumine k. Antud juhtumil on see aga takistamatult juurde mõeldav, eriti arvesse võttes, et pretensioonialus a rentniku või üürniku kohustusena kõneallole-

vas paragrahvis määratletud käitumiseks rendile- või üürileandja suhtes on olemas, samuti et TsSE § 1893 on seadustiku osa, mille üldiseks taotluseks on väljendada õigusnorme - pretensiooniseid norme. Kui mõne ta osa kohta ei saa väita, et siin on tegemist õigusnormiväljendiga, siis peab selleks väiteks olema veel mingi eriline alus peale pretensioonisuseemnendi tähistamata jätmise. Niisugune alus aga § 1893 suhtes puudub.

Üleltoodust selgub, et TsSE § 1893 laseb onda suhtes konstrueerida kõik õigusnormi meevimatud osised, kuid väljend leping viitab, et selle paragrahvi kaudu konstitueeruva õigusnormi struktuuri kuulub ka f (= juriidiline fakt) kui õigusnormi põhistruktuuri eventualiteet.

§ 1893 II lõike abil on konstrueeritav sanktsioneeriv norm. Peandumine on väljendatud siin kaudselt - umbisikulise väljendi tuleb maksta abil. Pealesolle on kogu nimetatud lõike sõnastus väga ebatäielik. TsSE üldine mõte nõuab, et väljend tuleb maksta oleks käsitatav ekvivalentsena väljendiga peandub maksma. Mis puutub kohustus- ja õigustussubjekti, seondusse s_k jne., siis süstemaatilise tõlgenduse abil - mida siin läbi viia pole vahest eriti oluline - on võimalik näidata, et nad kõik on olemas. Mainitud tõlgendus näitab, et kõneallolevа sanktsioneeriva normi kohustussubjektiks on § 1893 I lõikes väljenduva sanktsioneeritava normi kohustussub-

jekt, kuna õigustussubjektiks viimatinimetatud normi õigustussubjekt. Käitumisena esineb sanktsioneerivas normis sanktsioneeritava normiga võrreldes uus käitumine k_1 - viivitusintresside maksmine.

Eelnenud arutlused peaksid olema piisavad tuvastamaks, et õigusnormi normaalvalemit saab rakendada TsSE § 1893 suhtes. Aluseks võttes nimetatud valemit, tähistuks selles paragrahvis väljenduva õigusnormi struktuur järgmises valemis:

$$((S \,\&\, Z \,\&\, f) \rightarrow (k \,\&\, Ss_k Z \,\&\, Zo_a k)) \,\&\, ((S \,\&\, Z \,\&\, f \,\&\, \overline{k}) \rightarrow (k_1 \,\&\, Ss_{k_1} Z \,\&\, Zo_{a_1} k_1)).$$

KrS § 231: Süüdlast selles, et ta ei tarvitanud vajalikku ettevaatust kiskja metsloomа pidamisel, karistatakse:

arestiga mitte üle kolme kuu või rahatrahviga mitte üle kolmesaja krooni.

Antud väljendi põhjal on otseselt konstrueeritav mitte sanktsioneeritav, vaid sanktsioneeriv norm. Viimase kohustussubjektiks S_1 on isik, kes ei tarvitanud vajalikku ettevaatust kiskja metsloomа pidamisel. Sanktsioneeriva normi olma juurde kuuluv $\overline{k}$ seisneb esitatud paragrahvi esimeses lõikes mainitud ettevaatuse mittetarvitamises. Ka eventualiteet f on antud juhtumil olemas - KrS § 231 I lõike alusel see seisneb kiskja metsloomа pidamises. Sanktsioneeriva normi õigusliku järel-

duse osiseks olev k_1 on sama paragrahvi II lõikes nimetatud karistus, mida rakendatakse subjekti S_1 suhtes. Subjekti, kes evib õigustust karistamiseks, KrS § 231 ei maini. Selle leidmiseks on tarvis pöörduda Kriminaalkohtupidamise Seaduse poole, mis käsitleb vastavaid riigiorganeid. Vastlusalune paragrahv ei oma imperatiivivormi, samuti puudub siin väljend peandub või mingi muu viimasega ekvivalentne väljend. Kogu paragrahvi sõnastus on omane otsustusele, mitte ütule. Andmaks KrS § 231-le normatiivset sisu, tuleb ta ümber kujundada ütuvormi, milleks pole takistusi. Kõik selles paragrahvis esinevad mõisted on üldmõisted; abstraktseina on käsitetavad ka tema juurde toodud täiendused eelnevas arutluses. Seetõttu võib KrS § 231 olla vaid üldnormi väljendiks.

Eeltoodud märkmed peaksid olema juba piisavad näitamaks, et kõnealloleva sanktsioneeriva normi suhtes saab rakendada õigusnormi normaalvalemit. Mainitud õigusnormi struktuur tähistuks järgmises valemis:

$$(S_1 \,\&\, Z_1 \,\&\, f \,\&\, \overline{K}) \xrightarrow{\text{ls}} (k_1 \,\&\, S_1 s_{k_1} Z_1 \,\&\, Z_1 o_{a_1} k_1).$$

KrS § 231 alusel on võimalik konstrueerida ka sanktsioneeritavat normi. Selle elemendest leiavad nimetatud paragrahvis väljendust järgmised: esiteks f - kiskja metsloomana pidamine, teiseks k - kiskja metsloomana suhtes vajaliku ettevaatuse tarvitamine, kolmandaks S_1,

kelleks on sanktsioneeriva normi subjekt S_1, kes sanktsioneeritava normi puhul evib kohustust vastavat ettevaatust tarvitada. Sanktsioneeritava normi õigustussubjektina, keda § 231 ei nimeta, tuleb mõelda kestahes Z-i, kes võib kahjustatud sanda kiekja metsloomа läbi. KrS § 231 suhtes kõike öeldut arvesse võttes, võib esitada selles konstitueeruva sanktsioneeritava-sanktsioneeriva normi valem õigusnormi normaalvalemile rajanevana järgnevalt:

$$((S_1 \,\&\, Z \,\&\, f) \rightarrow (k \,\&\, S_1 s_k Z \,\&\, Z o_a k)) \,\&\, ((S_1 \,\&\, Z_1 \,\&\, f \,\&\, \overline{E}) \rightarrow (k_1 \,\&\, S_1 s_{k_1} Z_1 \,\&\, Z_1 o_{a_1} k_1)).$$

KrS § 231 annab aluse konstrueerida ka veel kolmanda õigusnormi, mis on selle paragrahvi otstarbekohase tõlgendamise huvides väga vajalik. See kolmas norm oleks taas sanktsioneeritav norm. Käitumine, milleks siin peandutakse, on süüdlase S_1 karistamine. See käitumine on identne eelkäsitletud sanktsioneeriva normi osisega k_1. Kohustussubjektina esineb siin riigivõimu organ Z_1, kes oli viimatimainitud normi puhul õigustussubjektiks. Käneallolleva kolmanda normi õigustussubjekti KrS § 231 mingil moel ei nimeta. Sellena tuleb aga mõelda avaliku võimu organi, kes võib Z_1-lt nõuda, et see teostaks õigusmõistlemist. Eventualiteet - juriidiline fakt ei puudu selleski normis, ta - tähistatagu tema kui f_2 - haarab süütegijat-subjekti ja selle süüteolist käitumist

($f_2 = S_1$ & $\overline{K}$). Vaadeldavat normi haarab järgmine valem:

$$(Z_1 \ \& \ Z_2 \ \& \ f_2) \xrightarrow{lg} (k_1 \ \& \ Z_1 s_{k_1} Z_2 \ \& \ Z_2 o_{a_2} k_1).$$

Sanktsioneeriva normi konstrueerimiseks sellele normile KrS § 231 ei anna pidepunkte. Põhimõtteliselt on siingi sanktsioneeriv norm võimalik, mis konstrueerub õiguskorra muude normistikkude alusel.

Üksiknormi väljendina on kvalifitseeritav sillal liiklust juhtiva politseiniku käetõste. Selle liigutuse mõtteks on vastava liiklusmärgustiku sütete või selle puudumisel vastava tavaõigusliku üldnormi väljendite alusel, et iga teatavast liiklusest osavõtja peandub oma liiklemise seistama. See seistamine olekski käneallolleva normi õigusliku järelduse osis k. Selle üksiknormi kohustussubjekteks on piiritletud arv isikuid - neid haarab tähistus S - kes politseiniku käetõste toimumise ajal on sillast üle sõitmas või minemas. Õigustussubjektiks on siin liikluspolitseinik Z, kuna juriidiline fakt on kohustussubjekti viibimine üksiknormi rakendumisruumis ja -ajas. Vastlusalust normi haarab valem:

$$(S \ \& \ Z \ \& \ f) \xrightarrow{lg} (k \ \& \ Ss_k Z \ \& \ Zo_a k).$$

Liikluspolitseiniku käetõste läbi väljenduvale normile lisandub muidugi ka vastav sanktsioneeriv norm. Selle konstrueerimine ei seondu aga otseselt politseiniku käetõstega, mispärast seda käesolevas ei vaadelda.

Esitatud kolme näitega käesolevas piirdutaksegi,

sest nende lisamine paisutaks liigselt töö mahtu. Nende näidete juures toodud selgitusi arvesse võttes, ei tohiks enam olla arusaamatu, milles seisneb õigusnormi valemite ülesanne õigusteaduses. Selgitused näitasid mitte üksnes seda, kuidas õigusnormi valemid avaldavad empiirilise õigusmaterjali suhtes vormivat toimet, vaid ka, kuidas empiiriline materjal on vormitav nende alusel. Nimetatud vormivast toimest ja vormitavusest tingituna ei saa esineda olulisel määral juhtumeid, kus see materjal ei lase end haarata käesolevas töös esitatud õigusnormi valemite abil. Viimase seiga läbi kinnitub nende tõepärasus, sest empiirilise õigusmaterjali peamise osa haaramine vastavate õigusnormi valemite poolt tähendab, et need valemid pole vasturüükivuses sellega.

Eeltoodud näited peaksid olema teinud ka mõistetavaks, et kõneallolevad valemid evivad olulist tähtsust empiirilise õigusmaterjali käsitamisel, korrastamisel, praktilisel kasutamisel. Seetõttu tuleb tunnustada nad pragmaatiliselt verifitseeruvaiks.

Võib väita, et need valemid lubavad igas osas enda arendamist üksikasjalisuse suunas vastavalt õiguse erialadele, kus neid rakendada. Seda üksikasjalist arendamist läbi viia pole võimalik siin - see ning koos sellega valemite viljakuse tegelik põhjendamine jäägu autori edaspidiste uurimuste ülesandeks.

Lõpuks mis puutub käesolevas töös esitatud õigusnor-

mi valemite evidentsi, siis autor igatahes on nende suhtes ikka evinud evidentsielamust. Kuivõrd nad on evidentsed ka muile ning kuivõrd autorile endale edaspidi, sellekohta on võimalik midagi väita alles tulevikus.

OSUNDATUD TEOSED.

1. AUSTIN, John, Lectures on Jurisprudence, I, London 1911.

2. BATTAGLINI, Giulio, Le norme del diritto penale e i loro destinatari, Roma 1910.

3. BAUMGARTEN, Arthur, Grundzüge der juristischen Methodenlehre, Bern 1939.

4. BAUMGARTEN, Arthur, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, I, Tübingen 1920.

5. BERGBOHM, Karl, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, I, Leipzig 1892.

6. BETTI, Emilio, Diritto romano, Padova 1935.

7. BEUDANT, Ch., Le droit individuel et l'état, Paris 1920.

8. CARNAP, Rudolf, Logische Syntax der Sprache, Wien 1934.

9. CASTIGLIA, Tommaso Antonio, Stato e diritto in Hans Kelsen, Torino 1936.

10. D'ANTONIO, Ferdinando, Su la Giurisprudenza pura, Crema 1935.

11. DEL VECCHIO, Giorgio, Lezioni di filosofia del diritto, Roma 1936.

12. DERNBURG, Heinrich, Pandekten, Berlin 1884.

13. DESCARTES, Discours de la méthode, Paris (Libraire Germer Baillière et Cie).

14. DRAMSTAEDTER, Fr., Recht und Rechtsordnung, Berlin--Grunewald 1925.

15. DUGUIT, Leon, Traité de droit constitutionnel, I, Paris 1921.

16. DU PASQUIER, Claude, Introduction à la théorie générale et à la philosophie du Droit, Paris-Neuchatel 1937.

17. ERDMANN, Benno, Logik, Berlin-Leipzig 1923.

18. FERNECK, Hold von, Die Rechtswidrigkeit, I, Jena 1903.

19. FLORIAN, Eugenio, Parte generale del diritto penale, Milano 1934.

20. FREYER, Hans, Theorie des objektiven Geistes, Leipzig-Berlin 1923.

21. FREYMANN, W., Filosoofia peaküsimusi, Tartu 1939.

22. FREYMANN, W., Loogika, Tartu 1936.

23. GENY, François, Science et Technique en Droit privé positif, II, Paris 1915.

24. GOLDSCHMIDT, James, Der Prozess als Rechtslage, Berlin 1925.

25. GOLDSCHMIDT, James, Le term d'imputation, i. Revue internationale de la théorie de droit, 1938, I.

26. HARTMANN, Nicolai, Das Problem des geistigen Seins, Berlin-Leipzig 1933.

27. HELLER, Hermann, Staatslehre, Leiden 1934.

28. HEMPEL, Carl G./ OPPENHEIM, Paul, Der Typusbegriff im Lichte der neuen Logik, Leiden 1936.

29. HESSEN, J., Die Methode der Metaphysik, Berlin-Bonn 1932.

30. HILBERT, D./ ACKERMANN, W., Grundzüge der theoretischen Logik, Berlin 1938.

31. HOLLAND, Thomas Erskine, The Elements of Jurisprudence, Oxford 1937.

32. HUSSERL, Edmund, Formale und transzendentale Logik, Halle 1929.

33. HUSSERL, Edmund, Logische Untersuchungen, I, Halle 1913.

34. HUSSERL, Edmund, Logische Untersuchungen, II,1, Halle 1928.

35. HUSSERL, Edmund, Logische Untersuchungen, II,2, Halle 1922.

36. IHERING, Rudolph, Geist des römischen Rechts, III,1, Leipzig 1906.

37. IHERING, Rudolph, Zweck im Recht, I, Leipzig 1923.

38. INVREA, Francesco, La parte generale del diritto, Padova 1934.

39. ISAY, Hermann, Rechtsnorm und Entscheidung, Berlin 1929.

40. JELLINEK, Georg, System der subjektiven öffentlichen Rechte, Tübingen 1919.

41. KANT, Immanuel, Grundzüge der Metaphysik der Sitten, Leipzig (Reclam).

42. KANT, Immanuel, Kritik der praktischen Vernunft, Leipzig (Reclam).

43. KANT, Immanuel, Kritik der reinen Vernunft, Leipzig (Reclam).

44. KANT, Immanuel, Kritik der Urteilskraft, Leipzig (Reclam).

45. KANT, Immanuel, Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, i. Kant's gesammelte Schriften, VI, herausgegeben von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1902.

46. KAUFMANN, Felix, Kriterien des Rechts, Tübingen 1924.

47. KAUFMANN, Felix, Logik und Rechtswissenschaft, Tübingen 1922.

48. KAUFMANN, Felix, Methodenlehre der Sozialwissenschaften, Wien 1936.

49. KELSEN, Hans, Allgemeine Staatslehre, Berlin 1925.

50. KELSEN, Hans, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen 1923.

51. KLIIMANN, Artur-Tõeleid, Administratiivakti teooria, Tartu 1932.

52. KLIIMANN, A.-T., Õiguskord, Tartu 1939.

53. KOORT, A., Sissejuhatus filosoofiasse, Tartu 1938.

54. KORKUNOV, N.M., Lektsii po obštšei teorii prava, S.-Peterburg 1898.

55. KURTSCHINSKY, M., Statistika põhijooned, Tartu 1934.

56. KUTJURA /COUTURAT/, L., Filosofskie printsipõ matematiki, SPB 1913.

57. LARENZ, Karl, Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart, Berlin 1935.

58. LAUN, Rudolf, Recht und Sittlichkeit, Berlin 1935.

60. LEVY-ULLMANN, Elements d'Introduction generale a l'etude des sciences juridiques, I, Paris 1917.

61. MERKEL, Adolf, Juristische Enzyklopädie, Berlin-Leipzig 1922.

62. MEZGER, Edmund, Sein und Sollen im Recht, Tübingen 1920.

63. PETRAŽITSKI, L.I., Teorija prava, I, S.-Peterburg 1909.

64. PETRAŽITSKI, L.I., Teorija prava, II, S.-Peterburg 1910.

65. RADBRUCH, Gustav, Rechtsphilosophie, Leipzig 1932.

66. REGELSBERGER, Ferdinand, Pandekten, Leipzig 1893.

67. RICKERT, Heinrich, Zur Lehre von der Definition, Tübingen 1915.

68. ROGUIN, Ernest, La science juridique pure, I, Paris--Lausanne 1923.

69. ROGUIN, Ernest, La science juridique pure, II, Paris--Lausanne 1923.

70. RUSSEL, Bertrand/ WHITEHEAD, Alfred North, Einführung in die Mathematische Logik, München-Berlin 1932.

71. SAUER, Wilhelm, Juristische Methodenlehre, Stuttgart 1940.

72. SCHOLZ, Heinrich, Geschichte der Logik, Berlin 1931.

73. SCHREIER, Fritz, Grundbegriffe und Grundformen des Rechts, Leipzig-Wien 1924.

74. SCHWABE, Max, Die erkenntnistheoretischen Grundlagen der Rechtswissenschaft, I, Basel 1936.

75. SEDLAČEK, Jaromír, Interpretation et application de la règle du droit, i.,Revue internationale de la theorie du droit, 1932/1933, VII.

76. SIGWART, Christoph, Logik, I, Tübingen 1921.

77. SIMMEL, Georg, Grundfragen der Soziologie, Berlin--Leipzig 1920.

78. SIMMEL, Georg, Soziologie, Leipzig 1908.

79. SOMLÓ, Felix, Juristische Grundlehre, Leipzig 1927.

80. STAMMLER, Rudolf, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, Berlin-Leipzig 1922.

81. STAMMLER, Rudolf, Theorie der Rechtswissenschaft, Halle 1911.

82. TARANOVSKI, Entsiklopedija prava, Berlin 1923.

83. TARSKI, Alfred, Einführung in die mathematische Logik und in die Methodologie der Mathematik, Wien 1937.

84. TREVES, Renato, Il diritto come relazione, Torino 1934.

85. VAABEL, Juhan, Sissejuhatus finantsõiguseadusse, Tartu 1939.

86. VVEDENSKI, A.I., Logika kak tõest teorii poznanija, Petrograd 1917.

87. WALZ, Adolf Gustav, Kritik der phänomenologischen reinen Rechtslehre Felix Kaufmanns, Stuttgart 1928.

88. WINDSCHEID, Bernhard, Lehrbuch des Pandektenrechts, I, Düsseldorf 1873.

89. WUNDT, Wilhelm, Logik, I, Stuttgart 1919.

90. ZITELMANN, Ernst, Irrtum und Rechtsgeschäft, Leipzig 1879.

NEOLOGISME.

aduma.....mõistma intuitiivse haaramise teel (sk. - verstehen).

hoomatav....ebatäpselt: tähelepanuvääriv, tähtis, arvessetulev, tunduv (sk. - beträchtlich, erheblich).

manulema....juurde arvesse tulema.

meevimatu...ligikaudselt: mis ei või puududa, ilmtingimatu (sk. - unentbehrlich).

peanduma....ligikaudselt: pidama mitte looduslikust, vaid vaimsest sunnist tingituna (sk. - sollen).

ütt.....termin, mis tähistab predikatsioone, mis pole otsustused, näit. soov-, küsi-, käskütud.